

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Кол жазма укугунда

УДК:

НИЯЗОВА ЖЫПАР ДУЙШОЕВНА

**АНГЛИС ТИЛИ САБАГЫНДА МЕДИК СТУДЕНТТЕРДИН КЕСИПТИК
БАЙЛАНЫШ КЕБИН ӨСТҮРҮҮ**

13.00.08 – кесиптик билим берүүнүн теориясы менен методикасы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу
үчүн жазылган диссертация

Илимий жетекчи: педагогика илимдеринин
доктору, доцент **А. С. Мукамбетова**

Бишкек – 2025

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	4
I ГЛАВА: АНГЛИС ТИЛИ САБАГЫНДА МЕДИК СТУДЕНТТЕРДИН КЕСИПТИК БАЙЛАНЫШ КЕБИН ӨСТҮРҮҮНҮН ЖАЛПЫ МАСЕЛЕЛЕРИ	15
1.1. Медициналык педагогика жана англис тили сабагында студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүнүн теориялык маселелери.....	15
1.2. Кыргыз медициналык педагогикасы жана студенттердин англис тилинде байланыш кебин өстүрүүнүн кесиптик билим берүү стандарттарында. программаларында жана окуу- усулдук куралдарында орун алышы.....	23
1.3. Медицина багытындагы студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүнүн абалы.....	43
I глава боюнча корутунду.....	52
II ГЛАВА: ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРДА АНГЛИС ТИЛИ САБАГЫНДА МЕДИК СТУДЕНТТЕРДИН КЕСИПТИК БАЙЛАНЫШ КЕБИН ӨСТҮРҮҮНҮН МЕТОДОЛОГИЯСЫ ЖАНА МЕТОДИКАСЫ	54
2.1. Кыргыз медициналык педагогикасы жана студенттердин кесиптик байланыш кебин изилдөөнүн методологиялык негиздери жана методдору.....	54
2.2 Медик студенттердин кесиптик байланыш кебинин мазмуну жана анын компоненттери.....	62
2.3. Медик студенттердин кесиптик коммуникативдик компетенттүүлүгүн өркүндөтүүнүн технологиялары.....	69
II глава боюнча корутунду.....	86
III ГЛАВА: МЕДИК СТУДЕНТТЕРДИН КЕСИПТИК БАЙЛАНЫШ КЕБИН ӨСТҮРҮҮЧҮ САБАКТАРДЫН МЕТОДИКАСЫ ЖАНА ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТТИК ИШТЕР	90

3.1. Медик студенттердин англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча сабактарда колдонулган ык-усулдар, окутуу формалары	90
3.2. Педагогикалык эксперименттик иштердин материалдары, эксперименттик база жана экспериментти уюштуруу.....	118
3.3. Эксперименттин жүрүшү жана жыйынтыктары	126
III глава боюнча корутунду.....	145
Жалпы корутунду	148
Практикалык сунуштар.....	154
Пайдаланылган адабияттар.....	156
Тиркемелер.....	

Киришүү

Теманын актуалдуулугу: Кыргыз коомчулугуна демократиялык ой жүгүртүүнүн кириши менен өлкөдө саясий-экономикалык, социалдык-маданий өзгөрүүлөр гана болбостон, жарандардын өз ара мамилеси да жаңыланды. Ал өзү менен кошо пикир алышууга да байланыштын жаңы түрлөрүн киргизди. Мындай көрүнүш коомдун бардык тарабын толук камтып, кайда болбосун өз оюн туура дегендердин пикир келишпестигин түзүп, анын мазмунунда кесиптик кызматташууда кептик байланыштын этикетин иштеп чыгуу жагын ар бир тармакка тиешелүү жогорку кесиптик билим берүү тармагына [73] акырындап жүктөй баштады. Анткени ар бир жарандын инсандыгын таануу, ар кимисин кайталангыс субъекти катары баалай билүү демократиялык коомдогу баалуу критерийлердин бири болгону менен бири-бирине расмий шартта мамиле кылуунун этикети болбогон жерде түшүнбөстүк көп болуп, айрым учурда ким туура экени да билинбей калып, акыры сот менен чечилген учурлар көп болуп жатат. Анын өзү жарандык коомдо эле эмес, тармактык мекеме-уюмдарда да кездешүүдө. Бул өз ара баарлашуунун чен-өлчөмдөрүн расмий түрдө даярдоо керектигин, аны түрдүү кесиптик билим берүүнүн базасында өркүндөтүү зарылдыгын күн тартибине койду. Ал кайсы кесипте болбосун адамдардын ортосунда баарлашуунун каражаты катары көрүнгөнү менен адистердин кесиптик тилдик-коммуникативдик көндүмдөрүн калыптандырууда маанилүү компетенцияларга айланды. Андай талап азыркы медициналык кесиптик билим берүү стандарттарында да таасирдүү орунду ээледі. Мамлекет тарабынан ал талаптар мыйзамдаштырылып, дүйнө элдерине маанилүү болгон бардык жогорку кесиптик билим берүүнүн жаңы стандарттары кабыл алынды. Медицина тармактарында да мындай иштер жүрүп, анын негизинде Кыргызстанда аталган тармак боюнча адистерди дүйнөлүк масштабда ийгиликке жеткен эл аралык кызматташуунун чен-өлчөмдөрүн толук канааттандыра алчу (а), рыноктук мамилелерде конкуренцияга туруштук берүүчү (б), эмгек базарында

биринчилерден болуп өзүнө жумуш ордун таап кетүүчү (в), бардык жарандар менен тил табышуучу (г), коомдук мамилешүүдө башкаларга гумандуу кызмат көрсөтүүчү (д), өз кесибин жалпы адамзаттык мазмунда жаралган инновациялык технологиялар менен жабдып туруучу (е) критерийлер менен даярдоо маселеси жаңы кабыл алынган кесиптик билим берүү стандарттарында даана белгиленди. Буга, биринчиден, өлкөнүн эгемендүүлүгүнөн кийинки коомдук-социалдык турмушун таанып-билүү себеп болсо, экинчиден ушул жылдары мамлекет басып өткөн жол Кыргызстан дүйнөлүк өнүгүү системасынан сыртта калуусу мүмкүн эместигин ачык көрсөтүп, ийгиликке жетүү үчүн жер жүзүндөгү ири табылгалардын илимий-теориялык мазмунун түшүнүп, практикада аткарган кызматын баалап, колдонуу методикасын үйрөнүп, даяр түрүндө эле кабыл алуу жана аны колдонуп жатып изилдөө менен өркүндөтүү маселеси козголду. Үчүнчүдөн, коом ичинде авторитардык мамиледен демократиячыл кызматташтыкка өтүү зарылдыгы ар бир жарандын өздүгүн сыйлоо (1), анын пикири менен эсептешүү (2), өз көз карашын сабырдуулукта түшүндүрүү (3), көп түрдүү көз караштан жагымдуу жагдай түзгөн жана ишти алдыга жылдыра турганын тандоо сыяктуу психологиялык-нравалык этикеттерди да башкалардай эле медицина кызматкерлеринин кесиптик жана инструменталдык компетенциялары болоору такталды.

Эгер мындай критерийлер жергиликтүү шарттан эл аралык кызматташууларга чейин камтый тургандыгы күн өткөн сайын өлкөдөгү бардык кызмат адамдарына белгилүү болуп улуттук тилди өз кесибинин талаптарына ылайык билүү кандай маанилүү болсо, андай мамилелерди улут аралык деңгээлде сапаттуу жөнгө салуу үчүн англис тилин өздөштүрүү ошончолук керектелүүдө. Жалпы кызыкчылыктар менен караганда студенттердин эмгек базарында коомдук-социалдык керектөөлөрүн толук жана сапаттуу камсыздоо үчүн кыргыз педагогика илиминде мурда кездешпеген бир катар жаңы тармактар пайда болду. Андай көрүнүш медик студенттер үчүн да түзүлгөнүн айтпай коюуга болбойт. Алардын бирин азыркы

учурда “медициналык педагогика” деп атай башташты. Бул тармак кыргыз жергесинде жаңыдан пайда болуп жаткандай көрүнгөнү менен ал улуттук педагогикада жарым кылымдан ашуун мурда жаралып, башатын өткөн доордо түптөп, бирок бүгүнкү күндө медицинанын бардык маселесин Кыргызстандык жаштарга үйрөтүү үчүн педагогиканын заманбап илимий парадигмасын кабыл алуу менен окуу-методикалык дидактикасын толук пайдаланууга өттү. Медик студенттер эртең элдин кызматын кылуучу адис болоорун эсепке алсак, алардын кесиптик даярдыгы жөнүндө ойлонуу аталган кесипке коюлуп жаткан соңку суроо-талаптарды турмушка ашыруунун азыркы педагогика илиминде жетишкен дидактикалык негиздерге таянып иштеп чыгуунун зарылдыгы даана көрүндү. Аны азыркы кесиптик билим берүүнүн стандарттары койгон талаптардын чегинен караганда медик студенттердин адистик көндүмдөрүн учурдагы коомдук-социалдык кызыкчылыктардын мазмунуна таянуу менен окутуу жумуштарын уюштуруу кесип аныктаган компетенцияларга негиздөөнү [19], бул тармактардагы окутуу маселесин бөлүп-бөлүп, монографиялык планда изилдөөнү актуалдуу проблема катары туюндурса, ал медик студенттердин англис тилинде байланыш кебин өстүрүүнү да ичине алат.

Проблеманын изилдениш абалы. Медик студенттердин англис тилинде байланыш кебин өстүрүү маселеси эмес, Кыргызстанда медициналык тармактарда жогорку кесиптик билим берүүдө англис тилинин ролу, аны үйрөтүүнүн илимий-практикалык зарылдыктары, теориялык маселелери толук системалуу каралбай турат. Англис тилине болгон социалдык муктаждыктар аталган проблемага илимий баа берүү зарылдыгын күн тартибине коюшу англис тилинде медик студенттердин байланыш кебин өстүрүү боюнча окуу процессинде аткарылуучу жумуштардан тартып, жергиликтүү медициналык кызматкердин өз ишин сапаттуу жүргүзүүгө тиешелүү жагдайларда керектигин ачык сездирүүдө. Даана байкалган мындай проблеманы изилдөө Кыргызстан колго алына элек болгону менен өнүккөн өлкөлөрдө анын жакшы салттары бар. Туура колдонуу үчүн аны медик

студенттердин кесиптик жана инструменталдык компетенциялары катары аныктап, тил үйрөтүү багытында буга чейин иштелип чыккан илимий-педагогикалык табылгаларды пайдалануу, аны жергиликтүү шартка байланыштырып практикалык мазмунда изилдөө маселеси турат. Ал бир жагынан медик студенттердин англис тилине болгон коомдук-социалдык муктаждыгын канааттандырууга мүмкүнчүлүк түзсө, экинчи тарабынан азыркы педагогика илими жетишкен ийгиликтерди чыгармачылык менен ар тараптуу өздөштүрүүгө, эгер керек болсо, алардын ар бирин зарылдыгына жараша колдонууга жол ачат. Ырас, алардын башында тил үйрөтүү туруп, өзгөчө экинчи тил же чет тил катары окутуунун методикасын түзүүгө өз салымын кошкон окумуштуулар (М.В.Китайгородская [79], Г.В.Костомаров, С.Д.Митрофанова, И.В.Рахманов [120], Т.А.Рамсина, Е.И.Пассов [110], ж. б.) тарабынан түптөлгөн изилдөөлөрдүн ролу зор. Ага кошумча азыркы билим берүү парадигмасына ылайык тилдик компетенцияларды изилдегендер (К.Ж.Аганина, И.Л.Бим, Е.Д.Божович, В.А.Болотов[27], В.В.Ветров, М.Ж.Жадрина, И.А.Зимняя [66], Л.И.Иванова [68], Б.К.Игенбаева, О.Е.Лебедова, М.И.Лисина, А.К.Маркова [97], Т.П.Попова, Дж.Равен [119], В.В.Сериков Д.Хаймс, Н.Хомский, А.В.Хуторской, ж. б.) менен бардык кесиптик ээси болуш үчүн маанилүү касиетке адистештирүүчү жогорку окуу жайлардагы окуу процессинин теориясы менен практикасына илимий жактан баасын берген окумуштуулардын (С.И.Архангелский, А.А.Вербицкий, М.Н.Вятычнев[39], Т.М.Дридзе, Д.И.Изаренков[69], К.Ю.Колесина, Т.Б.Рябова, В.В.Сафонова[122], ж. б.) эмгектеринде анын айрым маселелери жалпы каралган. Проблеманын жалпы теориялык чегинде бул маселеге кыргыз окумуштууларынан Б.М.Акматов[4], Н.А.Ахмедова[13], К.А.Биялиев, К.Д.Добаев[56], У.Б.Култаева, М.Х.Манликова, А.С.Мукамбетова[105], В.И.Мусаева, С.К.Рысбаев[121], М.М.Сыдыкбаева, Ж.А.Чыманов, ж. б. кайрылышкан. Ошондой эле медициналык педагогикада англис тилин окутууга өз салымын кошкон И.С.Балова, З.И.Вайнштейн, И.А.Гололобова, З.К.Максимова, И.Ю.Марковина, С.Б. Марченко, А.М.Маслова[98], Л.Н.Махонь, Л.С.Плебейская, ж. б. эске алууга болот. Бирок,

Кыргызстанда медик студенттерге англис тилин окутуунун илимий-педагогикалык теориясын, окуу процессинде сапаттуу билим берүүнүн илимий-практикалык методикасын изилдеген эмгектер жетишсиз, аны улуттук өзгөчөлүккө ылайык толуктап, бир системага келтирүү зарылдыгы турат. Ал медик студенттердин адистик өзгөчөлүгүнө карата англис тилин окутуунун мазмунун компетенцияларга негиздөө, ага тиешелүү теориялык жана практикалык маселелерин тактоо, анда аныкталган проблемалар боюнча илимий- методикалык изилдөө иштерин жүргүзүү жагын күн тартибине коёт.

Улам убакыттын өтүшү менен Кыргызстандын эл аралык кызматташуусу бардык тармактар боюнча тереңдеп барат. Алардын арасында медицина жогорку деңгээлге көтөрүлдү жана эл аралык сүйлөшүүнүн тили катары англис тилинин үйрөнүүгө маани бериле баштады. Жогорку кесиптик билим берүүдө англис тилин окутуу өтө кеңири түшүнүк болсо да, мындай иштердин өз учурунда чечилбей жатышы англис тили сабагында медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү багытында төмөндөгүдөй карама-каршылыктардын бар экенин көрсөтөт:

- 1) Коомдук-социалдык талап жогорулаган сайын медик студенттердин англис тилине болгон муктаждыктарын канааттандыруу, аны окуу процессинде үйрөтүү, жеткиликтүү даражада ачык көтөрүлгөнү менен студенттерди тилдик даярдоодон өтпөгөнү, өзгөчө кесиптик чөйрөлөр англис тилине койгон критерийлерге туура келбегендиги;
- 2) Англис тилин окутуунун абалы эмгек базарына коюлган критерийлерге туура келбегендиги, б. а. иш берүүчүлөр менен бүтүрүүчүлөрдүн ортосундагы карама-каршылыктарды жоюу үчүн англис тилин үйрөтүүгө карата кардиналдык жаңылоо системасынын жоктугу;
- 3) Азыркы англис тилин окутуу үйрөтүүдө колдонулуп жаткан окуу материалдары, сүйлөө жана сүйлөшүү тексттери [1], аны ишке ашырууда пайдаланылган методдор, сабактын үлгүлөрү билим алуучулардын тилдик жана

кесиптик-коммуникативдик компетенцияларын калыптандыруунун толук мерчемде аткарылбай турушу;

Диссертациянын темасынын илимий мекемелердин жүргүзгөн илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы:

Изилдөө Кыргыз билим берүү академиясынын (Филологиялык билим берүү лабораториясы) кесиптик билим берүү жана педагогика лабораториясынын илимий-изилдөө иштери менен байланышта аткарылды.

Изилдөөнүн максаты: Медицина багытында студенттердин англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин өстүрүүнүн теориялык негиздерин, мазмунун, каражаттарын, формаларын жана методдорун аныктоо, аларды педагогикалык экспериментте сыноо, натыйжаларын практикага сунуштоо.

Изилдөөнүн максатына ылайык изилдөөнүн **милдеттери** төмөнкүдөй аныкталды:

- медик студенттердин англис тили сабагында кесиптик байланыш кебин өстүрүүнүн теориялык маселелерин аныктоо;
- студенттердин англис тилинде байланыш кебин өстүрүүнүн медициналык багыттагы кесиптик билим берүү стандарттарында орун алыш абалын тактоо;
- медик студенттердин кесиптик байланыш кебинин мазмунун, методдорун, формаларын жана коммуникативдик компетенттүүлүгүн өркүндөтүүнүн технологияларын иштеп чыгуу;
- жогоруда иштелип чыккан технологияларды, форма жана методдорду сыноо боюнча педагогикалык эксперименттик иштерди жүргүзүү жана жыйынтыктарын практикага сунуштоо;

Изилдөнүн илимий жаңылыгы: - медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүнүн теориялык маселелеринин кыргыз педагогикасында алгач ирет аныкталышы;

- студенттердин англис тилинде байланыш кебин өстүрүүдө медициналык багыттагы кесиптик билим берүүнүн мазмунунун жана методдорунун аныкталышы;

- медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүнүн каражаттарынын жана коммуникативдик компетенттүүлүгүнүн аныкталышы жана практикага сунушталышы;

Изилдөөнүн практикалык мааниси: медик студенттердин кесиптик байланыш кебинин мазмунун жана коммуникативдик компетенттүүлүгүн өркүндөтүүнүн методикасы түзүлдү; медик студенттердин кесиптик байланыш кебинин мазмунун жана коммуникативдик компетенттүүлүгүн өркүндөтүү боюнча сабактын үлгүлөрүн иштеп чыкты; сабактын үлгүлөрүнө таянып, педагогикалык эксперименттик иштер жүргүзүлүп жана жыйынтыктары чыгарылып, окуу процессине сунушталды.

Коргоого сунуш кылынуучу жоболор:

1) Медик студенттердин англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин өстүрүү маанилүү орунда болуп, азыркы эл аралык кызматташууда, дүйнөлүк эмгек рыногунда адистик деңгээлин, тилдик, кептик-коммуникативдик компетенциясын, профессионалдык билимин сапаттуу көрсөтүү үчүн англис тилинин ролу зор экендиги талашсыз. Адистин компетенттүүлүгү кептик байланышта ачыла турганын эске алсак, аны жогорку окуу жайында англис тили предметинин базасында үйрөтүү маселеси кесиптик билимдин ажырагыс бөлүгү болуп саналат. Бул проблеманын профессионалдык коммуникациядагы ордун таануу, колдонуу чөйрөсүн тактоо, болочок адис үчүн маанилүү болгон кырдаалдык ишмердүүлүктөр боюнча байланыш кебин түзүү зарылдыгын көрсөтөт.

2) Медик студенттердин кесиптик байланыш кебин кырдаалга жараша түзүү ишмердүүлүгүн калыптандыруу алардын кайсы жерде эмнени колдонуусу жөнүндө бир катар тилдик тексттерди үйрөнүүсүн камсыздоо менен кептик-коммуникативдик компетенцияларынын туура калыптанышына жол ачат. Ал толук натыйжасын берүү үчүн бардык тарабынан терең изилденген, окутуу технологиясы такталган, педагогикалык иш чаралардын ырааттуу жүргүзүлүшүндө бирдиктүү дидактикалык тутумду түзгөн, студенттин инсандыгын ар тараптуу өнүктүрүүгө багытталган окуу

системасында сунуш кылуу зарылдыгын көрсөтөт. Аны окутуучунун иш практикасында ишке ашыруу медик студенттин англис тилинде кептик-коммуникативдик байланышты түзүү мотивациясын калыптандырат.

3) Медик студенттердин англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин өстүрүүдө тилдик, кептик-коммуникативдик [75] компетенцияларын калыптандыруу жолдорун иштеп чыгуу, профессионалдык лексиканы кепте колдонууну үйрөтүү, атайын адаптацияланган кырдаалдык темалар боюнча мазмунун айтып берүү, оозеки жана жазма кепти түзүүдө профессионалдык лексикалык бирдиктердин маанилик шайкештигин, сөз айкаштарынын грамматикалык жазылышын, сөз айкаштарынын туура колдонуу чеберчилигин сабакта кептик көндүм катары өздөштүрүү жагы турат. Ал жазма кепте англис тилинин грамматикасын кесиптик тексттерди түзүү үчүн фразанын, сөз айкашынын, сөздүн грамматикалык жактан тууралыгын, оозеки кепте түшүнүктүн тактыгын, сүйлөшүүдө грамматикалык форманын мазмуну менен шайкеш келишин толук жетекчиликке алышы керек.

4) Ага кошумча профессионалдык коммуникацияда кептик ойлонуу ишмердүүлүгүнүн эффективдүүлүгүн жогорулатуу, кырдаалдык сүйлөшүүлөрдүн алкагындагы оозеки кептин монологдук жана диалогдук белгилеринин сакталышын, англис тилинде окуяларга баа берүүдө кептин экспрессивдүүлүгүнүн чагылдырылышын, маек курууда кырдаалга өз мамилесин билдире алуусун, байланыш кептин үлгүлөрүнүн ар кандай шартта колдонуу эрежелерин үйрөтүү турат. Студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүнү ийгиликтүү ишке ашыруучу психологиялык-педагогикалык абалды системалуу өздөштүрүү профессионалдык тексттерди окуу жана угуу учурунда түшүнүү деңгээлин жогорулатуу үчүн сабак формасында окуу технологиясын иштеп чыгуу, алардын жеке касиеттерин эске алуу менен профессионалдык ишмердүүлүгүнүн индивидуалдаштыруу, англис тилин үйрөнүүгө карата студенттердин туруктуу кызыкчылыгын калыптандыруу үчүн окутуу ык-усулдарын жаңыча долбоорлоону жүзөгө ашыруу маселеси көтөрүлөт.

Издөнүүчүнүн жекече салымы: Медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү багытында кыргыз педагогикасында бир дагы эмгек болбогондуктан, бул темага байланыштуу илимий-теориялык, илимий-методикалык адабияттарды талдоо, мыйзамдуулугун тактоо, укуктук-нормативдик документтерди системага келтирүү изденүүчү тарабынан жекече аткарылып, практикалык мазмунда өз алдынча жасалган тажрыйбалардын негизинде жалпылаштырылды. Ал медициналык багытта жогорку кесиптик билим берүүнүн талаптарына ылайык тилдик, кептик-коммуникативдик компетенцияларды калыптандыруунун чегинде жасалып, кесиптик-дидактикалык негиздери түзүлдү. Ошондой эле эксперименттик иштер изденүүчү тарабынан өз алдынча ишке ашырылды.

Изилдөөнүн натыйжаларынын тастыкталышы (апробациялоо): Диссертациялык иштин мазмуну боюнча ар түрдүү илимий басылмаларда жарык көргөн 12 макалада чагылдырылган. Катышкан илимий конференциялары:

1. Ж.Баласагын атындагы КУУ жана Хаджи Байрам Вели атындагы Анкара университеттеринин ортосунда откорулгон Эл аралык илимий-практикалык конференция “Актуальные проблемы преподавания и изучения языков”.
2. 2021-жылдын март айында ОшМУнун профессору А. С. Момуналиевдин 80 жылдыгына карата уюштурулган илимий конференция.
3. 2022-жылдын октябрь айында ОшМУнун дуйнолук тилдер жана маданият факультетинин 70 жылдыгына арналган илимий конференция.
4. Ош МУнун 85-жылдыгына карата уюштурулган илимий конференция.
5. БатМУда Заманбап Кыргыз мамлекетинин өнүгүүсүнө, Кара-Кыргыз автономиялуу облусунун түзүлгөндүгүнүн 25 жылдыгына арналган “Сапаттуу билим – заманбап өнүгүүнүн руханий азыгы” аттуу эл аралык илимий-практикалык конференция.
6. К.Ш. Токмаматов атындагы эл аралык университети тарабынан уюштурулган “Улуттук нарктуулук, иденттүүлүк жана адам баалуулуктары” аттуу эл аралык илимий-практикалык конференция.

7. Ташкент Химиялык –Технологиялык Университети тарабынан уюштурулган “Заманбап илимдер боюнча 3-Ташкент эл аралык конгресси”.

8.П.и.д, профессор К.Д. Добаевдин 70 - жылдыгына арналган “Заманбап педагогикалык билим: көйгөйлөр, издөө, чечүү жолдору” аттуу эл аралык илимий- практикалык конференция.

Изилдөөнүн эксперименталдык базасы – ОшМУнун медицина факультети, ЖАМУнун медицина факультети, ТММУ (Тьюмен Мамлекеттик Медициналык Университети), УММУ (Урал Мамлекеттик Медициналык Университети). Эксперименттик иштер 2018-2023-жылдардын ичинде жүргүзүлүп, ага 438 студент, аталган факультеттерде англис тилинен сабак берген 10 окутуучу-доценттер катышты.

Эксперимент үч этапта жүргүзүлдү.

Изилдөөнүн биринчи этабы: (2018-2020-окуу жылы) - теориялык изилдөө этабы, мында маселенин абалын жана медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча илимий-теориялык адабияттарды изилдөө, иштин максат-милдеттерине жараша негизги багыттарын аныктоо жумуштары аткарылып, жыйынтыгында изилдөөнүн объектиси жана предмети такталып, илимий-методикалык мазмунда жасалуучу иштер ачыкталды. Айрым жоболорго иштин жүрүшүндө оңдоолор болуп, толуктоолор киргизилди.

Изилдөөнүн экинчи этабы: (2021-2022-окуу жылы) - долбоорлоо этабы катары аныкталып, медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү багытында окуу процессинде жүргүзүлгөн иштер өздөштүрүлүп, студенттердин бул багыттагы деңгээлине баа берилди. Мында биринчи этаптын жыйынтыктарына таянуу менен англис тилинде кесиптик билим алуунун абалы аныкталды. Медик студенттерге индивидуалдык мамиле кылуунун натыйжасында англис тили боюнча кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө зарыл болгон компетенциялар такталып, аны калыптандыруу үчүн окуу процессине багытталган окутуу технологиясы долбоорлонду. Медик студенттердин тилдик, кептик-

коммуникативдик компетенциясы түрдүү критерийлерге таянуу менен түзүлүп, үйрөнүү деңгээлдери тандалып, калыптандыруучу эксперименттин методикасы иштелип чыкты.

Изилдөөнүн үчүнчү этабы: (2022-2023-окуу жылы) - калыптандыруучу этап. Бул мезгилде калыптандыруучу эксперимент уюштурулду жана өткөрүлдү. Анын жүрүшүндө изилдөө толук текшерүүдөн өтүп, анда медик студенттердин англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө багытталган окутуунун технологиясы колдонулду. Биз тарабынан иштелип чыккан илимий-методикалык иштердин корутундулары окутуучу-доценттер тарабынан практикада текшерилип, сунуштары эске алынып, медик студенттер үчүн окуу-методикалык колдонмо даярдалды жана изилдөөнүн жыйынтыктары кандидаттык диссертация түрүндө жазылып, илимий макалалар катары иштелип чыкты.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын толук жарыяланылышы: Илимий ишке байланыштуу 1 окуу-методикалык комплекс, 2 методикалык колдонмо, 13 макалада чагылдырылган. Ошондой эле автордун 25 жылдык илимий-педагогикалык тажрыйбасы жалпылаштырылган.

Диссертациялык иштин көлөмү жана түзүлүшү: Илимий иш киришүүдөн, үч главадан, ар бир глава үч параграфтан, главадан чыккан жыйынтыктан, жалпы корутундудан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен, жана тиркемеден турат. Жалпы көлөмү - 158 бет, таблица - 5

I ГЛАВА

АНГЛИС ТИЛИ САБАГЫНДА МЕДИК СТУДЕНТТЕРДИН КЕСИПТИК БАЙЛАНЫШ КЕБИН ӨСТҮРҮҮНҮН ЖАЛПЫ МАСЕЛЕЛЕРИ

1.1. Медициналык педагогика жана англис тили сабагында студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүнүн теориялык маселелери

Кыргызстан өз алдынча эгемендүү мамлекет болгондон кийин коомдук-саясий жактан гана жаңылануу болбостон, социалдык-экономикалык багытта, элдин жеке керектөөсүндө кескин өзгөрүүлөр болду. Ал жарандардын өз ара мамилесине да өз таасирин тийгизип, кызматташуунун жаңы белгилерин пайда кылды. Башка тармактардай эле ал медицина тармагын кучагына алды. Аны айрымдар демократиялык түзүлүштүн келиши менен түшүндүрсө, кээ бири жеке менчикке байланышкан рыноктук мамилелерге ыйгарышат. Эмне болсо да ал адамдардан кызмат көрсөтүүсүнө өз баасын берип, анын негизинде жумуштун наркы чыга баштаганына карай адистин кесипкөйлүгү эмгек базарына коюлду. Анткени жаңы заман кызмат көрсөтүүнү эмгек акы менен өлчөп, анын сапаты да адистик билиминдей эле мамиле жасоонун түркүн-түс жол-жобосун аткарууга көз каранды экенин ачыктап, кыргыз элинин укумдан-тукумга мурасталып келген пикирлешүүгө бир топ кошумча этикет керектигин медицина кызматкерлеринин алдына койду. Эгер андай белгилер адистик билим берүүдө камтылбай калса, анда ага кесипкөйлүк жетишпей эмгек базарында жеңилип, эл аралык конкуренцияда четке сүрүлүп калышы мүмкүн экени азыр баарына белгилүү [56]. Мурда колдонулуп жүргөн кыргыздын каада-салттары, үрп-адаттары мындай учурду канааттандырууга жетишсиз экени байкалып, ал демократиялык коомдун талаптарына ылайык мыйзам чегинде иштелип чыгышын бардык тармактарга милдеттендиргендиктен, алгач аны ишке ашыруучу мыйзамдар кабыл алынып, өткөн доордон мурасталып келе жаткан кадр даярдоо багытын өнүккөн элдердин кесиптик билим берүүдө жетишкен закондуулукту даяр түрүндө кабылдоону [123] чечтик. Кыргыз эли башкалар жетишкен ийгиликти тез багындырууну көздөгөндүктөн, эл аралык эмгек базарында

өз ордун табуу үчүн бардык багыттар боюнча изденип, чыгармачыл аракетти коомдук-саясий жана социалдык-экономикалык мамилелерге жүктөй баштаган. Улам кийинки муунга сыртка чыгып иштеп кетүү мүмкүнчүлүгү түзүлгөн сайын улуттун улуу дөөлөтү катары бааланып келген кесиптик билим берүү тармактарына ички реформа керектиги айкын болду. Мамлекет бул багыттагы ишин баштаганына чейрек кылымдан ашуун убакыт өттү. Андан бери өлкө ичинде кесиптик билим берүү багытында бир топ майнаптуу жумуш жасалганы талашсыз. Бирок анын баары учур талап кылган натыйжаны берген жок. Ошондуктан кесиптик билим берүүнү алга жылдыруу үчүн дүйнөлүк кесиптик билим берүүгө түздөн-түз жакындаштыруу, өтө маанилүү орунда турган кээ бир түшүнүктөрдү даяр түрүндө кабыл алуу [55] зарылдыгы турган. Ал Кыргызстанды жогорку кесиптик билим берүүдө Болонья процессинде кабыл алынган окуу стандарттарына ориентир кылып, эки баскычтуу окутуу структурасына негизделүү керектигин ачык көрсөтсө, аны кабылдоо менен маселе толук чечилбестигин, баары бир билим жергиликтүү жарандын адистешүүсүнө болгон муктаждыгын канааттандырып, алган билими эл аралык конкуренцияга туруштук берүүсү аркылуу өлчөнө турганын улам убакыт өткөн сайын туюндура баштады. Мындай кырдаал медицина тармагында биринчилерден болуп сезилди. Өлкө бардык мамлекеттерге эшигин ачып, жарандар сыртка чыгып дарыланууга ыңгайлуу шарттын түзүлүшү улуттук медицина кызматкерлеринин кесиптик даярдыгы канчалык экендигин бейтапка даана туюндурса, экинчи жагынан өнүккөн өлкөлөрдөгү ооруну аныктоо, бейтапты дарылоо эрежелеринин иштелип чыккан этикети Кыргызстанда бул багытта жүргүзө турган көп жумуш бар экенин көрсөтүп, өз алдынча өнүгүү багытына ээ болгон өлкөдө медик студенттерге окутуу жолдорун жаңылоо зарылдыгын козгоду. Түрдүү мамлекеттер менен медициналык кызматташуу мурда бир кылка өнүгүп келсе анын тармактарына мазмундук жактан өзгөртүү киргизип, кайсы өлкөдө эмне жаңылануу бар экенин өздөштүрүүгө болгон жарандык кызыкчылыкты ойготуп, анын негизинде аталган тармакка үч жактан мамиле кылуу керектигин айкындады. Алар: биринчиси – баарына бирдей

түшүнүктүү болгон жалпыга белгилүү кесиптик терминдерди окуп-үйрөнүү; экинчиси – эл аралык деңгээлде медицина кызматкери менен бейтаптын ортосундагы расмий кызматташуунун “тилин” өздөштүрүү; үчүнчүсү – жергиликтүү оорулуудан тартып, жер шарынын булуң-бурчундагы бейтаптын ден соолугун бирдей дарылоого мүмкүн болгон заманбап методиканы таанып-билүүгө жол ачуу.

Студенттин кызыкчылыгы менен эсептешүү, билимди анын кесипке болгон муктаждыгына жараша берүү, биринчи кезекте окуу жайды бүтүргөн соң кайда барып иштөөсүн элестетүү менен окуу процессин уюштуруу мурда бул багытта кездеше бербеген бир катар проблеманы ачыкка чыгарды. Алардын бири ооруну объекти катары таанып, аны тез арада айыктыруу үчүн медициналык кызматкерлер окуп-билгенин практикада так аткарып келген болсо, эми ооруну алып жүргөн бейтапты субъекти катары таануу маселеси көтөрүлдү. Буга чейин дарыгердин аткарган жумушу бир типтүү [29] методикада иштелип, ал өлкөнүн бардык жеринде бирдиктүү колдонуп келген болсо, эгемендүүлүктөн кийин андай чен-өлчөмдөр бузулуп, чет өлкөлөрдөн өздөштүрүлгөн дарылоонун ык-усулдары бир нече түргө бөлүнүп, анын натыйжасында тандоо мүмкүнчүлүгү кандай түзүлсө, дарыгердин аракетине сынчыл көз караш менен кароо расмий шартка айланды. Бул проблемаларды окуу процессинде талапка ылайык ишке ашыруу маселеси бардык заманда болуп келгендигин тарых барактары ырастайт. Бүгүнкү күндө да ал ошол маанисин жоготпой турат. Себеби адистин сабаттуулугу бардык маселелерди толук жана сапаттуу аткаруу үчүн маанилүү абалда туруп, кесиптин өзгөчөлүктөрүн жакшылап түшүнүүгө тиешелүү жол-жоболорду иштеп чыгуу зарылдыгын көрсөтөт. Ал кесиптик байланыш кебин медик студенттерге үйрөтүүдө жогорку кесиптин ээсине ылайык келчү сүйлөө жана сүйлөшүү этикетинде ишке ашуусун камсыздоочу кептик тексттердин мазмунунда жумуш аткарууну, б. а. студенттин жарандык коомдо социалдык активдүүлүгүн көрсөтүү үчүн интеллектуалдык мүмкүнчүлүгүн жогорулатууга, илимий-теориялык ой жорум менен иш алып баруусуна, адистик ишмердүүлүккө

катышууда чыгармачыл потенциалын пайдаланууга, өз алдынча жаңы түшүнүктөрдү өздөштүрүп, аны бейтаптын оорусун таанып-билүүдө колдонууга байланышкан иш-чараларда керектей алышында тиешелүү маңызын ачат. Аны окуу процесси эки түрдүү багытта карайт:

1) Тышкы – билим берүү чөйрөсүндө же практикада аткарылуучу иштер, б. а. медицина кызматкеринин бейтап, анын оорусу, дартты белгилерин баяндап, ошол мезгилдеги бейтаптын абалын сүрөттөп берген кесиптик тексттер же окуу материалдарында, окуу китептеринде жана окуу-методикалык колдонмолордо студент үйрөнүү үчүн адаптацияланган тексттер кирет. Алар студенттерге өзүн врач катары элестетүүгө жардамдашып, бейтап менен иш алып барууда кандай сүйлөмдөр колдонушу мүмкүн экендигин, аны кандай пайдаланса туура болоорун сүйлөө жана сүйлөшүүгө даяр кептик каражат катары берет.

2) Ички - студенттин адистик чеберчилигин калыптануусуна маанилүү роль ойногон инсандык касиеттер, б. а. студенттин пикирлешүүдөгү жөндөмдүүлүгү, бейтаптын көңүлүн көтөрүү чеберчилиги, ооруну маанайдан, кыймыл-аракеттен, сүйлөшүүдөн аныктай алган билими, жеке кесиптик ишмердүүлүгүндө кандай эмоционалдуу-экспрессивдүү сүйлөмдөр пайдаланылышы мүмкүн экенин туура түшүнүп, андай кесиптик байланыш кебинин каражаттарын өздөштүрө алгандыгы кирет.

Медик студенттин кесипкөйлүгүн аныктоочу кесиптик байланыш кебин өстүрүү педагогика илими изилдеп чыккан маданияттуу инсандык белгилердин тил үйрөтүүчү сабактарда жетекчиликке алынышын, тилдик жана кептик каражаттарды адистин компетенттүүлүгүн түзүүчү [20] руханий-этикалык категориялар катары кабылдап, бейтап менен сылык-сыпаа сүйлөшүү эрежелерин ушул эки багыттын ичинде өздөштүрүүсүнө жетишүү милдети турат. Ырас, Кыргызстанда медициналык педагогика илими жаңыдан калыптанып жаткандыктан, медик студенттерге кесипкөй адиске таандык компетенцияларды өздөштүрүү чеберчилигин орустун медик-педагогдору - М.Я.Мудров, Н.И.Пирогов, И.М.Сеченов, Г.А.Захарьин,

С.П.Боткин, И.П.Павлов, С.С.Корсаков, В.М.Бехтерев, А.В.Вишневский, П.Б.Ганнушкин, И.В.Давыдовский, АН.Бакулев, А.А.Вишневский, ж. б. эмгектеринин мисалында сунуш кылууга болот. Бирок, алардын эмгектерин азыр механикалык түрдө кесиптик байланыш кептин материалы катары пайдаланууга болбойт. Илимий-теориялык мазмуну боюнча ал эмгектер кептин каражаты боло алганы менен медик студенттерге кесиптин өзгөчө белгилерин, бейтаптарга мамиле жасоодогу ык-усулдарын үйрөтүүдө окутуунун окуу-методикалык базасын түзүү үчүн дагы бир катар кошумча материалдар керек болуп саналат. Ал англис тилин окутууда иштелип чыккан дидактикалык принциптерди жетекчиликке алууга аргасыз кылат. Кыргызстан эгемендүүлүгүн алгандан бери бул багытта бир топ иштер аткарылганын эсепке алсак, медик студенттер үчүн да аны пайдалануу маанилүү болуп саналат. Мында дүйнөлүк педагогика илиминде аныкталган - окуу процессинде теория менен практиканы [53] айкалыштыруу (1), окутуунун жөнөкөйдөн татаалга багыт алышы (2), тилди үйрөнүүдө билгенден билбегенге жетүүгө умтулуусу (3), жаңыны өздөштүрүүдө көрсөтмөлүүлүккө таянышы (4), окуу материалын тандоодо байланыш кебинин ыраттуулугун сакташы (5), кептик предметтерди окуп-үйрөнүүдө кесиптик өзгөчөлүктөрдүн эске алынышы (6), бейтап менен мамилелешүүнүн түрдүү кырдаалын аң-сезимдүүлүктө кабылданышы (7), адамдын курактык белгилерине байланышкан коммуникативдүүлүк этикеттерди (улууга, кичүүгө жана тентушка) туура колдонулушу (8) сыяктуу принциптер да окуу процессинде [54] эске алынууга тийиш.

Бул принциптерди англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүдө колдонуу тил үйрөнүүчүлөрдүн тилдин грамматикасын канчалык билгенине көз каранды эместигин республикада өткөн кылымдан бери окутулуп келе жаткан англис тили сабактары эбак эле ырастап койгон [46]. Башкача айтканда бул багыттагы жумушту максатына жеткирүү үчүн жогоруда биз тарабынан белгиленген кесипке ылайык тил үйрөтүү концепциясын түзүү керек. Концепция бир англис тилин үйрөтүү иш-чараларын гана моюнга албастан, медик (ошондой эле башка кесиптин

ээлери үчүн да) студенттердин кесипкөйлүгүнө толук жооп берүүчү кесиптик байланыш кебин кыргыз, орус жана англис тилдери боюнча бирдей калыптануусу жоопкер болгону маанилүү. Анткени окуу процессинде бири-бири менен өз ара байланышпаганы менен реалдуу турмуштун өзүндө медик үчүн бирин экинчиси толуктап турган тилдик, кептик-коммуникативдик компетенциялардын өзөгүн түзүп, алардын биринин жетишсиздигинен улам Кыргызстандын медиктери эмгек рыногунда атаандашуучулукка туруштук бере албай келет. Эл аралык конкуренцияда анын мааниси зор, ошондуктан кесиптик билим берүүдө ага бардык тарабынан көңүл буруп, окуу планында орун алган бардык тилдердин мазмунун студенттин [21] туура адистешүүсүнө ыңгайлаштырып, негизги басымды студенттин кесибине керек сүйлөө жана сүйлөшүү чен-өлчөмдөрүнө коюп, аны окуу материалы катары таанып, ал кесиптик байланыш кебин үч (кыргыз, орус жана англис) тилде бирдей жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн берүү биз тарабынан сунуш кылынган концепциянын илимий-теориялык өзөгү болууга тийиш. Турмуш чындыгы көрсөткөндөй, үч тилди билип чыкпаса Кыргызстандык медик студент өзүн азыркы замандын талабына жооп бере алган адис катары элестетүүсү мүмкүн эмес. Бардык шартта медик студентке керек болгон компетенцияларды андаштыруу анын кесибине тиешелүү сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн коомдук-социалдык кырдаалга ылайыктоо менен бөлүп чыгып, ошол кырдаалда пайдалануучу кептин лексикалык запасын аныктап, эң төмөнкү чегинде кептик-коммуникативдик байланышты сапаттуу түзүү үчүн кесиптик кептик өстүрүү минимумун иштеп чыгуу да биз тарабынан сунушталып жаткан концепциянын бир тарабы болушу шарт. Ансыз даяр тексттерди маанисин түшүнбөй туруп жаттатуу натыйжа бербестигин буга чейин болуп келген сабактар ырастады. Тактап айтканда жогорку окуу жайларында тил үйрөтүүчү сабактарда иш өткөн кылымдан бүгүнкү күнгө келип жеткен салттарды улантуу менен жүргүзүлүп жаткандыктан, билим талап кылынган деңгээлге чыкпай, ал эми медик студенттер анын келечекте пайдасы зор экенин түшүнбөй, б. а. сабакта айрым бир сөздөрдүн жыйындысы лексикалык база катары

сунушталып, кээде кыйнап үйрөтүү менен ийгиликке жетүү баа аркылуу чектелген болсо, иш жүзүндө андан эч пайда көрбөгөн учурларга азыр өзүбүз күбө болуудабыз [2]. Биринчи кезекте тилдин ролун аң-сезимдүү түшүнүп, аны баа үчүн эмес, келечекте оозеки пикир алышууда колдонуп, өз кесибинде көп кездешүүчү түрдүү проблемаларды ошол тилдер аркылуу башкаларга жеткире алууга, иштин жагдайын туура түшүндүрүүгө, бейтап айткан ойду жеткиликтүү аңдаштырууга боло турганын так сезгенде гана медик студенттер тилди үйрөнүүдө грамматикалык эрежелерди курулай жаттоодон качып, кесибине тиешелүү бардык кырдаалда керектелүүчү тилдик каражаттар менен кептик тексттерди өздөштүрүүгө багыт алат.

Кыргызстанда жогорку кесиптик билим берүүдө окуу материалдары кандай болушу керектиги эми-эми такталып жаткандыктан, окуу процессин бүгүнкү күндүн талабына ылайык инновациялоо окуу китептеринин мазмунун жаңылоо маселелерине көз каранды экени талашсыз. Ырас, өлкөнүн жогорку кесиптик билим берүүчү мекемелерде англис тили боюнча жаңы муундагы окуу китептерин түзүү колго алына элек. Бирок медицина жаатында жогорку кесиптик билим берүүдө республиканын кызыкчылыгын көздөгөн бир катар проблемалар тургандыктан, англис тилинде окутууну ошол нукта модернизациялоо медик студенттер билим алуучу окуу материалдарын жалпы илимий-методикалык базанын негизинде жаңылоо, ал аркылуу окуу китебинин өзөгүн түзүү маселесин да козгойт. Ошондо жергиликтүү шартка жана улуттук өзгөчөлүккө ылайык англис тилин окутуу окуу китеп түзүү боюнча илимий-теориялык ойлорун педагогикалык коомчулукка сунуштаган окумуштуулардын (С.О.Байгазиев, И.Б.Бекбоев[22], К.А.Биялиев, К.Д.Добаев[56], С.К.Рысбаев[21], ж. б.) эмгектеринде айтылган концепцияларды медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү жумуштарына колдонуу окуу материалын байытууга, өзгөчө кептик-коммуникативдик компетенцияларды калыптандыруу жолдорун эволюциялык мазмунда өнүктүрүүгө, сүйлөө жана сүйлөшүүдө керектелүүчү айтымдардын системасын сабактарга ылайыктап түзүүгө аталган окумуштуулардын эмгектери методологиялык негиз

катары колдонулуп, алар үйрөнчү кептин өзөгүн реалдуу турмуш чындыгы менен байланыштырат. Ал англис тилиндеги окуу материалдарын медицина илиминдеги жетишкен илимий жаңылыктар менен интеграциялап окутуу маселесин да көтөрүп, учурда медик студенттерге өз алдынча окутулуп жаткан кыргыз жана орус тилдерин да алардын кесибине ыңгайлаштырып, тилдик жана кептик-коммуникативдик компетенцияларды

[3] калыптандыруучу көз карашка топтоп, алынчу натыйжаны студенттин сүйлөө жана сүйлөшүү ишмердүүлүгүн калыпка салуучу окутуунун методикасын изилдеген педагог-окумуштуулардын (Д.А.Абдуллаев, К.Эсеналиева, М.Тешебаев, ж. б.) айрым ойлорун пайдалануу маанилүү экенин айтпай коюуга болбойт. Эгер биз медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү жумуштарын инсанга багыттап окутуу концепциясы боюнча карасак, анда коммуникативдик байланышты түзүүчү окуу материалдары медик студенттер өздөрү тандап алган адистикте аткарылуучу жумуштардын чегинде боло турган кырдаалдын алкагында керектелүүчү сүйлөө жана сүйлөшүүнүн кептик каражаттарын туура колдонуу, оюн кимдир бирөөгө айтып жеткирүү ык-усулдарын ырааттуу пайдалануу, ички сезимдерди билдирүүгө негизделген диалогдук жана монологдук сүйлөшүү формалары, суроо-жооп уюштуруунун структуралык түзүлүшү, көркөм сүйлөөгө керектелген риторикалык, дикциялык жана речтик айтымдар, өздүк пикирин кимдир бирөөгө жеткирүүгө зарыл болгон сөз каражаттары медик студенттер таптап алган кесиптин тегерегинде жүрүшү зарыл экени байкалат. Окутуунун мындай усулдары өнүккөн өлкөлөрдө жакшы иштелип чыккан. Аны Кыргызстанда жогорку медициналык кесиптик билим берүүчү окуу жайларда англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү жумуштарында да колдонуу туура болуп саналат.

Ошондо медик студенттин турмушу менен тикелей байланышта турган медицина тармагын толук тейлөөчү англис тилинин социалдык-кесиптик лексикасын Кыргызстанда ушул багытта жогорку кесиптик билим берүүчү окуу жайлардын окуу материалдарына жайгаштыруу англис тилинде кесиптик байланыш

кебин дүйнөлүк коммуникативдик кызматташууга карай жол ачат. Тактап айтканда, ааламдашуу процесси англис тилин эл аралык пикир алмашуунун негизги каражаты катары кабылдап, азыркы учурда илимде болуп жаткан бардык жаңылыктар менен жаңыланууларды ошол тил аркылуу өздөштүргөн маалда Кыргызстандын жогорку медициналык кесиптик билим берүүсүнө англисче үйрөтүү боюнча өнүккөн өлкөлөрдө иштелип чыккан даяр окутуу методикасын [23] кабыл алуу проблемага туура мамиле кылгандык болуп саналат. Ошол себептен биз медик студенттер үйрөнүүчү окуу материалдарынын кийинки блокторун түздөн-түз кесибине байланыштыруу талапка ылайык келет деп эсептейбиз. Маселен, “дарылоо иши” адистигинде билим алып жаткан студентке өзүнүн кесибине тиешелүү тематикалык словардык запасты үйрөтүү - ага таянып кесибине, коомчулугуна керектүү сүйлөө жана сүйлөшүү системасын өздөштүрүү, кимге болбосун түрдүү мазмундагы суроо берүү менен жооп алуу боюнча кептик курулмаларды билүү, белгилүү бир тематикада колдонууга мүмкүн болгон лексикалык материалдарды пайдалануу чеберчилигине жетишүү сыяктуу маселелерди окуу материалына кошуу окутуунун мазмунун максатка ылайык келтире тургандыгы анык. Ошондуктан биз көптөгөн мамлекеттерде салттуу формага айланган окуу материалынын мазмунун кабыл алууну сунуштайбыз [30]. Анткени ал көптөгөн өлкөлөрдө практикадан өтүп, медик студенттердин психологиясын, адистикке болгон кызыкчылыктарын эске алуу менен адаптацияланган. Бул иште биз медицина багытында окуган бардык студенттердин кызыкчылыктарын камтый албайбыз. Ошого ылайык медик студенттердин окуу материалы боюнча кеп кылууну туура көрүп отурабыз.

1.2. Кыргыз медициналык педагогикасы жана студенттердин англис тилинде байланыш кебин өстүрүүнүн кесиптик билим берүү стандарттарында, окуу программаларында жана окуу- усулдук куралдарында орун алышы

Эгемендүүлүктүн алгачкы жылдарынан тартып эле Кыргызстанда кесиптик билим берүүнүн максаты аны дүйнөлүк рыноктук мамилелердин чегинде жүзөгө ашыруу деңгээли болжогон натыйжаны бере алган жок. Анын себептери көп экени

талашсыз, бирок аны мезгил талап кылган натыйжага жеткирүү үчүн күрөшө баштаган кесиптик билим берүү стандарттары жыл өткөн сайын жаңыланып, башкалардай эле медик студенттердин кесипкөйлүгүн жогорулатуу багытында бир катар изденүү жумуштарын жасады. Ал биринчи кезекте жогорку кесиптик билим берүүнү кредиттик технологияга өткөрүү болсо, экинчиси, адис өз кесиби боюнча конкуренцияга туруштук бере алчу [47] профессионалдуулукка ээлик кыла алган касиеттерди камсыздоочу көндүмдөрдү калыптандырууга жетишкен окуу процессин түзүү керектигин көрсөттү. Алдыда ушул багытта иш жүргүзүү туура болоорун КМШ өлкөлөрүнүн ичинен алгачкылардан болуп түшүнгөн Россия, Казакстан сыяктуу мамлекеттер өз чечимдерин кабыл алып, компетенттүүлүккө негиздеп окутуу парадигмасын жогорку окуу жайларына киргизсе, Кыргыз Республикасынын Өкмөтү 2012-жылдын 4-июлундагы № 472-токтому менен окуу процессине сунуштады. Мамлекеттик статусу бар эркин өлкө экенин акырындап түшүнө баштаган Кыргызстан расмий шартта өлкөгө кандай кесип керектигин мыйзам чегинде Өкмөттүн токтому аркылуу аныктап, элге кызмат көрсөтүүчү адистиктер боюнча жогорку кесиптик билим берүүнүн жаңы стандартын кабыл алышы [60] бир мезгилде орус тилинде окутулуп келген медициналык адистиктердин мазмунуна айрым багытта тактоо маселесин көтөрдү. Анткени өлкөдөгү билим берүү саясаты адамдын инсандыгын [97] таануугу артыкчылык берип, иштин мазмуну жарандык керектөөнү сапаттуу аткарууга коё баштагандыктан, мурда эске алынбай келген карапайым кыргыздардын кызыкчылыгы менен эсептешүүнү, анын жыйынтыгында жергиликтүү медик студенттерге түшүнүктүү жана илимий-теориялык билимди сапаттуу жеткиликтүүнү ар бир окуу жайга милдеттендире баштаган маалда Мамлекеттик тилге болгон керектөө кандай маанилүү болсо, эл аралык маалыматка ээ болуунун тили катары англис тилине болгон муктаждык ошондой эле сезиле баштады. Өлкөдө мындай абалдын күнүмдүк турмуштун бир бөлүгү катары орун алышы медиктердин кызматын сырттан баалоого негизги фактор болуп, бейтап менен мыйзам чегинде эсептешүүгө кандай аргасыздыкты жаратса, ал кесипке

карата коюлган конкуренцияда адистик чеберчиликти аныктоочу негизги критерийлерден экенин медициналык багыттагы кесиптик билим берүүгө даана түшүндүрдү. Медик студенттер мындай критерийлерди толук өздөштүрүү үчүн медициналык багыттагы жогорку кесиптик билим берүү стандарттары коюлган проблеманы туура жана сапаттуу чечүү максатында адиске керектүү жөндөмдөрдү мазмунуна жараша бөлүштүрүп, маселенин чечилишине карай компетенцияларга жайгаштырды. Жалпы касиеттери боюнча типтештирилип, окуу стандарттарына жайгаштырылганы менен аны жергиликтүү шартта түпкү улуттун жарандары үчүн кызмат кылышында бир далай проблема бар экенин окуу процессинин жүрүшүндө аныкталып, аны медицинанын бардык тармактарында кечиктирбей чечүү зарылдыгын күн тартибине койду. Аны бейтаптарды дарылаган медицина тармагы өзү чече албай тургандыгы аныкталып, медик студенттерди окутуп-үйрөтүүгө түздөн-түз тиешеси бар педагогика илимин “жардамга чакыруу” керектиги түшүнүктүү болду. Ал буга чейин өнүккөн өлкөлөрдө колдонулуп келген “медициналык педагогика” деген илимди Кыргызстанда түзүү зарылдыгын көрсөтүп, аны азыркы заман талабына ылайык кыргыз жергесине “көчүрүп” келүү, б. а. өлкөнүн медицина тармагында ишти сапаттуу жүргүзүүгө зарыл болгон бардык иш-аракетти жогорку кесиптик билим берүүнү илимий-теориялык жактан жетекчиликке алган педагогикага жүктөйт. Кыргыз Республикасында “медициналык педагогика” коомдук-социалдык кызыкчылыктан улам эми гана түптөлө баштаган болсо, анын өзөгү “кесиптик билим берүүнүн теориясы жана методикасы (13.00.08)” деген аталыш менен илимий-практикалык мазмунда изилдөө жумуштарын аткарып келген педагогиканын бир бөлүмү катары илимпоздор арасында белгилүү. Изилдөө саясатын жүргүзүү – педагогика илиминде [96] буга чейин болуп келген дидактикалык эрежелерди медик студенттердин сапаттуу билим алуусуна пайдалануу, аны жарандык коомдун учурдагы социалдык керектөөсүн толук канааттандыруу максатында колдонуу иш-аракеттери демократиялык дүйнө

кабылдоого ээ болгон азыркы инсандык кызматташууга керек расмий мамилелердин чен-өлчөмүндө жүзөгө ашуучу инсандык касиеттерди көндүм катары калыптандыруу маселелерди толук кандуу ишке ашырууга багыт берет. Мамлекеттик саясат менен караганда медициналык педагогика студентке кесиптик билим берүү жумуштарын адис үчүн маанилүү болгон бардык көндүмдөрдүн [46] ээси болушуна түздөн-түз тиешеси бар түшүнүктөрдөн тартып, дарыгер менен бейтаптын ортосундагы инсандык кызматташуунун ырааттуу жүрүшүн, бирин экинчиси туура түшүнүү аркылуу мыйзам чегинде расмий келишимге ээ болушун, ортодогу мамилени гумандуулуктун жана адеп-ахлактуулуктун этикетинде жасалышын камсыздоочу жөндөмдөргө чейин үйрөтүү милдетин алууга тийиш. Жаңы кабыл алынган медицина багыттары боюнча кесиптик билим берүүнүн Мамлекеттик стандарттарында мындай милдеттер түшүнүктүү деңгээлде жазылганы менен аны ишке ашыруунун ортосунда бир далай оорчулуктар турганын айтпай кетүүгө болбойт. Тактап айтканда, стандарттарда белгиленген түшүнүктөрдү окуу процессине жеткирүү жана анын жарандык коомчулук менен болгон өтмө катар байланышын компетенциялардын мазмунунда аныктап, окуу пландарындагы түрдүү дисциплиналардын окуу материалдарына жайгаштыруу медициналык педагогиканын изилдөө объектисине кирип, мурда эсептелинген же азыр жүрүп жаткан билим берүүнүн миссиясына толуктоо керектигин ачыкка чыгарат. Ал проблемага мамлекет атын алып жүргөн жергиликтүү улуттун өкүлдөрүнүн коомдук-социалдык керектөөсү менен карап, окутуп-үйрөтүү жумуштарын кыргыз тилинде жүргүзүүнү адистик компетенциянын бир тарабы катары алса, экинчи жагын өлкөнүн бардык мамлекеттер менен медицина боюнча кызматташууда жарандардын жеткиликтүү түшүнүүсүн камсыздоочу пикирлешүүнү англис тили түзөөрүн бардык кызыкчылыктар аркылуу аныктап, бул багыттагы компетенцияларды кептик-коммуникативдик мазмунда үйрөтүү маселесине айландырды. Бул өткөн кылымдан бери орус тилинде окутулуп келе

жаткан кесиптик билим берүүгө учурдун талабына ылайык бир катар толуктоонун зарылдыгын медик студенттердин адистешүүсүнө ыңгайлаштырууну окуу стандарты аркылуу процессине милдеттендирсе, ага жоопту медициналык педагогика бере турганын сапаттуу билим берүүгө ыктаган жогорку окуу жайларынын окутуучу-профессорлору эми түшүнө баштады.

Медицина багытында табылган илимий-теориялык ачылыштарды, инновациялык технологияны, башка жерде жасалган түрдүү операцияларды, дары-дармек, техникалык аппараттарды колдонуу жаатындагы жетишкендиктерди студенттерге үйрөтүүдөн башталып, жаш адистердин өлкө ичинде же сыртка чыгып өз алдынча окуп-билүүсүн камсыздоочу окуу стандарты менен ишке ашырыла турганы белгилүү болгон соң, ошол багытка ыңгайлашуу жагы мыйзам чегинде иштелди.

Өкмөттүн токтому аркылуу кабыл алынган окуу стандарттары боюнча окутуу жумуштарын уюштуруу, окуу программалары менен окуу материалдарын ошол иш чараларды так аткаруу үчүн зарыл болгон компетенцияларды калыптандырууга буруу, кесиптик түшүнүктөрдөн тартып, ал илимге таандык жөндөмдүүлүктөрдү өздөштүрүүгө тиешеси бар тилдик каражаттар менен кептик-коммуникативдик байланышта керектелүүчү көндүмдөрдү үйрөтүү жагын окуу планындагы бардык предметтер биргелешип жөнгө салууга тийиш. Кыргызстан буга эми гана көңүл буруп, медик студенттердин кесиптик даярдыгы жергиликтүү жарандардын керектөөсүн сапаттуу аткаруу менен эл аралык деңгээлде бейтаптарды дарылоонун бардык көйгөйлөрүн туура чечип берүү даражасына жетип, эмгек базарында өзүнө татыктуу кызмат таап алуусун камсыздоо үчүн билимди өздөштүрүүгө жана аны колдонууга зарыл болгон тилдик каражаттарды окутуу боюнча иш-чаралардын планын түзүү, бардык окуу предметтерине анын мазмунун жайгаштыруу, окутуунун миссиясында каралган компетенцияларды коомдук-социалдык чөйрөдө пайдалана алуусуна жетишүүсүн камсыздоо милдетин күн тартибине коюп отурат. Окуу

стандарттарында орун алган компетенциялар сыртынан баарыбызга түшүнүктүү болуп көрүнгөнү менен аны азыркы медик студенттердин социалдык-инсандык кызыкчылыктарынан караганда жогорку кесиптик билим берүүчү окуу жайлар “канааттандыра албай” жаткан бир катар маселелер бар экени даана байкалат.

Кыргыз Өкмөтү тарабынан кабыл алынган медициналык багыттагы стандарттарда медик студенттердин адистик жана инструменталдык компетенциясы катары өз орду бар тилдик, кептик-коммуникативдик байланыштын куралы болгон аталган тилдерге тиешелүү маселелерди камтый турган окутуу объектилерине мурда анча маани берилбей келсе, демократиялык коомдук түшүнүктөргө байланыштуу ар бир жарандын инсандыгын таануу, ага урмат-сый менен мамиле кылуу, пендечилигине түшүнүү аркылуу кызмат көрсөтүү сыяктуу дарыгердин бейтапка жасаган жумушундагы аракеттер окуу жайдын ичинде, белгилүү бир предметтердин базасында үйрөтүлүшү керектигине карай жаңы талаптарды койдү. Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндө” мыйзамынын 5-беренесине ылайык кыргыз Өкмөтүнүн 2011-жылдын 23-августундагы “Кыргыз Республикасында жогорку кесиптик билим берүүнүн эки деңгээлдүү түзүмүн белгилөө жөнүндөгү” № 496-токтому менен алгач ирет өз ишин баштаган өлкөдөгү кесиптик билим берүү стандарттары студенттердин кызыкчылыгын көздөп, дүйнө элдери жетишкен ийгиликтерди өздөштүрүп, эмгек рыногунда адистик чеберчилиги аркылуу интеллектуалдык бийиктиктерди багындырууга багыт алганы белгилүү. Анын табияты эл аралык конкуренцияда Кыргызстандык жаш адистердин өз ордун таап, социалдык жактан жетиштүү турмуш кечирүүгө мүмкүнчүлүк түзүүчү кесиптик билим берүүнүн расмий шарттарын иштеп чыгуу, [95] алган билими менен өнүккөн өлкөлөрдүн ири жетишкендиктерин өз мамлекетине алып келүүгө шарттарды түзүү, колуна тийген диплому аркылуу каалаган жеринде кызмат көрсөтүп, инновациялык технологияны башкалар менен тең ата колдонууга ээлик кылуусун камсыздоо маселесин максат кылганы боюнча айырмаланат. Бул ишти толук кандуу аткаруу мамлекет үчүн оңойго турбастыгы анык. Аны кабыл алынган кесиптик билим берүү

стандарттарын окуу процессине киргизүү менен чечип коюу мүмкүн эместигин 2012-жылдан бери аткарылган жумуштар ырастады. Стандарттар кабыл алынып жогорку кесиптик билим берүүдө окуу кредиттик технологияга өткөнү менен адистин билим алуусуна болгон мамиле өткөн кылымдан калыптанган окутуу формаларынан ажырай албай, окуу жана окутуу жумуштарын жалаң орус тилинде жүргүзүп келет. Ал студенттердин инсандыгын таанып-билүүгө кандай тоскоолдук кылса, дал ошондой эле демократиялык түзүлүш кабылдаган инсанга багыттап окутуу парадигмасын ишке ашырууга жолтоо болуп жатат. Тактап айтканда, медициналык кесиптик билим берүү жаңы мамлекеттик стандарттар боюнча медик студенттерди азыркы коомдук талаптарына ылайык адистештирүү үчүн жарандык кызыкчылыктарды башкы орунга коюп, медициналык кызматкердин бейтап менен мамилелешүүсүндө маанилүү орунга ээ иш-аракеттерин да кесипкөйлүктү аныктоочу критерий катары кошуп, өзгөчө кайсы адисте болбосун гумандуу болушка үйрөткөн этикеттерди да көндүм калыптандырууга басым жасаганы менен да айырмаланат. Эгер медик студенттердин кесипкөйлүгүнө ушул өңүттөн карасак бир эле орус тили аркылуу өздөштүрүлгөн билим азыркы Кыргызстандагы бардык коомчулук тарабынан коюлган талаптарга толук жооп берет. Өлкөнүн элет жериндеги жашоосу медик студенттерин сөзсүз кыргыз тилинде иш алып баруусуна муктаждыкты түзсө, кесиби боюнча дүйнө элдеринде болуп жаткан жанылыктардан кабардар болуу менен чет мамлекеттердин биринде иштеп келүү кызыкчылыгы башка кесиптегилердей эле англис тилин сөзсүз билүүсүн талап кылат. Ал эми Кыргызстанда өткөн кылымдан мурасталган авторитардык мүнөзгө ээ орус тилинде окутуу медик студенттердин жергиликтүү жарандар менен болгон кызматташуусун кандай жөнгө сала албаса, дал ошондой эле чет өлкөлөрдүн биринде иштеп келүүгө болгон тилегинин аткарылышына жолтоо болот.

Республикадагы 2012 – 2013-окуу жылдарынан бери жогорку кесиптик билим берүүдө жасалган жумуштар мамлекеттик билим берүү стандарттары койгон талаптарды ойдогудай аткарбагандыктан, 2019-жылдын 30-декабрында Кыргыз

Республикасынын Өкмөтү “Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн жогорку жана орто кесиптик билим берүү чөйрөсүндөгү айрым чечимдерине өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө” № 718-токтомун кабыл алып, анда бир катар жоопкерчиликти окуу жайдын өзүнө тапшырганын көрүүгө болот. Анда эл аралык конкуренцияга катышууга бардык кесиптик билим берүү боюнча ар бир окуу жайга мүмкүнчүлүк берүү, б. а. жогорку билимдүү адистерди даярдоо үчүн программалык аккредитациядан өтүү маселесин сапаттуу чечүү жумуштарын ишке ашыруу маселелерин окуу жай өзү жөнгө салышы аркылуу даана көрсөтүлдү. Маселе жалпы болгону менен аны ишке ашырууда ар бир жогорку окуу жайынын жергиликтүү шартка байланыштуу өзгөчөлүгү болушу мүмкүн экендигин, эл аралык деңгээлдеги жогорку көрсөткүчтү багындыруу үчүн студенттин кесипкөйлүгүнө карата мамилесин студенттин компетенцияларга ээлик кылышына карай түзүү керектигин кесиптик билим берүүнүн миссиясына койду. Мындай талап медициналык билим берүү багытындагы жогорку окуу жайларына мүнөздүү болуп саналат.

Проблемага так жана туура жооп берүү үчүн биз Кыргызстанда медициналык багытта жогорку кесиптик билим берген окуу жайлардын баарынын окуу пландарын жана англис тили сабагы үчүн түзүлгөн силлабустар менен окуу-методикалык комплекстерин карап, салыштырып чыктык. Алардын ортосунда кескин айырмачылыктын кездешпегени баары акылдашып, бир максатты көздөө менен иш алып барып жатканын туюндурат. Бир караганда туура, бирок ар бир окуу жай өлкөнүн түрдүү аймагында жайгашып, биринчи кезекте жергиликтүү элге кызмат көрсөтүү багытында жумуш аткарып жаткандыктан, алардын ар биринин алдына койгон миссиясында белгилүү бир өзгөчөлүктөр болушу керек эле, бир мындай көрүнүш байкалбады. Мунун өзү кесиптик билим берүүгө багыт алган жогорку окуу жайлар жергиликтүү элдин адистикке болгон муктаждыгын дагы эле толук үйрөнө электигин көрсөтсө, экинчи жагынан ички жана тышкы конкуренцияга кантип катышууга боло турган мүмкүнчүлүктү да эле өздөштүрө албай жатканынан кабар берет. Проблемага терең үнүлүп кирүүдөн биз медициналык кесипти толук кандуу

өздөштүрүү үчүн жогорку окуу жайында окутулуп жаткан англис тили кандай иштерди аткарса медик студенттер сапаттуу билимге ээ болушу мүмкүн экендиги да тактала электигин байкадык. Аны силлабустар менен окуу-методикалык комплекстер ачык эле көрсөтүп турат. Ошондой эле медик студенттердин адистешүү компетенцияларын аныктоодо бул багыттагы мамлекеттик окуу стандарттары англис тилин билимдин төмөнкү (А 1) чегинде алган. Мындай көрүнүш окуу жай үчүн жеңилдик болгону менен Кыргызстанда билим алган студенттин кесиптик даярдыгы эл аралык конкуренцияга туруштук берүүчү чен-өлчөмдөн төмөн экенин айкындап турат. Ал эми окуу жайлардагы практикалык абалга байкоо салганда жогоруда белгиленген талап боюнча медик студенттердин англис тилине таандык тилдик жана кептик-коммуникативдик компетенциялары сөздүк менен иштөө деңгээлинен чыга албаганын ачыктайт. Тактап айтканда, окуу стандарттарында белгиленген жалпы-маданий компетенциялардан (ЖК-5; ЖК-6 - орусчасы ОК-5; ОК-6) жана инструменталдык компетенциялардан (ИК-2; ИК-3) айрым пункттарын аткаруу менен медик студенттердин кесиптик даярдыгын жогорулатуу максатында маалымат алуу, кептик-коммуникативдик ишмердүүлүгүн калыптандыруу багытында иш-чараларды жөнгө салууну көздөп, англис тилинин фонетикасын, морфологиясын, синтаксисин, б. а. лексикалык-грамматикалык түзүлүшүн Англиянын маданияты менен тарыхын таанып-билүү деңгээлинде билишин (**знает**), аны текстти окууда, которууда, аудио жана видео пайдаланууда, түрдүү социалдык-маданий коммуникациянын каражаты катары керектөөдө, кесибине ылайык маалыматтарды алууда, оозеки жана жазуу кепте колдонушун (**умеет**), иш-кагаздар менен иштөөдө [24], которууда жана окууда тиешелүү көндүмгө ээ болушун (**владеет**) талап кылат. Окуу процессинде жүрүп жаткан абалдан караганда эч кандай кынтык табууга болбойт, англис тилин мындай мазмунда окутуу жумуштары өткөн кылымдан бери түптөлүп, сабак берүүнүн ык-формалары салтка айланып калган. Баарыбыз ага ыңгайлашып бүткөнбүз, бирок англис тили боюнча сабактардан алынган натыйжа окуу стандарттары койгон результатты бербей жатышы мурда иштелип чыккан окуу

материалын жаңылоону - аудио жана видео каражаттарынын ички табиятын бүгүнкү күндүн талаптарына алып келүү, окуу, которуу, сүйлөө жана сүйлөшүү тексттерин кесибине тиешелүү түшүнүктөргө жеткирүүнү окуу процессине [45] милдеттендирет. Ал англис тилчи окутуучулар менен профессорлор жамаатын биргелешип, чыгармачылыкта иштөөсү керектигин көрсөтөт. Ырас, мурда мындай иштер Россия тарабынан түзүлүп анан аймактарга тараган болсо, азыр Кыргызстандын англис тилчи окумуштуулары проблеманы чечүү жагын өз мойнуна алышы зарыл болуп турганын бул жерде айтпай кетүүгө болбойт.

Англис тилинде медик студенттердин кесиптик байланыш кебин талаптагыдай өстүрүү үчүн окуу процесси аяктагандан кийин алынып жаткан результатты карап, ошого жараша окутуу жумуштарынан алынган жыйынтыкка баа берүү туура болоору баарыбызга белгилүү. Маселен, Кыргызстанда медициналык багытта жогорку кесиптик билим берип жаткан окуу жайларда эмгектенген мугалимдер, окутуучу-профессорлор тарабынан түзүлгөн окуу-методикалык комплекстерге байкоо салсак, медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кеби социалдык чөйрөдө иштиктүү мамиле кылуунун бир атрибуту катары каралып, сүйлөө жана сүйлөшүүдө өз оюн чагылдырып жаткан Мамлекеттик же расмий тилдин бир кичине бөлүмчөсү сыяктуу белгиленип калган. Тактап айтканда, окутуунун результаты медик студенттин окуу стандарттарында белгиленген компетенцияларга толук ээ болушунун (ОР = ЖК5 + ЖК 6 + ИК 2 + ИК 3) натыйжасы катары белгиленген. Чечмелей келсек, окутуунун результаты (ОР) – эл арасында сүйлөө кебинде англис тилинде өз оюн логикалык жактан так, жеткиликтүү аргументтештирген, кесиби боюнча полемикага катыша алган, толеранттуу жана зарыл болгон шартта түрдүү конфликттерди жөнгө салган (ЖК-5); оозеки жана жазуу кепте колдонулган коммуникативдик каражаттарды кыргыз жана орус тилине которуп пайдаланган (ЖК-6); англис тилинде күндөлүк турмушта керектелүүчү кептик байланышты жүргүзүүгө мүмкүнчүлүгү жеткен (ИК-2); англис тилинде илимий-теориялык аныктамаларды, илимий адабияттарды, оорунун аталыштары менен ага колдонуучу

дары-дармектерди окуп түшүнүү жана которуу жумуштарын аткарууга (ИК-3) ээлик кылган компетенциялардын болушун түшүндүрөт.

Реалдуу турмуш чындыгына келсек, баары андай эместиги көзгө даана көрүнөт. Себебин тактоо маанисинде медик студенттер менен өз ара пикирлешип, сурамжылоо анкеталарын таракатып, кырдаалга толук баам салуу үчүн ата-энелер, жергиликтүү бейтаптар, бейтапкана менен ооруканаларда иштеген врачтар, орто медициналык кызматкерлер суроо-жоопторду уюштурганыбызда англис тилинин социалдык чөйрөдөгү орду жөнүндө 312 кишиден 4,7 пайызы гана бүгүнкү жашоодо анын орду бар экенин ынанымдуу мисалдар менен жооп бере алышты. Калганы жогорку окуу жайларында окуган англис тили сабактарында эмнени окугандарын да эстей албай коюшту. Мунун өзү мамлекеттик окуу стандарттары тарабынан аныкталып, окуу пландарында жетиштүү кредиттик саатка ээ болгон англис тили сабагынын окуу материалын тикелей кесиптик билимге ыңгайлаштыруу, эмнени окуса кандай колдооорун так көрсөтүү иш-чараларын толук иштеп чыгууну тыкыр анализден өткөрүү менен силлабустарды жана окуу-методикалык комплекстерди түзүү зарылдыгы турганы белгилүү болот. Ал ар бир кесиптик билим берүүгө карата окуу материалдарынын мазмунуна ээ болбосо, ага карата коюлган медик студенттердин социалдык-маданий, инсандык муктаждыктарын чече албастыгын да ушул эле сурамжылоого берилген жооптор ырастады. Коомдун кесипке карата койгон талаптары биринчи кезекте жарандардын социалдык кызыкчылыктары менен каралып, окуу жай ошол кызыкчылыктарды адистикке карай окутуу жоопкерчилигин алуучу критерий катары кабылдоо менен окуу процессин жөнгө салганда гана медик студенттердин бардык компетенциялары туура [31] калыптануусу мүмкүн экендиги анык түшүндүрүлөт. Медицина тармактары боюнча кесиптик билим берүү багыттары көп, биз алардын баарын бул изилдөөдө камтый ала турган эмеспиз. Ошондуктан өзүбүз бир нече жылдан бери англис тилинде сабак берип жүргөн “Дарыдоо иши” адистигин алууну туура көрдүк. Сабактын максатын аныктоо үчүн студенттер, алардын ата-энелери, дарыланган жергиликтүү бейтаптар,

мамлекеттик жана жеке менчик дарылоо мекеме-борборлорунда эмгектенген врачтар менен суроо-жооп уюштуруп, алардын дарылоочу врач англис тилин билүү канчалык маанилүү экенин, кайсы багыттарда окуса, аларга пайда көбүрөөк болоорун тактаганыбызда билим берүү төмөнкүдөй мазмунда болушу талапка туура келээри ачыкталды:

- англис тилиндеги окуу материалын дарылоочу врач -студенттердин кесиптик байланыш кебин түзүүгө багыттоо;
- адистиги боюнча чет элдик жарандар менен сүйлөшүүдө керектелүүчү кептик-коммуникативдик байланышын камсыздоочу көндүмдөрү компетенция катары калыптандыруу;
- пикирлешүүдө пайдалануучу оозеки жана жазуу кептик формаларды маалымат алмашуунун каражатында көндүм катары кесиптик имердүүлүккө өткөрүү, аны өз алдынча өркүндөтүп кетүүгө көнүктүрүү;
- кесибине тиешелүү алуу үчүн окуу көндүмдөрүн түрдүү формада өнүктүрүү, б. а. тилдик жана кептик көндүмдөрдү маалымат алуунун куралы катары колдонуусуна жетишүү;
- кесиптик байланыш кебин чет өлкөлүк жарандар менен кызматташуунун деңгээлине көтөрүү, б. а. жеке пикирин кагаз бетине түшүрүп, кесиптик байланыш кебин жазуу формасында чагылдырууга ээ болуусун камсыздоо;
- маектешүүдө өзүн маданияттуу көрсөтүү үчүн зарыл болгон сүйлөө жана сүйлөшүүнүн адеп-ахлактык нормаларын, сыйлоо жана сый көрсөтүүнүн этикеттерин, социалдык жана этностук кептик-коммуникативдик мамилелешүүнүн эрежелерин окуу процессинде үйрөтүү; ж. б.

Кесипке карата коюлган коомдук-социалдык чөйрөнүн талаптары менен медицина кызматкерлери тарабынан айтылган ойлорду азыр окуу процессинде колдонулуп жаткан окуу материалдарын салыштырганыбызда өтө көп айырмачылыктар бар экенин байкадык. Бул маселе боюнча медик студенттер менен сүйлөшкөнүбүздө алардын көпчүлүгү мындай көз карашты колдой турганын

билдиришти. Маселен, 207 студенттин 84, 3 пайызы жогорку окуу жайында окутулган англис тили сабагы түздөн-түз кесибине тиешелүү окуу материалдары менен жабдылышын каалашкан. Мындай пикирди Кыргызстандын түштүгүндө жайгашкан медициналык багытта «дарылоо иши» адистигинде окуган студенттердин көбү айтышты. Анткени алар англис тили менен параллель окутулган дисциплиналар – адамдын анатомиясы, нормалдуу физиология, патологиялык анатомия, гистология, эмбриология, цитология, патофизиология, биохимия, фармакология, ж. б. берилген терминдер менен түшүнүктөрдү англисче да, кыргызча да өздөштүрүү кыйынга тураарын билдиришип, аларды тил үйрөтүүчү сабактарда которуп окуу концепциясына (бул концепция биз тарабынан сунушталып жатат – Ж.Н.) кошулушкан. Медик студент саналуу жылдардан кийин врач-дарыгер болоорун эске алсак, жогоруда аталган кесиптик сабактарда өздөштүргөн көптөгөн түшүнүктөр жана терминдерди жергиликтүү бейтаптар менен кызматташууда, ошондой эле чет өлкөлөргө кызматы боюнча барып калган болсо, англис тилинде баяндама жасоодо колдонушу мүмкүн. Мамлекеттик окуу стандарттарынын базалык бөлөмүнө кирген англис тили дисциплинасы медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүдө өзгөчө азыркы коомдук талаптар боюнча алардын кесипкөйлүгү үчүн маанилүү роль ойногон сабактардын катарына кирип, окуу жайды бүткөндөн кийин кайда болсо иштеп кетүүсүнө тикелей катышы бар компетенцияны калыптандыра алат. Улам убакыт өткөн сайын эл аралык кызматташууда англис тилинин орду бар экени айкындалып, жогорку билим алган медик адистик чеберчилигине түздөн-түз тиешеси болгон жалпы кесиптик, ошондой эле биргелешип иштөөнү камсыздоочу социалдык-маданий, ал тургай инсандык [22] компетенция катары кабылдана баштады. Жыл өткөн сайын Кыргызстандык врачтардын чет өлкөлөргө барып иштөөсү көбөйүп, анын натыйжасында медик студенттер арасында англис тилине болгон кызыгуулардын күчөшү анын практикада керектелүүчү жактарына көңүл бурууну окуу процессине жүктөп отурганы сабактын

мазмуну аркылуу жогоруда белгиленген компетенцияларды калыптандыруу зарылдыгын көтөрдү.

Ал англис тилин окутууда салттуу мүнөзгө айланган өлкө таанытуучулук касиетинен чыгып, медик студент үчүн эл аралык кызматташууда маанилүү болгон англисче сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн калыптандыруу, б. а. азыр Кыргызстанда жогорку окуу жайлардагы окуу процессинде ишке аша элек бир катар маселелерди – англис тилиндеги кесиптик байланыш кебинде сөзсүз колдонуучу абстрактуу ойлоонун элементтерин (а), айтчу ойду анализдөө жана синтездөө формаларын (б), түрдүү илимий изилдөөлөргө керектелүүчү текст түзүү [57] касиеттерин (в), социалдык чөйрөдө пайдалануучу кептик көндүмдөрдүн (г), улут аралык байланышта зарыл болгон социалдык, этникалык, конфессионалдык, жана маданий айырмачылыктарды кабылдоо (д) менен кырдаалга толеранттуу мамиле жасоонун (е) жол-жоболорун окуу материалынын мазмунуна киргизбесе болбой турат. Буларды окуу материалына жайгаштыруу медициналык педагогиканын бардык чеберчиликтерин, илимий-теориялык табылгаларын колдонуусун талап кылууда. Мурда иштелип чыккан кесиптик билим берүүдөгү илимий-практикалык изилдөөлөрдү бул багытка колдонуу медик студенттердин адистикке койгон [98] коомдук-социалдык керектөөлөрүнүн мазмуну менен аныктала турганын эске алсак, англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү кептик тексттерди түзүү, өзгөчө сүйлөө жана сүйлөшүүгө керектелүүчү диалогду уюштуруу, жеке пикирин айтып жеткирүүгө зарыл болгон монологдук речтин структурасын өздөштүрүү, баяндоого, суроо берүүгө, эмоция билдирүүгө мүмкүндүк түзгөн кептик каражаттарды ага катышкан адам толук түшүнгүдөй даражада үйрөтүүчү ык-усулдар менен сабакты жабдуу проблемасы да козголуп жатат. Бири экинчиси менен байланышкан бул маселелерди окуу процессине толук киргизүү үчүн Б.Акматов өзүнүн монографиялык изилдөөсүндө белгилеп өткөн кесиптик билим берүү боюнча «паспортту» [4] медик студенттер үчүн да түзүп чыгуу керектиги байкалат. Антпесе медицина адистиктерине тапшырган студенттердин англис тили боюнча билим

денгээли ар түрдүү болуп, бул багыттагы мамлекеттик окуу стандарттарында белгиленген түшүнүктөрдү өз денгээлинде аткарууга кыйын абал түзүлүүдө. Медик студенттерге англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча бизден кыйла алдыда турган Россия деле адистикке керек болгон окуу материалдарын компетенцияларга [27] ылайыктап, бир нече багыттарга бөлүштүрүп, аны сабактын мазмунуна жайгаштырууда басымды кептик-коммуникативдик кесиптик кызматташууга коюп, анын түрдүү вариацияланышы менен оозеки жана жазуу формадагы тексттердин адистик [58] ишмердүүлүктөгү чен-өлчөмдөрүн аныктап, студенттин окуу жайды бүтүргөндөн кийинки өзүн-өзү өркүндөтүп кетүүсүнө кол-кабыш кылуучу окуу эрежелеринде маселени аныкташкан. Ошондуктан орустарда англис тилинин кесиптик билим берүүдөгү ордун өлчөгөн компетенциялар көп болуп саналат.

Кыргызстанда медик студенттердин англис тили боюнча кесипкөйлүгүн калыптандыруу терең жана ар тараптуу изилдөөнү талап кылган татаал маселе экендиги анык. Ошондой эле ага ар тараптуу баа берип, эл аралык деңгээлдеги рынок мамилелеринде ийгиликке жетүүчү компетенцияларын түзүү [59], аларды жалпылаштыруу менен «паспортун» иштеп чыгуу бир катар изилдөөлөрдөн кийин болоору талашсыз. Бул багытта бизде аныкталган жана толук иштелип чыккан концепция жок, [99] бирок окуу стандарттарында берилген кыска сүйлөмдөрдү кеңейтүү, б. а. ар бир адистик боюнча жана айыл-кыштактардагы бейтапканалардан тартып, өнүккөн өлкөлөрдө иштөөгө кумарланган медик студенттердин инсандык кызыкчылыгы менен керектөөсүн эске алып, компетенциялардын критерийлерин иштеп чыгуу баары бир зарыл болуп турганын белгилей кетели. Эгер студенттердин баары орто мектепте англис тилин окуп, белгилүү өлчөмдө лексикалык жана грамматикалык маалыматтарга ээ болуу менен жогорку окуу жайларына келгенин эске алсак, анда алардын бул багыттагы кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча төмөнкүдөй талаптарды окуу процессине киргизүү зарылдыгы байкалат:

- сүйлөө жана сүйлөшүүдө ойдун кепте чагылышына байкоо салып, айтылган сүйлөмдөргө анализ жасоо, кептин мазмунуна карата көз карашын синтездөө ишмердүүлүгү[5];
- англис тилинде кесиптик байланыш кебин өркүндөтүү үчүн коммуникативдик компетенцияларын [25]өнүктүрүү ишмердүүлүгү;
- социалдык чөйрөдө, коллективде жамааттык, улуттук, жана маданий-турмуштук кызыкчылыктарын кесиптик байланыш кеби аркылуу эмоционалдуу, экспрессивдүү, сабырдуу айта билүүнүн жол-жоболорун өздөштүрүү ишмердүүлүгү;
- кызмат абалында маалыматтык-библиографиялык ресурстарды, медициналык-биологиялык терминологияны, информациялык-коммуникативдик технологияны туура пайдаланып, профессионалдык чеберчилигин кесиптик байланыш кебинде көрсөтүү ишмердүүлүгү;
- зарыл болгон шартта оозеки жана жазма формадагы англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин чыгармачылык менен өстүрүү ишмердүүлүгү [48];
- англис тилинде сүйлөө жана сүйлөшүү учурунда кесиптик байланыш кебинен кеткен каталарын баамдап, аны дайыма оңдоп туруу көндүмдөрүн калыптандыруу ишмердүүлүгү[6];

Кыргызстандагы окуу процессинде жүрүп жаткан практикалык иштер көрсөткөндөй, медик студенттердин кесипкөйлүгүн аныктоочу жогоркудай көндүмдөрдү жүзөгө ашыруу үчүн канча лексикалык бирдик, канча термин, канча англис тилиндеги түшүнүктөр керек болоору ушул мезгилге чейин тактала элек. Ошондуктан биз буга чейин бул багытта сапаттуу билим берүүгө жетишкен Россиянын тажрыйбасына таянып, медик студенттер англис тилинде 4000 сөздү билиши зарыл деп эсептеп [26], алардын арасына медицина тармагына тиешелүү терминдерди да үйрөтүү жумуштарын аталган дисциплинанын окуу материалына кошууну туура таптык. Бирок мынча сөздү жаттоо менен маселе чечилбей тургандыгы анык. Ал медик студенттердин кесиптик байланыш кебине айланыш үчүн күндөлүк турмушта колдонулуучу сөздөрдөн тышкары 900 дөн ашуун кесиптик терминдерди, ар кандай

оорулардын, тиш дарылоого пайдалануучу шаймандардын аталыштарын өздөштүрүүсү жашыруун эмес. Англис тилин өз адистигинин деңгээлинде билет деген мындай божомолду да биз азыр орустарда колдонулуп жаткан окуу стандарттарына таянуу менен белгилеп жатабыз. Кыргызстанда дал ушундай көрсөткүч менен көздөгөн натыйжага жеттик деген бир дагы окуу жай жок. Бул боюнча практикадан өткөн тажрыйба бизде жетишсиз экенин көрсөтөт. Мунун өзү биз тарабынан иштелип жаткан бул илимий-практикалык изилдөө бир топ маселеге ынанымдуу жооп бере турганынан кабар берет.

Жогорку кесиптик билим берүүдө адистик боюнча билим сапатына ээ болуу татаал кубулуш. Ал окуу процессинде болуп өткөн сабактар менен эле чечилбейт. Ошондой эле ал студент билим алып жаткан маалда да аныкталбайт. Анын натыйжасы студенттер окууну толук аяктап, реалдуу турмушта белгилүү бир кызмат ордуна келгенде гана айкын болот. Бул мезгилде студент окуп-өздөштүргөн кесиптик билимдин мазмуну кандай болгонун билүү окуу жайдын кызыкчылыгында экенин, андай практикалык жумуштарга дайыма илимий-теориялык жактан баа берүү кесиптик билим берүүнүн педагогикасына жүктөлсө, медициналык педагогика анын бир тармагы катары медик студенттердин окуп-билген сабактарынын мазмуну практикалык иштерде канчалык жарактуу экенин ачыктап, анын кайсы багыттарда кемчилик кетип жатканын илимий изилдөөнүн проблемасына айландырышы да объектиге методологиялык [52] жактан туура мамиле кылууга, б. а. окуу практикасын илимий багытта ынанымдуу негиздөөгө милдеттендирет. Ал англис тилин жогорку окуу жайларда окутуу миссиясында базар экономикасынын талаптарына туура келүүчү билимди үйрөтүп, анын негизинде эл аралык деңгээлдеги дарылоо практикасын толук өздөштүрүүсүн камсыздоо, инсан катары кызмат абалында кесиптештери жана бейтаптар менен болгон мамиледе өзүн маданияттуу, сабырдуу, кырдаалга туура түшүнүү аркылуу социалдык-маданий дүйнө таанымы жетилген жаран [28] экенин көрсөтүүчү адамдык касиеттерди калыптандырууга кол кабыш кылуусунан көрүнөт. Окуу стандарттарында медик студенттер ээ болуучу натыйжа

белгиленгени менен сабак аркылуу ага жетүү жолдору көрсөтүлгөн эмес. Мунун өзү проблеманы изилдөө үчүн даяр илимий-теориялык жактан жол жок экенин ырастайт. Аны илимий жактан изилдөө үчүн проблеманын бүгүнкү күндөгү актуалдуулугун далилдөө, теориялык багыттагы концептуалдуу мүнөзүн түзүү, башталгандан бүткөнгө чейинки иликтөө жүргүзүүнүн формаларын тактоо, алардан алынчу результаттын божомолун иштеп чыгуу, күтүлгөн натыйжанын объективдүү жана субъективдүү себептерин көрсөтүү, изилдөөдө изденүүчүнүн илимге кошкон жеке салымы аркылуу практикадан алынчу жыйынтыктарды болжолдоп ишке киришүү да медициналык педагогиканын өзөктүү маселелери болуу менен бирге изилдөөнүн методологиялык базасын аныктай алат. Мындай шартта ийгиликке жетүү үчүн бир гана сабакта аткарылган иштер менен көздөгөн максатка жетүү кыйын. Ошол себептен англис тилинде медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө тикелей жана кыйыр байланышы бар окуу, ошондой эле окутуу системасын толук камтуу аракетин көрүп, алардын ар биринин аталган маселеге болгон катышын аныктоо, аны илимий мазмунда теориялык изилдөөлөргө таянып иштеп чыгуу жумуштары методологияга кирет. Анткени башка өлкөлөрдө ийгиликке жеткен практикалык туундуларды илимий-теориялык жактан талдоо, аны Кыргызстанга «көчүрүп келүү» учурунда келишпей калган кемчилдиктердин себептерин айкындоо, эл аралык пикирлешүүнүн тили болгон деңгээлге чейин медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө коюлган талаптарды аткарууда түзүлгөн кыйынчылыктарды таап, аларды кесиптик билим берүүдөн четтетүү да проблемага теориялык жактан туура мамиле кылууну, айрыкча маселени илимий багытта түшүнүү үчүн методологиянын принциптерин ынанымдуу пайдаланууга аргасыз кылат.

Азыркы окуу стандарттарынын талабы боюнча кесиптик билим берүүгө сунушталган сабактар реалдуу турмушта сөзсүз колдонулушу керектигин эсепке алсак, анда биз медик студенттерге кептик-коммуникативдик компетенцияларды сапаттуу калыптандырыш үчүн кызмат абалында пайдаланууга тийиш болгон кепке

үйрөтүү тексттерин кадимки эле коомдук-социалдык чөйрөдө колдонулган айтымдардан (оозеки кептин түрлөрүнөн) түзүүнү туура деп эсептейбиз. Аны тил үйрөтүү боюнча натыйжага жетишкен өлкөлөрдүн тажрыйбасына таянуу менен айтсак, экинчи жагы андай ийгиликтүү көрсөткүчтөр бизде да болуш үчүн мындай ык-усулдарды даяр түрүндө пайдалануу талапка ылайык келет. Демек медик студенттер социалдык чөйрөдө ким менен кантип сүйлөшүүгө жана кимге кандай формада сүйлөөгө мүмкүн экендигин так билүү жана аны ырааттуу өздөштүрүүсүнө жетишүү [32] алардын ички кызыкчылыктарынан чыкпаса эч кандай натыйжа бербестигин кесиптик билим берүү тааныш керек болуп турат. Ырас, андай мүчүлүштүктөрдү таануу изилдөө объектисине карай методологиялык жактан туура болуу менен бирге англис тилинде окутула турган окуу материалын түзүүгө да маанилүү роль ойнойт. Сабактын мазмунун студенттин социалдык кызыкчылыктары менен байланыштыруу англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү үчүн информация алуу ишмердүүлүгүн гана өнүктүрбөстөн, өз алдынча окуу жумуштарын сапаттуу уюштурууга, кийин керек болуп калуучу тилдик жана кептик каражаттарды туура пайдалануу жолдорун өздөштүрүүгө, алардын компетенция катары калыптануусуна тикелей көмөк көрсөтөт. Себеби медик студенттердин өз алдынча билимин жогорулатуу муктаждыгы дайым эле ойдогудай боло бербейт. Анткени англис тилинин өздүк табиятын жакшы билбегендиктен жана сүйлөө, ошондой эле сүйлөшүүдө керектелүүчү сүйлөмдөрдү түзүү ишмердүүлүгүнүн жетиштүү иштелип чыкпагандыгы дайыма жолтоо болуп турганын студенттер өздөрү деле баамдай алышат. Мындай көрүнүштү кечиктирбей чечүү үчүн буга чейин окуу процессинде болуп келген бир катар кемчиликтерди жоюуга толук мүмкүнчүлүк түзүп, билим берүүнүн мазмунун социалдык керектөөгө ылайыктоо, андан алынчу натыйжа түздөн-түз медик студенттердин кептик-коммуникативдик компетенцияларын калыптандырууга негиз болоорун ачыктайт.

Кыргызстандын жогорку кесиптик билим берүү боюнча жаңы муундагы окуу стандарттары 2012-жылдан тарта окуу процессине кирип, өнүккөн өлкөлөрдө

натыйжага жеткен окутуу формасын кабыл алды. Аны менен кошо элдин билимге болгон көз карашы да өзгөрүп, мурда окутулуп келген предметтердин айрымдары [61] окуу пландарынан чыгып калса, кээ бирлери билим берүүчүлүк мазмунун жаңылоого тийиш экенин сизди. Алардын катарында англис тили да бар. Тактап айтканда, эл аралык мамилелешүүнүн тили катары өткөн кылымдан бери жогорку окуу жайларында окутулуп келе жаткан англис тилине Кыргызстан чет өлкөлөр менен кызматташа баштагандан тартып калктын пикири өзгөрүп, бир учурда жөн эле маалымат алуу маанисинде кароодон коммуникативдик байланыш түзүүчү каражат катары мамиле кылуу аракетине өттү. Бул стандарттын базалык бөлүгүндө орун алган англис тилинин максаты менен милдеттерине да жаңы түшүнүк киргизди. Ал дисциплинанын соңуна чыкканда эмнени билиш керектигин жана аны кайда кантип колдоно алуусу мүмкүн экенин даана аныктап өз ордуна койду. Тактап айтканда, англис тилин бул блокто эмне себептен окутулуп жатканы жана ага карата коюлган мамлекеттин саясаты кесиптик билим берүүнүн ички кызыкчылыктары так белгиленип, ага кошумча окуй турган окуу материалынын мазмуну кандай болушу керектигине карата болжолдуу багыттарды берген. Ал жерде окуу материалдары сөзсүз ушундай болушу керек деген көрсөтмө болбогону менен медик студенттерге зарыл компетенцияларды калыптандыруу боюнча критерийлердин ишенимдүү белгиленгенин айтпай кетүүгө болбойт. Жогорку кесиптик билим берүүдөгү англис тили - ар бир студенттин мурда мектептен үйрөнгөн билимин өркүндөтүү; аны тикелей кийин иштей турган иши менен байланыштырып, окуу процессинде англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү; сүйлөө жана сүйлөшүү жумуштарын белгилүү бир системага салып, окуу стандартында белгиленген компетенцияларды көндүм катары калыптандыруу; медик студенттер окууну аяктагандан кийин кайда иштээрин элестетүү менен ошол учурда керектелүүчү кептик-коммуникативдик эрежелерди үйрөтүү максатын көздөйт. Окуу жумуштарынын ушул багытка бурулушу орто мектепте окуган англис тили сабагынан кескин айырмаланган окуу материалын талап кылат. Ал окуу учурунда эмнени билдирүү маселесин гана

аныктабастан, ар бир сабактан эмнени үйрөнүү керектигин да даана көргөзөт. Сабак тигил же бул маселе боюнча маалымат берүүчү функцияны гана аткарбастан, билимдин мазмунун так белгилеп, сүйлөө жана сүйлөшүүгө керек болгон бардык кептик-коммуникациялык кызматташуу көндүмдөрүн адат катары иштеп чыгууга тиешеси бар окуу-методикалык эрежелерди, жарандардын өз ара кебинде колдонулуучу монологдук жана диалогдук речтик айтымдарды, сүйлөшкөн мезгилде керектелүүчү артиклдерди, лексикалык ошондой эле грамматикалык материалдардын негизинде билдирүү кызыкчылыгын көздөйт.

Учурда Кыргызстанда медик студенттер окуй турган адистикке байланыштырылган окуу китептердин түзүлө электиги сырттан келген окуу принциптери менен кыргыз жергесинде маанилүү орунга ээ болгон окуу материалдарын айкалыштыруу, аны студенттердин коомдук-социалдык керектөөсүнө ылайыктап окуу процессине пайдалануу иш-чараларына тиешелүү бир катар проблеманы чечүүгө көмөктөшөт. Окуу стандарттары талап кылган компетенциялар прикладдык мүнөзгө ээ болуу менен бирге англис тилин кыргыз жана орус тилдери аркылуу өздөштүрүлүш, окуп-үйрөнүү жумуштарын ушул үч тилди мазмундук жактан интеграциялоо менен ишке ашырыла турган кырдаалда калыптанаарын эске алсак, жогорку кесиптик билим берүүнүн окуу пландарында аларды мазмуну боюнча гана жакындаштырбастан, бир учурда бирин экинчиси толуктаган тематикалык-кырдаалдык биримдикке ээ окуу материалын түзүү [100] кызыкчылыгы турганын эскерте кетели.

1.3. Медицина багытындагы студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүнүн абалы

Медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү окутуу кырдаалын аныктоо маселеси менен чечилип калбайт. Ал өткөн кылымдан бери калыптанып калган окуу материалын жаңылоо мүмкүнчүлүгүн түзүү – студенттин кесипке ээ болуучу билим деңгээлин, компетенттүүлүгүн, активдүү таанып билүүсүн арттырууга багытталган маселени кесипке керек болгон

компетенциянын окутуу мазмунун ачуу жолдорун иликтеген окумуштуулардын (В.П.Беспалко, В.В.Гузеев, И.Я.Лернер, В.П.Симонов, М.Н.Скаткин, Н.Ф.Талызина, ж. б.) эмгектерине таянуу маселеси бар. Кыргызстандагы жогорку кесиптик билим берүүдө англис тилинин ролун көтөрүү маселеси эми гана турмуштук кызыкчылыктардан улам актуалдуу болуп жаткандыктан, аны мурдагыдай схоластикалык мүнөздө билим берүүдөн ачып чыгып, жергиликтүү элдин тили менен мазмундук жактан интеграциялап, бир беткей орус тилинде окутулуп жаткан медициналык билимдин мазмунун, кесипке үйрөтүүнүн жалпы багыттарын, жергиликтүү шартка ылайык өзгөчөлүктөрүн жана кызматтык функцияларын өздөштүрүүгө керек болгон жолдорду педагогиканын жалпы теориясын аны илимий-теориялык жактан изилдегендердин (Т.К.Александрова, И.Ю.Алексашина, В.С.Безрукова, М.И.Берулава, И.Д.Зверев, В.Н.Максимова, ж. б.) изилдөөлөрүнөн таап, медициналык кесиптин өзгөчөлүгүнө ылайык келүүчү окутуу формаларын медик студенттердин социалдык керектөөсүн эске алуу менен вариациялоо англис тилинде кесиптик байланыш кебин туура уюштурууга маанилүү кызмат көрсөтөт. Кесиби боюнча сапаттуу билим алууда медик студенттердин жарандык коомдун социалдык абалын туура түшүнүүсү да маанилүү роль ойнойт. Анткени алар жарандардын бардык катмары менен байланышып, социалдык-турмуштук деңгээли ар түрдүү бейтаптарга кызмат көрсөтүүгө тийиш болгондуктан, кыйналып турган адамга сылык-сыпаа маанай менен кайрылуу, сакайып кетүүсүнө карата көз карашын ишенимдүү далилдер аркылуу көрсөтүп, дарылоого болгон сунуштарын айтуу ык-усулдарын англис тили сабагына колдонуу зарылдыгын да ачыктайт. Аларды окуу материалына жайгаштырууда социалдык педагогиканын дүйнөлүк өнүгүш багыттарына таянып, улуттук педагогикада окутуу багыттарын жаңылоого өз салымын кошкон окумуштуулардын (Н.А.Асипова[12], А.А.Айдаралиев, И.Б.Бекбоев[22], К.А.Биялиев, К.Д.Добаев [56], А.Т.Калдыбаева, Э.М.Мамбетакунов [96], ж. б.) эмгектерин азыркы учурдун талаптарын эске алуу менен билим берүү

ишин уюштурууга пайдалануу окуу материалдарынын сапаттуу аткарылышына көмөктөшөт.

Англис тилин жогорку кесиптик билим берүүдө окутуунун максаты Кыргызстандык медик студенттердин билимин эл аралык деңгээлге көтөрүү менен байланышат. Проблеманы изилдөө учурунда объектини аныктоо табиятына ушул өңүттөн мамиле кылуу зарылдыгы турат. Окутуунун мазмуну да ушул максатка ыңгайлашуусу керек, ансыз алдыга койгон максат аткарылбай турганын учурдагы окуу процессиндеги абал толук ырастап жатат. Бул биз тарабынан сунуш болгону менен дүйнөлүк кесиптик билим берүүдө окутуунун мындай [136] жолдорун практикадан өткөрүп, натыйжасын көргөн мамлекеттер көп. Алардын бири катары Россияны мисалга алса болот. Медицина тармактары боюнча жогорку кесиптик билим берип жаткан кайсы окуу жайында окутулуп жаткан англис тили боюнча силлабустары менен окуу-методикалык комплекстерин караганыбызда негизинен окуу ушул багыттарды жетекчиликке алуу аркылуу жүргүзүлүп жатканы даана байкалат. Кыргызстандын жогорку медициналык окуу жайларында деле ушундай система сакталып тургандай көрүнөт, бирок өтүлүп жаткан сабактардын мазмуну андай абалдан окуу жана окутуу концепциясынан алыс экенин айкындайт. Тактап айтканда, окуу материалдарынын мазмуну медик студенттердин коомдук-социалдык кызыкчылыктарынан алыс туруп, алардын адистешүүсүнө тикелей таасирин тийгизүүчү тилдик каражаттар менен жабдылбастан, жөн гана Англия жөнүндө маалымат берүүчү тексттерден куралган. Окуу жана окутуунун мазмуну медик студентти белгилүү бир кесипке даярдоо экенин эске алсак, ага бөлүнгөн ар бир кредит саат ошол максатта аткарылуучу иш-чаралардын комплексинен туруп, анын толук кандуу [78] адис болуп чыгышына керектүү билимди дал ошол сабактардын ичинде бериши зарыл экени баарыбызга түшүнүктүү. Анткени кредиттик технология кесиптик билим берүүнүн бардык формасында аткарылуучу иш-чаралардын ички табиятын изилдеп, канча сааттык убакыттан кандай билим алуусу мүмкүн экенин да так бөлүштүрүп, негизги басымды студенттердин анда аткарчу жумуштарынын ык-

усулдарын, б. а. сабакта, өз алдынча окуганда, социалдык чөйрө менен кызматташкан практикалык жумуштарда, анан аны өркүндөтүү аркылуу жетишчү натыйжасына чейин окуу стандарттарына болжолдуу жайгаштырып, анда кесипкөйлүктү аныктоочу көндүмдөрдү «компетенция» деген аталыш менен түшүндүрүп, бардык аткарылуусу жумуштун жыйынтыгы бир жыйынтыкка келишин так ошол мазмунда болушун ачык көрсөткөн. Мында негизги билим медик студенттердин инсандыгына байланыштырылып берилиши күн тартибинде турган башкы маселе болгондуктан, англис тилинде медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү да ошол концепцияны жетекчиликке албаса болбойт.

Кесиптик билим берүүнүн миссиясы [105] кредиттик саат катары бөлүнгөн убакыттын ичинде медик студенттерге англис тили боюнча кандай маалыматтык түшүнүктөр, терминдер, тилдик каражаттар, б. а. коммуникативдик байланыш түзүүгө эмне керек болсо ошонун баарын үйрөтүүгө милдеттенет. Ал эми реалдуу шартта кандай мазмунда иш жүрүп жатканына байкоо салсак, окутуунун табияты, андан алынган жыйынтыктын сапаты таптакыр башкача экенин көрөбүз. Мунун өзү медик студенттерге англис тилин окутууда окуу материалынан тартып, аны студенттерге үйрөтүү методикасына чейин өзгөртүү керектигин ачыктап, ал окуу процессине [86] жаңы методологиялык принциптер менен мамиле жасоо маселесин да ичкериден сездирип жатат. Ал англис тилинин окуу материалдарын тикелей медик студенттер алчу кесиптик билимине байланыштыруу, б. а. дисциплинанын окуу стандартындагы ордун так аныктоо аркылуу башка сабактардан алган маалыматтарды англисче кептик-коммуникативдик байланышта колдоно алуусун камсыздоо мүмкүнчүлүгүн түзүүгө реалдуу жол ачышы керек. Ырас, ал акыркы натыйжада көрүнүүгө тийиш, бирок ага чейин окуу процессинде жасалчу жумуштарды эске алсак, англис тилине тиешелүү сабактар менен башталган маалымат булактары билим алуунун башка формалары менен түрлөрүндө тереңдетилип, улам кийинкисинде студенттин турмушуна жакындаштырылып, тилдик каражаттардын мазмуну пайдаланууга жарактуу кесиптик байланыш кебинин

өзү болушуна жетишүү проблеманы илимий-методикалык жактан таанып-билүүнүн объектисине айланып, окуу процессинде [33] аткарылуучу бардык иш-чараларды бир бүтүн парадигмага бириктирүү жана анын негизинде методологиялык базасын аныктоо маселенин туура чечилишин бышыктайт. Көздөгөн максат медик студенттерге англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү аркылуу зарыл компетенцияларды калыптандыруу болгондуктан, сабак менен башталган окуу жана окутуу иштеринин түрлөрү кандай формаларды колдонбосун берчү результату алардын сүйлөө жана сүйлөшө билүү көндүмдөрүнө [63] ээлик кылышынан белгилүү болот. Жасалган жумуштардан мындай жыйынтык чыкпаса, анда англис тили боюнча сабакта аткарылган иш-чаралар көздөгөн ой-максатты ишке ашыра албаганынан кабар берет.

Азыр жогорку кесиптик билим берүүнүн [102] негизги миссиясы окуу процессин медик студенттердин инсандык кызыкчылыктары менен коомдук-социалдык керектөөсүн болушунча ар тараптуу канааттандыруу багытындагы чен-өлчөмдөр жабдуу аракетин көргөндүктөн, окуу-методикалык комплекстердин тематикалык пландарын - келечекте медициналык кызматкер болуучу студенттин кесиптик даярдыгын жогорулатуучу маанайда түзүлүп (1), адистик чеберчилигин канааттандыруучу монологдук (2) жана диалогдук тексттерден түзүлүп (3), негизги идея практикалык сабактардан (4) тартып, өз алдынча иштөөсүн (5) толук камтыган кырдаалдык-тематикалык сүйлөшүүнү уюштуруучу [7] (6) кептик кызыкчылыктарды аныктап (7), анын максатын ар бир тема боюнча көрсөтүп (8), сүйлөө учурун лексика-грамматикалык тестирлөөдөн өткөрүп (9), анын окууну бүткөндөн кийин керек болоорун түшүндүрүү аркылуу модулдарга бөлүштүрүп окутуу методологиялык жактан туура болот. Биз англис тилин окутуу мындай үйрөтүү иштерин эми-эми сунуштап жатканыбыз менен ал чет өлкөлөрдүн көбүндө практикаланып [34], студенттин кесипти окуп үйрөнүү кызыкчылыктарын толук канааттандырып жатканы белгилүү. Болгону биз бул маселени жергиликтүү шартка ылайыктап колдонуу маанилүү экенин белгилеп, аны окуу планы боюнча студенттердин жашоо-

турмушуна карата кырдаалдык шартка болжолдоп, бардык сфера боюнча темаларга бөлүштүрүп, ыгына жараша келечекте боло турган окуяларды элестетүү менен ич ара маанилик катышты түзгөн блокторго жайгаштырып окутуу жолдорун аларда практикаланган жол-жободо жүзөгө ашыруу да азыркы мезгил үчүн методологиялык багытта туура болуп саналат. Англис тилинде медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүдө негизги басымды жергиликтүү шартка ылайык келүүчү кептик-коммуникативдик муктаждыктарды эске алуу менен тикелей практикада колдонууга мүмкүндүк түзө алчу кептик тексттерди [109] иштеп чыгуу зарылды байкалат.

Учурда жогоркуу окуу жайларында өтүлүп жаткан сабактардын мазмунуна жана кептик формаларына байкоо салсак, окуу материалы катары берилген тексттер, кептик айтымдар жергиликтүү медик студенттердин жеке жашоо-турмунунан өтө алыс болгондуктан жана алардын кесиптик даярдыгын окуп-үйрөнүүгө эч кандай таасири байкалбагандыктан, аны терең өздөштүрүүгө көпчүлүк балдардын кызыгуусу жок [91] экени байкалат. Андай кызыкчылыкты кантип пайда кылууга боло турганы боюнча сабак берген окутуучу-профессорлордон, медик студенттердин өзүнөн, алардын ата-энелеринен, окуу жайды бүтүп иштеп жаткан медициналык кызматкерлерден, жеке менчик бейтапканасы, түрдүү дарылоо борборлору бар мекеме ээлеринен опрос жүргүзүп сураганыбызда көпчүлүгү суроого так жооп бере албаса да, алардын айткандарынан бир нерсе даана көрүндү. Ал кандай учурда болбосун окуу материалдары медик студенттердин коомдук-социалдык кызыкчылыктарын окуу жайга студент болуп кабыл алынгандын биринчи күндөрүндө эле сурамжылоо аркылуу тактап, анан ага карата окуу процессинде аткарылуучу окуу-методикалык жумуштарды мугалимдер өздөрүнүн кесиптик чеберчилигине таянуу менен толуктап, ар жыл сайын окуу стандарттары талап кылган компетенциялардын калыптаныш мүмкүнчүлүгүнө жараша иштеп чыгууну методологиянын принциптеринин бир пункту катары кароого болот. Кыргызстанда мындай иштер жаңыдан колго алынып жаткандыктан, анын окуу процессиндеги

ордун таанууга анча маани берилле электиги байкалат, бирок келечекте көптөгөн чет өлкөлүк окуу жайлар менен кызматташуу маселеси аккредитациянын талаптары боюнча алдыда тургандыктан, англис тилинде медициналык кесиптик билим берүүдө жетишкен ийгиликтерди кыргыз жергесине «көчүрүп келүү», ошол эле мезгилде андай табылгаларды чыгармачылык менен окуу жана окутуу жумуштарына пайдалануу бул проблеманы изилдөөнүн методологиялык базасында теориялык да, практикалык мазмунда да зарыл маселе катары каралыш керек [76] болуп турат. Тактап айтканда, окуу жана окутуу иштеринин бардык түрүн пайдаланып, медик студенттин өздүк керектөөсүн канааттандыруу максатын түзүп турган, өзгөчө ошол учурдагы коомдук-социалдык чөйрөнүн кесипке карата койгон талаптарын бардык багыттар боюнча чечүүгө мүмкүн болгон жагдайларды окуу материалдарында чагылдыруу англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө тикелей жардамын берет. Ошондуктан медик студенттерди англисче сүйлөөгө жана сүйлөшүүгө [120] үйрөтүүчү тилдик каражаттарды кесиптик-тематикалык коммуникацияда аткарчу кызматын эсепке алуу менен окуу процессинде сөзсүз өздөштүрүү жолдоруна илимий-теориялык баа берүү менен аны дайыма практикалык иштерге сунуштоо жагы да бул изилдөөнүн методологиялык негизинде маанилүү орунду ээлейт.

Дүйнөлүк медициналык билим берүүдөгү реалдуу иш-аракеттер көрсөткөндөй, Кыргыз Республикасынын бул багыттагы мамлекеттик саясаты толук натыйжага жетүү үчүн бардык дисциплиналардын мазмунундагы түшүнүктөрдөн төмөнкүдөй проблемаларды маңыздуу чечүү керек болуп турат. Алар:

- окуу процессинде дарыгер менен бейтаптын ортосунда болуучу түрдүү тематикадагы кесиптик байланыш кебинин маңызын ачып, медик студенттерге кесиптик жана жалпы инсандык компетенция [64] экенин түшүндүрүү;
- оорулуу менен врачтын ортосунда түрдүү шартта болуучу кызматташууга талдоо жүргүзүү аркылуу медициналык педагогиканын мазмунун ачуу, б. а. медик студенттерге бейтап менен иш алып барууда таасирдүү сүйлөө [65] жана туура сүйлөшүүнүн [66] этикеттерин иштеп чыгуу;

- медицина тармагындагы жетишкендиктерди профессионалдык-педагогикалык ишмердүүлүктөрдүн базасында трансформациялоо, б. а. медик студенттерге илимий ой жүгүртүүнү, дарылоо сферасындагы адистик чеберчиликти кесиптик байланыш кебинин мазмуну катары өздөштүрүү;
- азыркы медициналык кызматкерге мүнөздүү компетенттүүлүктүн параметрлерин жана белгилерин ачып, аны профессионалдык-педагогикалык чен-өлчөмдөр аркылуу кесиптик байланыш кебинин мазмунун талапка ылайык түзүү;
- ооруну аныктоо жана бейтап менен кызматташуу процессинде врачтык кесипкөйлүгүн аныктоочу байланыш кебинин көндүмдөрүн аткарууну адиске мүнөз катары калыптандыруу;
- оорунун жана бейтаптын абалын жакын адамдарына, досторуна, түшүндүрүүдө кесиптик байланыш кебинин мазмуну катары сылык-сыпаа баяндоо тексттерин түзүүгө жетишүү;
- бейтап менен пикирлешүүдө оюн эффективдүү түшүндүрүп, оор тийбегидей текст куруу методун жана байланышуу технологиясын жүзөгө ашыруу жөндөмдөрүн калыптандыруу;
- профессионалдык жана инсандык [8] компетенциялардын медик студенттерде калыптануусу үчүн тилдик каражаттарды коммуникативдик байланыштарда пикирлешүүнүн баалуулуктары, дарылоо ишмердүүлүгүндө керектелүүчү кептин жагымдуу касиеттерин моралдык-нравалык нарк-насил катары үйрөтүү;

Ушул проблемаларды сапаттуу аткаруунун мазмунунда ал азыркы дарылоо процессинде жоголуп бара жаткан бейтапка гумандуу [143] мамиле кылууну, б. а. кыйналып турган оорулууга жылуу сөзүн аябай, анын сакайып кетүүсүнө карай каалоо-тилектерин билгизген ойлорун чеберчиликте байланыш кебине тиешелүү тексттерде чагылдыра алган сүйлөө маданиятын медициналык кесиптик билим берүүнүн окуу программалары аркылуу үйрөтүү маселесин окутуу жумуштарынан талап кылып жатат. Медициналык педагогика мындай баалуулуктарды кесипке үйрөтүүчү дисциплиналарга толук милдеттендире албайт. Ошондуктан мындай

иштерди аткаруу медик студенттерге тилдик жана кептик-коммуникативдик компетенцияларды [110] калыптандыруучу кыргыз, орус, англис тили сабактарына жүктөлөт. Мамлекетте аны ишке ашыруу окуу материалдары аркылуу жүрүш керек болгондуктан, медик студенттердин бул багыттагы компетенцияларын калыптандыруу тилге тиешелүү бардык предметтерди (кыргыз, орус жана англис тилдерин) мазмундук жактан интеграциялоо маселесин көтөрөт. Анткени алардын баарынын кесиптик билим берүүдө алардын алдына койгон максаты бирдей. Ошол себептен биринчи кезекте сабактын максаты кайсы тилде болбосун кесиптик байланыш кебин өстүрүүнү күнүмдүк сүйлөө жана сүйлөшүүдө керектелүүчү медициналык иш кагаздардын мазмунун ачып, башка бирөөгө түшүндүрө билүүнүн ык-формасында түзүлгөнү маанилүү. Анда колдонулуучу сүйлөм, сөз айкашы, кесиптик терминдер, ж. б. тилдик каражаттар медик студенттерге иш алып баруунун эрежелерин үйрөтүүгө негизделип, кесиптик байланыш кепти кайда пайдалануу мүмкүн экендигинин мазмунун аныктап жана ойду түшүндүрүүнүн максаттуу жолун көрсөтө алууга тийиш. Мунун натыйжасы келечекте медик студенттер кызмат абалында сөзсүз аткарууга тийиш болгон кептик көндүмдөрдү жана ага керектелүүчү тексттин мазмундук өзөгүн иштеп чыгууну көндүм катары калыптандырууга [107] милдеттүү. Булар күнүмдүк сабакта түрдүү ык-усулдар менен жасала калчу майда жумуштар катары көрүнсө да, анын медик студенттердин кесиптик иш кагаздарын, оорунун тарыхын, кызматтык байланыштарын, өз ара пикирлешүүлөрүн, бейтап менен болгон сүйлөшүүлөрүн сапаттуу жүргүзүүдө мааниси зор болгондуктан, жогорку окуу жайларында окутулуп жаткан бардык (кыргыз, орус, англис) тилде бирдей аткарылуучу концепциясын түзүү [90] зарылдыгы байкалат. Себеби англис тилинде иштелип чыккан кесиптик байланыш кебин өстүрүү жумуштары кыргызча жана орусча сүйлөгөн жарандар пайдалана турганын эсепке алсак, медик студенттерди тынчсыздандырган мындай проблемаларды окуу жайдын кесип ээлерин окутуу системасында силлабустар, окуу-методикалык комплекстери аркылуу ишке ашыруу маанилүү болуп саналат. Чынында Кыргыз Республикасынын

Өкмөтүнүн токтому менен мыйзамдаштырылып кабыл алынган жогорку кесиптик билим берүү стандарттарында, аны толук кандуу ишке ашыруу максатында Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан кабыл алынган буйруктарда, окуу жайларда иштелип чыккан жоболордо студенттин адистик даярдыгын жогорулатуу, иш аткарууга болгон жөндөмдүүлүгүн өстүрүү багытында бир катар иш чаралар белгиленген болсо да, кесипке тиешелүү байланыш кебин өстүрүү, анын улут аралык коммуникацияда кызматташуунун чегинде жүргүзүүчү кептик пикирлешүүдө ойду бере билүү жолдорун үйрөтүү концепциясы [104] чечилген эмес. Анын натыйжасында жогорку окуу жайларында окутулуп жаткан тилдер бири-бири менен мазмундук жактан байланышпай, ар бири өз алдынча тил үйрөтүү жумуштарын аткарып, медик студенттердин тил билүү деңгээли төмөн бойдон калып жатат.

1-глава боюнча корутунду

Бул глава боюнча төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга болот:

1) Кыргызстанда медициналык педагогика илими жаңыдан түптөлүп, ошол себептен медик студенттерге кесиби боюнча билим жана тарбия берүү жумуштары өнүккөн өлкөлөрдө иштелип чыккан окуу стандарттарын даяр түрүндө кабыл алуу менен анда натыйжага жеткен кесиптик билимге ориентир кылуу аркылуу өз ишин баштап жатат. Эл аралык масштабда өзүнүн натыйжасын берген кредиттик технологияга өтүү, бардык жарандарга рыноктук мамилелерде конкуренцияга туруштук бере ала турган адистерди окутуп тарбиялоо, бардык билимди инсанга багыттоо парадигмасында үйрөтүү медик студенттер үчүн да маанилүү экени аныкталды.

2) Өлкөдө компетенттүүлүккө негиздеп окутуу концепциясы ишке кирди. Анын натыйжасында медициналык багыттагы жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик окуу стандарттары түзүлүп, ал кесипке карата коюлган жергиликтүү коомдук-социалдык керектөөнү камсыздоо менен бирге өлкө атуулдарын эл аралык конкуренцияга катышууга мүмкүнчүлүк берүүчү компетенцияларга ээлик кылышын камсыздашы керек болуп турат. Мында медик студенттердин кесиптик маалыматтар

менен көндүмдөргө ээ болушунан тышкары англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча бир катар иштердин ролун аныктоо, зарыл маселе катары медициналык педагогиканын илимий-теориялык базасын түзүү керектиги аныкталды.

3) Кыргыз медициналык педагогикасы жалпы педагогиканын бир бутагы катары дүйнө элдеринде иштелип чыккан илимий табылгаларды пайдаланып, Кыргызстандык медик студенттердин кесиптик даярдыгын жогорулатуу, алар үчүн маанилүү болгон компетенциялардын окуу стандарттарындагы абалына талдоо жүргүзүп, аны жергиликтүү жарандын кызыкчылыгы менен керектөөсүнөн карап, кандай шартта жогорку деңгээлге көтөрүүгө мүмкүн экендигин айкындоо белгиленди. Заман өзгөрдү, ага ылайык медик студенттердин кесипке карата мамилеси да жаңыланып, ал өз кезегинде эл аралык кызматташуунун тили катары англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө басым жасалып, аны жогорку окуу жайларындагы студенттердин адистик чеберчилигин камсыздоочу тилдик, кептик-коммуникативдик компетенциялардын негизги критерийлеринин бири катары кабылдоо проблемасынын мазмунунда ачылды.

4) Ал медициналык багытта жогорку кесиптик билим берүүчү мамлекеттик окуу стандарттарында белгиленген компетенцияларды калыптандыруу үчүн керектелүүчү окуу каражаты катары кабылданып, Кыргызстандагы медик студенттердин англис тилинде байланыш кебин өстүрүү азыркы кесиптик билим берүүдө кандай маселелерди чечүүсү мүмкүн экендиги илимий-теориялык көз караштарды жалпылаштыруу жана практикалык мааниге ээ окуу процессиндеги абалга баа берилди. Окуу стандарттарында белгиленген компетенцияларга коомдук-социалдык чен-өлчөмдөр менен мамиле жасалып, ал жерде белгиленген кээ бир критерийлер медик студенттердин кесипке болгон талаптарына байланыштуу айрым толуктоолого муктаж экендиги көрсөтүлдү.

II ГЛАВА

ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРДА АНГЛИС ТИЛИ САБАГЫНДА МЕДИК СТУДЕНТТЕРДИН КЕСИПТИК БАЙЛАНЫШ КЕБИН ӨСТҮРҮҮНҮН МЕТОДОЛОГИЯСЫ ЖАНА МЕТОДИКАСЫ

2.1. Кыргыз медициналык педагогикасы жана студенттердин кесиптик байланыш кебин изилдөө боюнча эксперименттик иштин методологиялык негиздери жана методдору

Адам коомуна эркин ой жүгүртүү терең аралашып, баары бир типтүү болбой калгандан тартып бардык илимдерде изилдөөнүн [113] методологиясын аныктоо бир катар кыйынчылыктар менен коштолуп барат. Методология (грекче сөздөн алынган: методос – жолу, логос – окуу) - оптималдык жыйынтыкты алууга багытталган, изилдөө предметин, максатты, изилдөө жүргүзүүнүн подходун, багытын, каражат жана методдорун аныктоодон турган, адамдын ойго шайкеш ишмердигинин окуусун (учение) айтабыз. Адабияттарда бул терминди, таанып билүү илимий методу, ыкма, каражаттары жөнүндө окуу, ошону менен бирге кандайдыр бир илимий областта колдонуучу методдор тобу катары да түшүнүшөт. Анын себебин илим ар түрдүү түшүндүрүп келет. Анткени коомдук-социалдык турмуштун өзгөрүшү адамдын логикасына өзүнүн таасирин тийгизип, анын натыйжасында илимий көз караш мурда болуп көрбөгөндөй тездик менен жаңыланып [37],[38], айрым учурда тигил же бул көрүнүштү теориялык жактан таанып-билүү маселесинде көп түрдүү суроо жаралып, ал илимий-техникалык өнүгүүнүн жол-жобосунда тарыхый мазмунга ээ өзгөрүүлөрдү дайыма тактоо керектигин көрсөтүүдө. Маселен жашоо-турмуштун жаңылануусу айрым багыттар боюнча жаңы түшүнүктөрдү киргизгени менен аны белгилүү бир теориялык концепциянын чегинде кароо, практикалык ишмердүүлүктүн алкагында системалаштыруу, изилдөө үчүн ык-усулдары менен принциптерин иштеп чыгуу методологиялык негиз болоорун [141] туюндурат. Ошол себептен кайсы изилдөө жумушунда болбосун методологияга айрыкча басым жасалып, ал объектини

аныктоо, предметти тактоо, алдыга коюлган максат-милдеттерди таанып-билүү каражаты катары мамиле кылуу менен илимий-теориялык жактан баа берүүүнүн ырааттуу кыймылын түзүп, баарын бир системага [152] баш ийдирүүнүн жол-жобосун да түшүндүрүп жүрөт. Ушул мазмундан караганда бул изилдөөнүн методологиясы деле ошондой системага багынып, педагогика илими колдонгон принциптерди жетекчиликке алуу менен түзүлгөнүн белгилей кетели. Тактап айтканда педагогика илиминде [9] буга чейин иштелип чыккан илимий-теориялык көз караштардын негизинде медициналык кесиптик билим берүү жумуштарын коомдук-социалдык реформалар менен бирдикте кароого тикелей байланышы бар нормативдик эрежелерин түзүү зарылдыгы турса, биз мында аны англис тилин окутууда студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө тиешелүү проблемаларды тактоо үчүн методологияга кайрылып отурабыз. Ал колго алганда эле бүтө калчу жумуш эместиги баарыбызга белгилүү. Методологиялык жактан туура чечилиш үчүн анын өзөгүн табуу зарылдыгы турса, жалпы педагогикага таандык дидактикалык маселелерди кесиптик билим берүүнүн өзгөчөлүгүнө карай медицинага байланыштырып, көп өлкөлөрдө иштелип чыккан медициналык педагогиканын алкагында кароо талапка ылайык келет деп эсептедик. Проблеманын ички табияты медик студенттерге сапаттуу кесиптик билим берүүгө кол кабыш кылуу болгондуктан, изилдөөнүн нормативдик элементтери толук бойдон медициналык педагогикага туура келишин методологиянын өзү да талап кылат. Кесиптик билим берүү азыр Кыргызстанда педагогика илиминин бир тармагы катары акырындап түптөлүп, өзүнүн изилдөө объектиси боюнча өткөн кылымдан бери бир топ илимий-теориялык изилдөөлөрдү жүргүзүп, өлкөнүн далай муунуна адистик билим жана тарбия бергени жана алардын мазмунунда инсандын дүйнө таанымын калыптандыруудан тартып, түрдүү маселени философиялык багытта туура түшүнүп, анын коомдук-саясий, социалдык-экономикалык мүмкүнчүлүктөрүн анализдөө дарамети бүгүн кайсы проблеманы болбосун ынанымдуу талдоого жол көрсөтөт.

Изилдөөнүн объектиси: Жогорку окуу жайлардын медицина багытында окуган студенттердин англис тили боюнча кесиптик байланыш кебин өстүрүү процесси.

Изилдөөнүн предмети: Жогорку окуу жайлардын медицина багытында билим алган студенттердин тилдик-коммуникативдик компетенцияларын калыптандырууда кесиптик байланыш кебин сапаттуу ишке ашыруунун илимий-методикалык проблемалары.

Бирас, Кыргызстандын турмушуна демократиялык ой жүгүртүүнүн келиши ар бир жаранга эркин ой жүгүртүүгө мүмкүндүк берди. Анын негизинде инсандын жеке көз карашы түрдүү нукка өтүп, ал социалдык мазмунда бири-бири менен келише албаган пикирлерди коомчулукка алып чыгып, ушунчалык тездикте жаңыланган кубулуштарды адам жашоосуна аралаштырды [35],[36]. Бардык жагынан бат-бат алмашуу илимий-теориялык дүйнө таанымга да таасирин тийгизип, баары жашоо-тиричиликтин деңгээлин жогорулатууга карата кылган кызматы боюнча жакшы же жаман экени аныкталып, кесиптик билим берүүнүн сапаты, окутуунун табияты да маселени ушул багыттан таанып-билүүгө жол ачты. Дайыма алга умтулуу - ар бир тармак боюнча жетишилген ийгиликтердин себептерин изилдеп көрүү, реалдуу турмуш-тиричиликте кездешкен кемчиликтердин себептерин аныктоо – гносеологиялык проблемалардын жыйындысы катары көрүнүп [86], аны илимий-теориялык чен-өлчөмдөр менен кароо жалпы адамзаттын керектөөсүн канааттандыруунун чегинде бааланып келген. Кийинки жылдары анын масштабы кеңейип, бардык маселеге панорамалуу кароо аракеттери күч алып, баары жарандын кызыкчылыгында чечилип, илимий баа берүүнүн критерийлери да анын ички табиятын түзө баштаганы байкалат. Мындай шартта башка изилдөөлөрдөй эле педагогикалык изилдөөлөрдү жүргүзүүнүн [119] методологиясы проблемага туура мамиле кылуунун негизги милдеттерин аныктоодо кызмат көрсөтүүчү мыйзам ченемдердин реалдуу аракетинде ишке ашуучу нормативдерин түзүп, спецификалык өзгөчөлүккө ээ салттуу принциптерин жетекчиликке алуу зарылдыгы байкалат.

Маселенин бул жагы медик студенттерге англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин өстүрүү багытында окуу процессинде аткарылуучу жумуштарды педагогиканын бир тармагы болгон медициналык педагогиканын изилдөө табиятына карап анализдөө методологиялык жактан туура экенин туюндурат. Анткени жалпы педагогика [125] илимине таандык методология илимий өңүттө проблеманы таанып-билүүнүн ишмердүүлүгү катары кызмат көрсөтүп, мурда аныкталган билимдердин системасында иш алып барууга «жолдомо» берет. Анда педагогика илиминин тарыхый баскан жолу маанилүү роль ойной турганы талашсыз. Ырас, аларды даяр түрүндө колдонуу мүмкүн эмес болсо да, медик студенттерге кесиптик билим берүүнү сапаттуу уюштурууга, аларды коомдук-социалдык кырдаалга туура даярдоого, кесипкөйлүгүн арттырууга, компетенцияларды толук калыптандырууга керек болгон проблемаларды талапка ылайык чечүү мурда иштелип чыккан дидактиканы жетекчиликке алуу маселесин көтөрөт. Республикада Кыргызстандын кесиптик билим берүүсү боюнча педагогикалык иштер эми-эми гана өзүнүн резултатын көрсөтүп, андай жумуштар кандай аткарылышына карай ой жүгүрткөн илимий-теориялык изилдөөлөргө жагымдуу абал түзүлсө, аны конкреттүү практикалык иштерге таянуу менен жүргүзүү проблемасы да далай кылымдан бери калыптанган методологиянын өзөктүү эреже-нормаларын талапка ылайык пайдаланууга жол ачат. Учурда дүйнөлүк кесиптик билим берүүдө жүрүп жаткан жумуштар, алар негизделген окутуу, рыноктук мамилелерде алар жетишкен ийгиликтердин себептерин аныктоо менен Кыргызстандык медик студенттерге англис тилинде кесиптик байланыш кебин үйрөтүү билим берүү философиясында далай кылымдап даярдалган методологиянын нормативдик базасын - теория менен практиканын биримдигин таануу, базар экономикасына ылайык жогорку кесиптик билим алуусун камсыздоо, жарандык көз караштардын демократиялык нукта калыптануусуна артыкчылык берип, негизги басымды инсандын коомдук-социалдык керектөөсүн чечүү сыяктуу реалдуу турмуштук кызыкчылыктан келип чыккан проблемаларга жооп издөө зарылдыгы түздү.

Биздин илимий изилдөөбүздөгү максаттардын аткарылыш жетишкендиктери, анда колдонгон методдорубузга байланыштуу. Методологияда негизги ролду ойногон изилдөө методдору: **формалдык-логикалык, жалпы илимий жана спецификалык болуп бөлүнүшөт.**

Формалдык-логикалык метод башкарууну изилдөөнү негизги түзүмү болуп адамдын интеллектуалдык ишмердигинин методу катары каралат.

Жалпы илимий метод изилдөөнүн жалпы илимий аппаратын көргөзөт.

Спецификалык метод башкаруу системасынын ишмердигинин спецификасына байланыштуу болот. Методология фактылардын бири бири менен болгон байланыштарын турукташтырып изилдөөнүн жүрүшүн илгерилеп багыттайт.

Медик студенттерди кесипкөйлүккө жеткирүүнүн ченемдерин базар экономикасында жакшы көрсөткүчтөргө жеткен методология менен камсыздоо философиясы бул тармак боюнча компетенцияларды аныктоодо эл аралык макулдашууларга ээ болгон дүйнөлүк кесиптик билим берүү [80] мейкиндигинде кабыл алынган мыйзамдуулукка таянуу, адам укугунун жалпы Декларациясына негизделүү, бардык шартта улуттук жана жалпы адамзаттык маданий дөөлөттөрдүн гумандуу касиеттерине багынып жүргүзүлүүчү критерийлер башкы орунга чыкты. Алар – билим алуудагы жарандардын тең укуктуулугу (а), билим берүүнүн гумандуу мүнөзүнүн дайыма жетекчиликке алынышы (б), илимий жетишкендиктерди колдонууда эл аралык стандарттарга негизделиши (в), кесипкөйлүгү ээ болууда саясий жана диний кысымдардан алыс болуу чен-өлчөмдөрүнүн сакталышы (г), медик студенттерге сапаттуу билим жана тарбия берүү үчүн окуу жайларда окутуу менен тарбия берүү жумуштарында практикада аныкталган концептуалдуу көз караштарга ориентир жасалышы (д) сыяктуу принциптерди [12] методологиялык негиз катары алды. Анткени республикада жогорку кесиптик билим берүүчү окуу жайлардын баары негизги ишин ушундай мыйзамдуу эрежелерге таянып жүргүзгөндүктөн, медик студенттердин англис тилинде байланыш кебин өстүрүү жумуштары тарыхый мазмунга ээ теориялык өнүгүштү тикелей дидактиканын көп

кылым калыптанган эреже-нормаларына баш ийдирип, өзгөчө адистиктин практикадагы реалдуу аракетинен көрүнгөн конкреттүү тажрыйбаларда аныкталган жыйынтыктарга жетүү максаты да ага бир критерий катары кирди.

Албетте, медик студенттердин кесипкөйлүгүн аныктоочу түшүнүктөр өтө кеңири экени талашсыз. Аны дал ошондой кеңири жана ар тараптуу критерийлерден куралган методология менен кароого болот. Ал эми биз бул жерде кеп кыла турган методологиялык маселе медициналык педагогиканын бир кичинекей проблемасы болгондуктан, аны өзүнө гана тиешелүү чен-өлчөмдөн карап, эл аралык деңгээлде англис тилин керектөөгө болгон муктаждыкты башка өлкөлөр кантип туура чечип, медик студенттердин кесиптик байланыш кебин кантип жогорку даражада өздөштүрүүсүнө жетишип жатканына таянуу аркылуу окутуу методологиясын түзбөсөк болбой турат. Мында башка өлкөлөрдө натыйжага ээ болгон практикалык иштерге [112] илимий-теориялык жактан баа берүү менен Кыргызстанга алып келүү маселеси коюлган. Анда ошол өлкөлөрдө медик студенттер жетишкен результатты анализден өткөрүп, алар окууну аяктагандан кийин ээ болуучу көндүмдөрдү өзүнчө бөлүштүрүп карасак, англис тилин окутууда [10] англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү, б. а. медик студенттер аны коомдук-социалдык чөйрөдө сүйлөө жана сүйлөшүүдө кептик-коммуникативдик байланыштарды жөнгө салуу деңгээлинде билиш үчүн жогорку окуу жайындагы окутуу жумуштарында төмөнкүдөй иш-чараларды илимий-теориялык жактан изилдөө объектисине ээ болуш керек болуп жатат:

1) Орто мектепте өздөштүргөн билим жана билгичтиктерине таянып, медициналык тексттердин спецификалык өзгөчөлүктөрүн англис тилинен кыргыз жана орус тилдерине которуп үйрөнүү, б. а. которуу аркылуу кесиптик байланыш кебин түзүүчү каражаттарды өздөштүрүүгө жетишүү [39];

2) Кесиптеши менен англис тилинде пикирлешкен маалда керектелүүчү медициналык тексттердин спецификалык бөтөнчөлүккө ээ (оорунун дианозу же

дарылоонун методикасы жөнүндө) аннотациясын так жана түшүнүктүү жеткирүүсүн камсыздоо;

3) Медициналык адабияттарды англис тилинен кыргыз жана орус тилдерине которуу техникасын өздөштүрүп, аны өз алдынча иштөө жумуштары аркылуу өркүндөтүүсүн, б. а. бейтап жана кесиптеши менен маектешүүдө пайдалана алууга жеткирүү;

4) Жалпы медициналык тематикада англис тилинде кесиптик байланыш кебин пайдаланууда керектелүүчү лексикалык каражаттарды толук билип, оорунун «тарыхын» баяндоодо же сүйлөшүүдө аннотациялык түшүндүрмө берүү мүмкүнчүлүгүн түзүү;

5) Англис тилиндеги кептик-коммуникативдик байланышта, б. а. кесиби боюнча маселе талкуулоодо оозеки берилген суроолорго жооп берүү жана зарыл болгон шартта кайра суроо берүү көндүмдөрүн калыптандыруу;

6) Англис тилиндеги илимий булактардан маалымат алып, аны расмий уюштурулган конференцияларда, тегерек столдордо, түрдүү тематикалык семинарларда [116] өзүнүн монологдук кебин өз алдынча даярдоосун көнүктүрүү, б. а. медициналык кесиптик билим берүүгө же саламаттык сактоого тиешелүү коомдук-социалдык проблемаларды эл аралык деңгээлде талкуулоого катышуу жөндөмдүүлүгүн өркүндөтүү;

Эгер медик студенттердин англис тилиндеги кесиптик байланыш кеби жогоруда белгиленген критерийлердин толук аткарылышына чейинки даражага көтөрүлбөсө, анда жогорку медициналык кесиптик билим берүүнүн методологиясы өз максатына жетпейт. Негизги проблема ушул жерде турат. Бул багытта иш алып баруунун көп жылдык тажрыйбасы бар мамлекеттер үчүн анын мааниси жоктой көрүнгөнү менен медициналык педагогикасы жаңыдан түптөлүп жаткан Кыргызстанга медик студенттердин англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин өстүрүүнүн методологиялык мазмуну тереңге барат. Анткени Кыргызстандык медик студент эл аралык эмгек рыногунда өзүнүн кесипкөйлүгүн көрсөтүш керек, б. а. чет өлкөлүк

кесиптештери менен теңата жумуш аткаруусу үчүн ошол даража кызматкерге керек болгон компетенцияларга ээлик кылуусуна илимий-практикалык мазмунда баа берүү, андан чыккан жыйынтыктарды теорияда аныкталган концептуалдуу көз караштар менен салыштыруу формасын табуу жана алардын баары биздин медик студенттерде көндүм катары иштелип, аларды өз адистиги боюнча компетенттүү экенин далилдөөчү абалга алып баруу бул иште методологиянын ички структурасын түзөт. Ошондуктан иштин методологиясына саясий мазмундан эмес, коомдук-социалдык мазмундан кароо - медик студенттин адистик жактан компетенттүү [44] болушу үчүн илимий-теориялык негизи аныкталып, мамлекеттик окуу стандарттарында билим берүүнүн концепциясы катары сунушталган принциптерди окуунун жүрүшүндө так жана жеткиликтүү аткаруу менен сапатка жетүү болуп саналат. Окуу процессинде билим сапатына жетүү үчүн проблеманы теориялык жактан негиздөө методологиянын туура коюлушун талап кылса, ал медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө зарыл болгон окуу процессинде бардык маселелерди – англис тилин [108] жогорку окуу жайында окуп-үйрөнүү технологиясын – медик студенттер адистигинде колдонуучу лексикалык каражаттарды, сүйлөө жана сүйлөшүү учурунда керектелүүчү сөз айкаштары менен сүйлөмдөрдү, кептик-коммуникативдик байланыш жасоого керектелүүчү сүйлөм маанилерин (жай, суроолуу жана илептүү) камтыган айтымдар, сүйлөшүүдө кемтик жана толук сүйлөмдөрдү пайдалануу билүү эрежелери, окуу учурунда кесиптик сүйлөшүүгө даярдоонун ык-усулдары, монологдук жана диалогдук кепти сабактарда, ошондой эле өз алдынча түзө билүүнү үйрөтүү ыкмалары, окуу учурунда кесиптик түшүнүктөр менен терминдерди которуу [118] принциптерин өздөштүрүү, медициналык теориялык адабияттар менен жекече иштөө жумуштарынын аткарышы, кесибине таандык англис тилиндеги маалымдама сөздүктөрдү бирге колдонуу аркылуу кесиптешти жана оорулуу менен маектешүүнүн жол-жобосун, сүйлөө жана сүйлөшүү этикетин студент өзүндө калыптандыруусу

сыяктуу маселелерге карата буга чейин айтылган ой-пикирлерге илимий-теориялык жактан баа берүү жагын да ичине алат.

2.2. Медик студенттердин кесиптик байланыш кебинин мазмуну жана анын компоненттери

Англис тилин жогорку кесиптик билим берүүдө окутуунун [133] максаты Кыргызстандык медик студенттердин билимин эл аралык деңгээлге көтөрүү менен байланышат. Проблеманы изилдөө учурунда объектини аныктоо табиятына ушул өңүттөн мамиле кылуу зарылдыгы турат. Окутуунун мазмуну да ушул максатка ыңгайлашуусу керек, ансыз алдыга койгон максат аткарылбай турганын учурдагы окуу процессиндеги абал толук ырастап жатат. Бул биз тарабынан сунуш болгону менен дүйнөлүк кесиптик билим берүүдө окутуунун мындай жолдорун практикадан өткөрүп, натыйжасын көргөн мамлекеттер көп. Алардын бири катары Россияны мисалга алса болот. Медицина тармактары боюнча жогорку кесиптик билим берип жаткан кайсы окуу жайында окутулуп жаткан англис тили боюнча силлабустары менен окуу-методикалык комплекстерин караганыбызда негизинен окуу ушул багыттарды жетекчиликке алуу аркылуу жүргүзүлүп жатканы даана байкалат. Кыргызстандын жогорку медициналык окуу жайларында деле ушундай система сакталып тургандай көрүнөт, бирок өтүлүп жаткан сабактардын мазмуну андай абалдан окуу жана окутуу концепциясынан алыс экенин айкындайт. Тактап айтканда, окуу материалдарынын мазмуну медик студенттердин коомдук-социалдык кызыкчылыктарынан алыс туруп, алардын адистешүүсүнө тикелей таасирин тийгизүүчү тилдик каражаттар менен жабдылбастан, жөн гана Англия жөнүндө маалымат берүүчү [127] тексттерден куралган. Окуу жана окутуунун мазмуну медик студентти белгилүү бир кесипке даярдоо экенин эске алсак, ага бөлүнгөн ар бир кредит саат ошол максатта аткарылуучу иш-чаралардын комплексинен туруп, анын толук кандуу адис болуп чыгышына керектүү билимди дал ошол сабактардын ичинде бериши зарыл экени баарыбызга түшүнүктүү.

(Сабактын иштелмесинин үлгүсү) Plan of the lesson:

1. Fracture.
2. The cause of fracture.
3. First aid in fracture.

Objectives:

SWBAT: - get general info about fracture.

- identify causes of the diseases
- give the first aid in fracture.
- extend their language by working cooperatively and sharing ideas with their peers.

Materials needed: pictures, papers, markers, handouts, recorder

Type of the lesson: listening

Procedures and activities:

I. Warm up activity:

Game “The broken telephone” The leader first must think of a sentence or phrase and whisper it to the person beside her. That person will then whisper what she heard to the next person. Each person can only say, "Can you please repeat that?" one time. When the message reaches the end of the chain that person must speak out loud. Oftentimes the message will be completely different when it reaches the end.

The new theme: First aid in fracture.

1. What is fracture?
2. What kinds of fractures do you know?
3. Is fracture an infectious disease?

Vocabulary:

1. fracture ['frektʃə]	- сынык	- перелом
2. to break [breik]	- сындыруу	- ломать
3. bone [bəʊn]	- соок	- кость
4. to complain [kəm'pleɪn]	- арыздануу	- жаловаться (<i>на боль</i>)
5. to move [mu:v]	- ордунап козголуу	- двигаться

6. swelling ['sweliq]	- шишик	- опухоль
7. to appear [e'pia]	- пайда болу	- появляться
8. splint [splint]	-шак-шак	- шина
9. to bind [baind]	- тануу	- перевязывать
10. X-rays ['eks'reiz]	- рентген нурлары	- рентгеновы лучи
11. plaster cast	- гипс тануусу	- гипсовая повязка

Comprehension listening.

Students listen to the topic on a recorder twice or more if it needed. While listening to it they are to find answers for the following questions.

1. What is fracture?
2. What are the kinds of fracture?
3. What is open /closed/ fractures?
4. What are the signs of fracture?
5. What should you use for the broken limb?
6. What does doctor do in this case?

FRACTURES

The word "fracture" means a break *in* a bone. There are two kinds of fractures: closed and open. In a closed fracture there is no wound on the skin.

In an open fracture there is a wound. Open fractures are more serious than closed ones.

If a person breaks his arm or leg he complains of pain in the place of the break. The pain becomes more severe if he presses the place or tries to move.

Swelling appears quickly. Do not let the person move. Use a splint *for* the broken limb.

Bind the splints to the limb but not at the place of the fracture.

Use *iodine* in _____ (нашатырный спирт).

Application

Fracture

1. Have you ever broken your leg or arm?
2. What kind of fracture was it? Why do you think so?
3. Did someone give you the first aid?
4. What did the doctor do with the broken limb /leg/?

Analysis

Finish the sentences:

1. There are two kinds of fractures: and
2. fractures are more serious than ones.
3. In an closed fracture appears quickly.
4. Use a for the broken limb.
5. The cause of fainting are
6. In fainting the person
7. Give the person to breathe in

Synthesis

1. How will you behave yourself if you've broken your leg?
2. What will you do if your friend falls unconscious?

Have a group of two. Make up a situation using active vocabulary and pictures as a prompt.

Group №1 “A broken limb”

Group №2. “My friend lost consciousness”

Evaluation

1. Homework. To make up clusters on the topics. **Fracture.**

Reflection of the lesson

1. Which topic of the lesson do you like best?
2. What part of the lesson do you most?
3. What tasks of the activities was challenging for you? Why?
4. What activity was uninteresting for you? Why?
5. Do you think you spend the time usefull

Кредиттик технология кесиптик билим берүүнүн бардык формасында аткарылуучу иш-чаралардын ички табиятын изилдеп, канча сааттык убакыттан кандай билим алуусу мүмкүн экенин да так бөлүштүрүп, негизги басымды студенттердин анда аткарчу жумуштарынын ык-усулдарын, б. а. сабакта, өз алдынча окуганда, социалдык чөйрө менен кызматташкан практикалык жумуштарда, анан аны өркүндөтүү аркылуу жетишчү натыйжасына чейин окуу стандарттарына болжолдуу жайгаштырып, анда кесипкөйлүктү аныктоочу көндүмдөрдү «компетенция» [11] деген аталыш менен түшүндүрүп, бардык аткарылуусу жумуштун жыйынтыгы бир жыйынтыкка келишин так ошол мазмунда болушун ачык көрсөткөн. Мында негизги билим медик студенттердин инсандыгына [129] байланыштырылып берилиши күн тартибинде турган башкы маселе болгондуктан, англис тилинде медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү да ошол концепцияны жетекчиликке албаса болбойт.

Окуу процессине талдоо жүргүзүүдө жасалган жумуш объективдүү болушу үчүн ага студенттердин өздөрүн, ата-энелерди, иш берүүчүлөрдү, тажрыйбалуу врачтарды, андан соң сабак берген мугалимдерди толук катыштырууга аракеттендик. Ошондой эле республиканын ар кайсы аймактарында орун алган “дарылоо иши” багыты боюнча жогорку кесиптик билим алып жаткан студенттердин англис тилин өздөштүрүүдөгү абалын салыштырып, тилдик, кептик-коммуникативдик компетенцияларга ээ болуу шарттарын байкоо тажрыйбаларында билип-үйрөнүү аракеттерин көрдүк. Анда окуу материалдарынын окшоштуктары менен

өзгөчөлүктөрү каралып, анда төмөнкүдөй проблемаларды чечүү зарылдыгы аныкталды:

а) Сабакта медик студенттердин кесибине тиешелүү окуу материалдарынын жайгашуусу, б. а. кайсы кесип боюнча билим алып жатса, негизги басымды ошол тармакка тиешелүү лексикалык каражаттарга – терминдерге, түшүнүктөргө, кесиптеши менен иш алып барууда керектелүүчү кептик айтымдарга, сүйлөө жана сүйлөшүү жумуштарын системалуу түрдө аткарууга тийиш болгон коммуникативдик байланыш түзүүчү сүйлөм түзүлүштөрүнө, монологдук кепти, маектешүү түрүндө пикирлешүүдө пайдалануучу жай, суроолуу, илептүү сүйлөмдөрдүн конструкциясын жөнөкөйдөн татаалды көздөй иштеп чыгуу маселе бар экени байкоо иш-чараларында белгилүү болду.

б) Окуу материалы медик студенттердин инсандык, социалдык-маданий, кесиптик компетенцияларын калыптандырууга негизделиши, б. а. азыр Кыргызстанда медициналык педагогика толук калыптана элек болгондуктан, республика боюнча медицина тармактарында окутулуп жаткан окуу материалдары жергиликтүү медик студенттердин кесипке болгон кызыкчылыктарынан чыкпастан, Россияда иштелген силлабустар менен окуу-методикалык комплекстерди вариациялоо жолдору менен түзүлгөнүн дал ушул байкоо эксперименттери ачыктады. Мындай көрүнүш англис окутуунун мазмунун медик студенттерге керек «практикалык кызыкчылыктардан» алыстатып, окуу материалдарынын прикладдык табиятын толук канааттандыра албай жатканын туюндуруп, адистигине эмне зарыл болсо, аны Мамлекеттик стандартка таянуу аркылуу түзүү маселесин көтөрдү.

в) Медик студенттердин инсандык, социалдык-маданий, кесиптик компетенцияларын калыптандыруучу кептик «клишелердин» иштелип чыгышы, б. а. англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү үчүн тематикалык-кырдаалдык тексттердин [138] иштелип чыгышы маанилүү экени айкындалды. Андай тематикалык тексттер медиктердин социалдык турмушун, кесиптик абалын толук чагылдырып, англис тилинде кесиптик коммуникативдик

кызматташууга тикелей жардам берүүчү даяр «клишелерден» туруп, зарыл болгон шартта аны пайдалануу аркылуу кимдир бирөө менен пикирлешүүгө [40] жол ачып берүүчү сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн тез калыптандыра алат. Андай иштелип чыккан тексттер менен иш жүргүзүү медик студенттердин даяр «клишелерди» өз алдынча өркүндөтүүсүнө ички кызыкчылыктарды пайда кылып, англис тилин андан ары тереңдетип кетүүгө багыт берет.

г) Медик студенттердин англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин өстүрүү үчүн өз алдынча окуп-өздөштүрүү материалын түзүү зарылдыгы, б. а. окуу процесинде өтүлгөн сабактар медицина тармактарында окуган студенттердин тилдик, кептик-коммуникативдик компетенцияларын жеткиликтүү калыптандыра албастыгын байкоо эксперименттери даана көрсөттү. Англис тили боюнча мезгил талап кылган компетенцияларга ээлик кылышы үчүн медик студенттер өз алдынча иштөөсү аркылуу кесипке тиешелүү сөз байлыктарын өстүрүүгө көмөкчү окуу материалдарын иштеп чыгуу зарылдыгы ачыкталды.

д) Медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө карата Кыргызстан боюнча лексикалык минимумдун аныкталышы, б. а. өз кесибине тиешелүү миңден ашуун сөз билсе, медик студенттер англис тилинде сүйлөп калат деген ишеним азыр деле социалдык чөйрөдө маанилүү орунду ээлегендиктен, көпчүлүк жаштар ушул багытта өз алдынча иш алып баруу менен англис тилин үйрөнүүгө аракет кылгандар көп. Бирок анын практикалык мааниси канчалык экенин билген эч ким жок. Ошентсе да тил үйрөнүүдө сөз жаттоо, которуу, угуп түшүнүү, айтып берүү сыяктуу иш-чаралар сөзсүз аткарылышы керектигин, ансыз кайсы тилде болбосун өздөштүрүүгө мүмкүн эместигин лингвистикадан кабары бар ким болбосун билет.

Чынында канча сөз билгенден эмес, биринчи кезекте аларды өз ара байланыштырып, буга чейин «иштелип чыккан» грамматикалык нормаларга толук багындырып, оозеки кепте сүйлөө [124] каражаты катары колдоно билүү чеберчилиги аркылуу гана коммуникативдик кызматташууну жолго коюшу мүмкүн

экетин азыркы социалдык чөйрө ырастады. Андай ык-усулдарга таянып англис тилин интенсивдүү үйрөтүүгө мүмкүн дегендер келип чыкса да, өзүндө талап кылынган «лексикалык минимумду» түзмөйүн тигил да, бул да коммуникативдик-кептик кызматташууну жүзөгө ашырууга болбой турганын да байкоо жүргүзгөн тажрыйбаларда көрдүк. Тактап айтканда, жогорку окуу жайларына окуган кирген студенттердин англис тили боюнча билим деңгээли эмес [90] болгондуктан, сабакка киришүүдөн тартып, кырдаалдык-кептик байланыш кебин жүргүзүүчү сөз байлыгын түптөө, ар бир кырдаалда сүйлөө жана сүйлөшүүдө керектелүүчү лексикалык каражаттарды үйрөтүү, алардын маанисин жакшы билиши үчүн которуусуна жетишүү, анын негизинде сөздүн кептеги прикладдык табиятын аныктоо, жаттоого сунушталган даяр «клишелерди» пайдалануу жолдорун өздөштүрүү, кептеги ойду туура айта билүүгө карай ошол эле «клишелердеги» айрым сөздөрдү чыгармачылык менен алмаштырып, коммуникативдик байланыш түзүү жолдорун жетекчиликке алуу сыяктуу маселелерде ар бир студентке индивидуалдуу мамиле кылмайын аларды англисче сүйлөтүү мүмкүн эместигин да байкоо эксперименттери ырастады.

2.3. Медик студенттердин кесиптик коммуникативдик компетенттүүлүгүн өркүндөтүүнүн технологиялары

Кыргызстан бардык тармактарда эл аралык кызматташтыгын күчөтүп бара жаткандан кийин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүнү жогорку деңгээлге көтөрүү менен ар бир инсандын жарандык [13] коомдогу кесиптик-социалдык керектөөсүндө турган кептик-коммуникативдик пикирлешүү көрсөткүчүн аныктап, аны адистешүүнүн чегинде окутуу иш-чараларынын методикасын иштеп чыгуу проблемасы өлкө боюнча иштеле электиги бул маселени коммуникативдик негизде окутуу жумуштарын башталгыч класстардан баштап, ортоңку класстарда өнүктүрүп, жогорку класстарда окуучу оюн англисче билдирип калганга жеткирип, ал эми жогорку окуу жайларында кесипке таандык кырдаалдарга жараша өнүктүрүп, кептик-коммуникативдик компетенцияларды адистин коомдук-социалдык муктаждыгын канааттандырууга жеткирүү

зарылдыгы алдыда тургандыгын туюндурду. Бул мамлекеттик билим берүү саясаты менен чечилчү иш экендиги талашсыз. Биз жогорку кесиптик билим берүүдө анын айрым маселелерин чечүү далалатында медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө байланыштырып, жогоруда аталган проблемалардын эксперимент учуруда жолго коюуга аракеттендик. Өзгөчө Кыргызстандын түпкү улуту болгон кыргыз улан-кыздарынын социалдык-инсандык кызыкчылыгын көздөп, англис тилин кыргыз тилине байланыштырып окутуу менен алардын англис тилин түшүнүү деңгээлин жогорулатууга, англисче-кыргызча медициналык кептик-коммуникативдүү байланышын күчөтүүгө, чет элдик медицина кызматкерлери менен жергиликтүү инсандардын тилдик-кептик пикирлешүүсүндөгү кыйынчылыктарды жоюуга, Кыргызстандык медкызматкерлеринин оорунун абалы тууралуу жергиликтүү жаранга эне тилинде которуп берүү мүмкүнчүлүгүн арттырууга тиешелүү проблемаларды туура чечүү, кесибинде бул багытта сапаттуу көрсөткүчкө ээ болуу жөндөмдөрүн арттыруу маселеси башкы орунга коюлду. Мында ар бир адистиктин өзүнө тиешелүү өзгөчөлүгү бар [92] экени эске алынды, б. а. англис тилинде медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча биринчи кезекте кырдаалдык-тематикалык сүйлөшмө иштелип чыгышы белгилүү болуп, анда колдонуучу медициналык терминдер, адистиктин өзүнө гана тиешелүү болгон лексикалык түшүнүктөр менен кесиптик сөздөрдүн жыйындысы биз тарабынан иштелип чыкты. Ага кошумча кесипке таандык түшүнүктөр жана терминдерди окуу, жазуу, түшүнүү, жаттоо, ошондой эле ушул сыяктуу иш-чараларды аткаруу менен адистешүүгө зарыл болгон сүйлөө жана сүйлөшө билүү көндүмдөрүн адат катары калыптандыруу, анын кептик-коммуникативдик компетенцияга [81] чейин өсүп жетилүүсүнө негиз болуп берүүчү окутуунун ык-усулдарын тандоо жумуштарына да эксперименттин жүрүшүндө терең маани берилди.

Кыска мөөнөттүн ичинде (4 кредитте) көздөгөн максатка жетүү үчүн жана медик студенттерге бирдей мүмкүнчүлүк түзүү максатында кесиптик байланыш кебин өстүрүүнүн интенсивдүү жолдорун издеп, кептик-коммуникативдик кызматташуунун «клишелерин» эки багытта даярдадык: 1) **коомдук-социалдык мазмунда** – мында медик студенттердин англис тилинде түрдүү шартта бейтаптар менен социалдык кызматташуусу эске алынып, алардын ушул багытта кептик-коммуникативдик пикирлешүүгө керек болгон кырдаалдык-тематикалык сүйлөө жана сүйлөшүүгө тиешелүү кептик айтымдардын «клишелери» түзүлдү; 2) **кесиптик-тематикалык мазмунда** – мында студенттер өздөрүнүн кесибине тиешелүү англис тилиндеги түшүнүктөр, терминдер, ооруга берилген диагноздор, дарылоонун түрлөрү, бейтапты сакайтууга тиешелүү жумуштардын аткарылышы, ооруканада жана бейтапканада жүргүлгөн түрдүү иштер боюнча пикир алмашуу сыяктуу коммуникативдүү байланышты жүзөгө ашырууга керек монологдук, ошондой эле диалогдук речти өнүктүрүүгө даяр «клишелер» иштелип чыкты.

Эксперимент учурунда белгилүү болгондой, мындай даяр «клишелер» менен иштөө кайсы сабакта болбосун убакытты үнөмдөөгө жол ачып, буга чейин англис тили боюнча эч кандай билими жок студенттердин да өз кесибине таандык кептик-коммуникативдик байланыш түзүү кызматташтыгын жолго коюуга мүмкүндүк берет. Себеби, медик студенттердин өз ара сүйлөшүүсүн камсыздоочу кептик түшүнүктөр биз тарабынан иштелип чыккан даяр «клишелерде» орун алгандыктан, англис тили боюнча эч бир түшүнүгү жок келген студент деле аны жаттап, текстти окууда маанисин түшүнүп, котормосу аркылуу белгилүү болгон кептик айтымдарды сүйлөө жана сүйлөшүү иш-чараларында колдонуп, акырындан өркүндөтүү жолдорун издей башташы мүмкүн экенин да эксперимент учурунда көрдүк. Ал эми сабакта кепке катышуу кызыкчылыгы англис тилин орто мектепте окубаган [148] студентти жарым-жартылай болсо да коммуникативдүү байланышка аралашуусуна шарт түзүп,

берилген суроого жооп издөө, даяр үлгүлөрдү колдонуу аркылуу зарыл шартта суроо берүү ышкысын ойготконун кездештирдик. Мунун өзү англис тилинде медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүдө **коммуникативдик негизде окутуу концепциясы жакшы натыйжа бере турганын** ачыкка чыгарды.

Жыйынтыгында студенттердин мындай көндүмдөргө ээ болушту:

Кепке жатыгууларына коюлуучу талаптар

1. Угуп жатыгуу ишмердүүлүгүндө: сабакта өтүлгөн окуу материалдарды, түрдүү окуу кырдаалдарындагы кайрылууларды эч кандай кайталоосуз же которуп берүүсүз эле түшүнүүгө жетишүү;

- тааныш грамматикалык формалар катышкан бейтааныш көркөм жана публицистикалык маанайдагы тексттерди сөздүктүн жардамы менен түшүнүү;
- фоножазууларды угуп, мазмунун кайра айтып берүүгө үйрөнүү.

2. Сүйлөө ишмердүүлүгүндө:

а) Жеке кеп (мологдук кеп): көрүнүшкө, окуяларга карата өз пикирин, оюн сүрөттүү, баяндоо түрүндө түшүндүрө алуу;

- укканын, окуганын таяныч материалдардан пайдаланып, мисалдарды келтирип, кыскача же кенен баяндап берүү;

- түрдүү темалардагы талкууларга өз демилгеси менен катышып, пикирин билдирүүгө көнүгүү;

- сабакта жаңы сөз каражаттарын пайдаланып, оозеки англисче баяндама жасай билүү;

б) Маек кеби (диалогдук кеп):

а. Сабакта, коомдук жайларда окуу жана турмуштук кырдаалдарда түрдүү тематикаларда эркин, даярдыксыз эле маектеше алууга жана маектешүүгө кошулуп, аны улантып, өз оюн эркин билдире алууга жетишүү;

в. Бейтааныш турмуштук кырдаалдарды чагылдырган маек үлгүлөрүн таяныч материалдарды пайдалана алуу менен түзүү, же өз көз карашын билдирип, уланта билүүгө машыгуу.

3. Окуу ишмердүүлүгүндө:

- а. көркөм, адабий жана публицистикалык маанайдагы тексттерди шар окуп чыгып, мазмунун кыскача баяндап айтып берүү;
- в. окуган текстти сөздүксүз эле түшүнө билүү;

4. Которуу ишмердүүлүгүндө:

- а. чакан тексттерди англисчеден кыргызчага, кыргызчадан англисчеге сөздүктү пайдаланып же пайдаланбай эле которо алуу;
- в. жөнөкөй сүйлөмдөрдү оозеки, сөздүксүз эле которуу;
- с. Которууда которуу тездиги, котормонун адекваттуулугу, сөздүк менен иштей билиши, которуу ишиндеги өз алдынчалыгы эске алынат.

Анын натыйжалуулугу англис тилинен эч нерсе түшүнбөй, ал тургай тамгасын толук билбей келген студенттер группалаштарынын жардамы менен өз ара сүйлөшкөн кепке [149] аралашып, бир аз убакыт өткөндөн кийин кадимкидей сүйлөө жана сүйлөшүү аракетине ээ болушунан ачык көрүнсө, студенттердин сабакта биргелешип коммуникативдик байланыш түзүүгө басым коюшу ага катышууга ички кызыкчылыгы бар кимисин болбосун акырындап өз оюн англисче айтууга жеткизет. Ырас мындай учур өзүнөн-өзү боло калбайт, ал мугалимдин ар бир студент менен жекече иштөөсүнүн, экиден бир болуп өз ара коммуникативдик байланыш түзүшүн, сүйлөшүүдө англис тилинде бардык эрежелердин сакталышын, оюн бири-экинчисине жеткирүү үчүн даяр тексттерди чыгармачылык менен пайдаланышын, кептин кырдаалга туура келишин камсыздоо максатында сүйлөшүү логикасынын жетекке алынышын көзөмөлдөп турушу маанилүү болуп саналат. Мугалимдин ар бир студент менен иштешүүсү канчалык маанилүү болсо, алар сабакта өз ойлорун ачыкка чыгарып, уялбай, тартынбай, англис тилин билүүгө дилгирлик менен катышуусуна жетишүү методикалык жактан бир катар жумуш жасоого [49]

милдеттендирет. Ал **ар бир студент менен жекече иштешүү** - алардын коммуникативдик байланышка керектүү кептик каражаттарга ээ болушун камсыздоо, тематикалык-кырдаалдык тексттер менен тааныштырууда биргелешкен котормо жумуштарын аткаруу, суроого жооп даярдоо, ыгы келген жерде окуяга карата эмоциясын билдирүү сыяктуу психологиялык экспрессивдүүлүккө эффективдүү жагдай жаратуу жолдорун үйрөтүүгө [41] методикалык ык-усулдарды издөөгө жол ачты. Биз тарабынан жүргүзүлгөн методикалык иштер медик студенттердин баарын кептик-коммуникативдик байланышка катышуусун камсыздоо максатында түзүлүп, сабакта кептин үлгүлөрүн үйрөтүүгө, аны кайда колдонушу керектигине ылайык иштелип чыккан терминдер менен түшүнүктөрдү жаттого, анын негизинде суроо-жоопторду уюштурууга, ал эми тематикаларды студент турмушунда туш келчү үйдөгү, иштеги, коомдогу, социалдык чөйрөдөгү, ж. б. түрдүү кырдаалдык шартта колдонулуучу кептик байланыштардын чегинде керектелүүчү кептин структурадан алып, сабакта аны билип чыгууга мүмкүнчүлүк түзөт. **Жекеден жалпыга келүү** - ар бир студенттин окуу жайды аяктагандан кийинки абалын элестетүүгө, бейтап менен болгон сүйлөшкөн кырдаалды көз алдына келтирүүгө, бейтаптын оорусун кесиптеши менен талдоого алган учурунда керектелүүчү сүйлөмдөрдү түзүүгө алдын-ала даярдык көрүп, ошондой мезгилде колдонууга мүмкүн кептик көндүмдөрдү окутууга жетишет.

Кептик-коммуникативдик байланышка негизделүү сабактын мазмундук жактан түзүлүшүн толук жетекчиликке алууга тийиш. Анткени ал медик студент адистешүүдө басып өтүүчү бардык “турмуштук жолду” элестетүү менен ага керектелүүчү англис тилин коомдук чөйрөдөгү абалын, жеке студенттин турмуштук ордун, социалдык кырдаалда сөзсүз колдонууга тийиш болгон кептик сүйлөө этикеттерин окуу материалынын базасында үйрөтүлүшүнө [50] басым жасап отурат. Ошондуктан өткөн доордо калыптанган студенттин өзү жөнүндө, үй-бүлөсү тууралуу, жумушчу күнү, дем алган күндөрү, социалдык чөйрөдөн алган таасирлери, табиятка байкоо салганы, жоро-жолдоштор менен эс алганы, окуу жайда жүргөн

күндөрү, кесибине болгон көз карашы, жарандар менен болгон кызматташуусу, окуу учурунда түзүлгөн алака-катыштардын, өз ара байланыштардын убагында жасалчу иш-чаралар боюнча маалымат берүү аракеттери сүйлөө материалы болсо, Continuous убакыт тобундагы диалогдук [122] айтымдар “Alma Mater” аттуу блокто берилгени медик студенттердин сүйлөшүү чеберчилигинин иштелип чыгышына маанилүү роль ойнойт. Экинчиси, медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү сүйлөө жана сүйлөшүүдөн даана көрүнгөндүктөн, аны толук ишке киргизүү үчүн алдын-ала ойлонуштурулган, белгилүү бир окуяларга негизделген кадимки жеке жашоо-турмушуна жакын турган тематикалардын базасында куралган тексттерден болгону оң. Ырас, алар студенттин жашоосундай бир бүтүн логикага негизделиши кимдин болбосун кызуусун арттырат. Ушундай мазмунда түзүлсө кандай болот эле деген ойду 10 суроого жалпылаштыра киргизип, студенттерге, ата-энелерге, медициналык кызматкерлерге жана кесиптеш педагогдорго таркатып бергенибизде 384 кишинин 61, 2 пайызы колдошту. Окутуучу-профессорлор курамындагы педагогдор англис тили боюнча мындай “блоктору” Кыргызстан боюнча орто жана жогорку кесиптик билим берүүнүн окуу материалдарынын мазмунуна жайгаштыруу англис тилин үйрөтүүгө жеңилдик бере турганын белгилешти. Ал эми себебин азыр бардык кесиптик билим берүү компетенцияга негизделип, анда биринчи проблема англис тилинде жарандык коомчулукта пикир алуусун үйрөтүү болгондуктан, кайда болбосун күнүмдүк жашоого керек кептин байланышуу жолдорун билдирүү көйгөйү кайсы адистикте болбосун бар экени анык. Ошондуктан өткөн кылымдан бери колдонулуп келе жаткан студенттин “жашоо-тиричилигине” тиешелүү блоктору толук бойдон сактап, бирок анда үйрөтүүчү тилдик-лексикалык каражаттарды, кептик айтымдарды, кептик-коммуникативдик кызматташууга керек [82] тексттерди, тематикалык-кырдаалдык пикирлешүүнүн формасын таанытуучу монологдук сүйлөө жана диалогдук сүйлөшүүнү республика боюнча англис тили сабактарына киргизүү сунушу бар экенин айта кетели.

Проблема жалпы көрүнгөнү менен аны ар бир адистикке ылайыктоо, сөздү, кесиптик терминдерди, айрым тилдик каражаттарды, кептик айтымдарды күндөлүк турмушта активдүү колдонулуучу инсандык-маданий жана кептик-коммуникативдик кызматташуу этикеттерин адистикке ылайыктап берүү зарылдыгы республика боюнча күн тартибинде турат. Окуу материалдарынын мазмунун ушул багытка буруу туура экенин [83] Россиянын медициналык кесиптик билим берүүсүнө байкоо салган ким болбосун байкайт. Медик студенттердин эл аралык деңгээлде турган эмгек базарына катышуусу үчүн да мындай кептик-коммуникативдик айтымдарды туура колдонуу [1] чеберчилигин көндүм катары калыптандыруу зарылдыгын азыр баары билет. Ошол себептен медик студенттер үчүн маанилүү болуп турган маселени алардын кызыкчыгына жараша чечүү зарылдыгы турат. Жалпыдан жекеге келүү педагогикада инсанга багыттап окутуу парадигмасы тикелей байланыштуу болгондуктан жана ал сапаттуу кесиптик билим берүүнүн миссиясын ишке ашыруу проблемасын туура чечүүгө маанилүү кызмат көрсөткөндүктөн, студент кайда барбасын бизден алган билимин пайдаланып англисче социалдык группалар арасында кыйналбай-кысталбай “жашап кетүүсү” окутуунун натыйжалуу [42] жыйынтыгы болуп саналат. Негизги сапатка ээ болуу медик студенттердин социалдык чөйрөдө эркин сүйлөп, керектүү жерде оюн так жана ишенимдүү айтып берүү көндүмдөрүнүн компетенция катары иштелип чыгышына көз каранды экенин эске алсак, англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү медик студенттердин кадимки жашоосунан башталуучу пикир алмашуунун жолдорун дал ушул студенттин “жашоосун” камтыган кептик-коммуникативдик байланышуу эрежелерин – сүйлөөдөгү монологдук кептик нормаларда, сезимдик-эмоциялык маанайды билдирүүчү (жай, суроолуу жана илептүү) сүйлөмдөрдү, алардын колдонууга даяр “клишелерин”, морфологиялык курамын, синтаксистик түзүлүшүн, белгилүү бир тематикада кырдалды ачып берүүчү айтымдык тексттерди, башкаларга оюн так жана жеткиликтүү жеткирүүчү монологдук речтин структурасын, кимдир бирөөгө кайрылууда керек болгон сүйлөшүүдө суроо-жоопту уюштуруучу

диалогдук речтин табиятын, сылык-сыпаа кайрылуу этикеттерин, ж. б. дал ушул “блок” аркылуу үйрөтүүгө мүмкүн экени ачыкталды.

Сабакта медик студенттердин коомдук-социалдык кызыкчылыктары бир жерге топтолгондо алардын бири-бирине болгон таасири англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү жумуштарын реалдуу [51] турмуштук шартка жараша түзүүгө, ал иш-чаралар аркылуу сүйлөө жана сүйлөшүү кебин кырдаалдык-тематикалык багыттар боюнча иштеп чыгууга, ошондой эле англис тилинде кесиптик терминдер менен түшүнүктөрдү иштиктүү (деловой) расмий шартта колдонууга мүмкүн абалда өздөштүрүүгө жагымдуу жагдай түзүлөт. Сабак мындай шартта студенттердин кептик-коммуникативдик байланышка канчалык даяр экенин текшерүү кызматын аткарып калат. Себеби студенттердин ар кимиси өзү коммуникациялык байланышка катышуу менен сүйлөө көндүмдөрүн калыптандырууга жана сүйлөшүү учурунда сүйлөм куруу конструкциясын өздөштүрүүгө болгон кызыкчылыгын козгоп, кепке активдүү катышуу чеберчилигин арттырууга көмөктөшөт. Зарылдык болгон жерде изденүү толук аракетке келип, англис тили боюнча билими начар студенттин талбай аракеттенүүсүнө өбөлгө түзөөрү бышык. Ага кошумча англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү үчүн студенттин бир эле коомдук-социалдык кызыкчылыктарын эске алуу жетишсиз болот. Негизги максат студенттин өздүк керектөөсүндө турган кесибине тиешелүү коммуникацияны [154] жөнгө салуучу иштердеги проблеманы түшүндүрүүгө тийиш болгон сөздүк бирдиктерди, кептик каражаттарды, монологдук жана диалогдук айтымдарды, жагымдуу жана жагымсыз маанайды кепте чагылдырган эмоционалдык-экспрессивдүү речтик этикеттерди сабакта билип чыгышын көздөйт. Анын баары студенттин кесибин сапаттуу өздөштүрүүгө болгон философиясы менен түздөн-түз байланыштуу болгондуктан, англис тили сабагы андай кептик көндүмдөрдү практикалоого негизги база болушу керектигин биз изилдөөнүн реалдуу турмуштук абалына байкоо салган учурунда сездик. Ошол себептен окуу материалын түзүүдө аны медик студенттин англис тили сабагындагы практикалык

жана лабораториялык иштердин мазмунун ал окууну аяктагандан кийин кайда барып орношпосун анда активдүү пайдаланууга тийиш болгон кептик-коммуникативдик байланыштарды эсепке алуу маанилүү болуп саналат. Ошондой эле студенттин өздүк керектөөсүнө ылайыкташып түзүлгөн окуу материалдары алардын кесиптик терминдер менен түшүнүктөрдү, сүйлөө жана сүйлөшүүдө керектелүүчү кептик айтымдарды кабылдоосун, эске тутуусун жеңилдетип, сөз өздөштүрүү жумуштарын окуп-билүүгө ыңгайлуу абалды жаратат [14].

Окуу материалдарын түзүүдө медик студенттердин кесиптик кызыкчылыктарын эске алуу социалдык чөйрөдө алар кызматташкан дарылануучу бейтаптардын талабы менен эсептешүү жагын эстен чыгарууга жол бербейт. Ал студентке сунушталган окуу материалын программа боюнча тыкыр аткарылышына окутуучу тарабынан көзөмөл жүргүзүлүшү аныкталган процедуранын негизинде болушун талап кылат. Мунун өзү бейтап менен болгон бардык коммуникативдик байланышты медициналык кызматкердин сапаттуу кызмат көрсөтүүсүнө толук жарамдуу кептик тексттерди сүйлөө жана сүйлөшүү учурунда түзө алышын камсыздоо багытын көздөгөн иш-чаралардын өз алдынча аткарылышы медик студенттин сабакка болгон кызыгуусун арттыраарын биз тарабынан жасалган практикалык иштер ачыктады. Сабакта медик студент кийин колдонууга керек болгон кептин структурасын түзүү окутуучу-профессор устаттын көмөгүн талап кылса, аны өз алдынча өнүктүрүп кетүү тилдик, кептик-коммуникативдик, кесиптик компетенциялардын туура калыптануусуна реалдуу шарттарды жаратып берет. Бирок англис тилинде медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү негизинен кептик материалдар турат дегенибиз менен анын окуу процессинде аткарылышы сүйлөм түзүүнүн грамматикалык эрежелерине баш ийип, жазуу жумуштары аркылуу сабаттуу жазууга, жазма тексттерди которуу [142] маалында анын стилин сактоого, оюн билдирип, ага жооп алууда өзүнүн билимдүү жана маданияттуу экенин көрсөтүүгө мугалим тарабынан көңүл бурулушун милдеттендирип, тилди практикалык иштерде колдонуу шарттарында байкала

бербеген мындай жоопкерчиликти жетектөөнү студентке сунуштайт. Гуманизмге негизделген жогорку медициналык билим берүүнүн ички талаптарын анда окутулуп жаткан англис тили сабактары ар бир кептик-коммуникативдик байланышты түзүүчү диалогдор менен монологдордо суроо-жооптун мазмунуна сиңирип, сүйлөө жана сүйлөшүүдө кеңири пайдаланылган кептик материалдарда жайгаштыруу учурда актуалдуу болуп турган ар бир жарандын инсандык касиетин коомдук кызыкчылыктар бирге кароого, кесиптешине, ошондой эле бейтапка сылык мамиле жасоонун ык-жолдорун да компетенцияларды калыптандыруунун бир компоненти катары өз мойнуна алат. Бул кептик окуу материалдарын түзүүдө негизги критерий катары эске алынышы абзел. Себеби, окуу материалын өздөштүрүүдө студент пикирлешүүгө керектелүүчү бардык кесиптик сүйлөө жана сүйлөшүү нормаларын сабакта компетенция катары калыптандырып албаса, кийин туура эмес сүйлөп алуудан качып, ошол бойдон кептик көндүмдөрү коомдук-социалдык кызыкчылыктарын канаатандырбай калышы мүмкүн. Андай көрүнүш англис тилине гана мүнөздүү болбостон, жергиликтүү студенттердин орусча сүйлөгөн учурунда деле байкалат. Ушундай эле абалды мектепти орусча окуган кыргыз улан-кыздарынан да кездештирүүгө болот. Анча маани берүүгө арзыбаган көрүнүш катары саналганы менен анын кесепетинен көпчүлүк студенттер кептик көндүмдөрүн толук пайдалана алышпай, анын натыйжасында жакшы эле өздөштүрүп келе жаткан англис тилин андан ары өркүндөтпөй таштап салганын да эксперимент учурунда көп байкадык.

Англис тилинде медик студенттерди коммуникативдик байланышка катыштыруу Кыргызстан боюнча оор абалда турат. Өлкөнүн билим берүү саясаты колдоого алганы менен кесипке ээ болгондон кийин аны андан ары өздөштүрүп кетүү багытында иштер өз ордун таба элек. Ошондуктан сүйлөө жана сүйлөшүү кебин сапаттуу үйрөнүп, жогорку деңгээлде билүүнүн да зарылдыгы жоктой мамиле кылуу студенттер арасында арбын кездешет. Студенттер тарабынан болгон мындай мамиле окуу жайдын англис тилин кесиптик билим берүүдө пайдаланууга карата көз

карашын жаңылабай жатышына түрткү болууда. Бул республикада жогорку медициналык билим берүүнүн эл аралык аренага чыга электигинен кабар берет. Экинчи жагы, кредиттик технология менен иштөө саясатын эми гана өздөштүрүп, ал талап кылган аккредитациянын окуу процессинен күткөн натыйжага ээ болуу философиясын жаңыдан түшүнүп жаткандыгыбыздан улам англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү жумуштарына болгон кызыкчылык өз деңгээлине чыга албай жатат. Ошол себептен биз тарабынан сунуш кылынган окуу материалдары студенттердин арасында жакшы маанайда кабыл алынган менен айрым окутуучулардын колдоосуна арзый алган жок. Себебин сураганыбызда окуу материалдарын ушундай мазмунда түзүп окутуу деле алардын чет өлкөлөрдүн бирине барып иштеп келүүсүнө шарт түзбөй турганын белгилешти. Бир караганда туура болгону менен ал алдыда боло турган студент алмашуу программаларында чечилчү иштерден экенин эске алуу менен окуу стандарттары талап кылган компетенцияларды калыптандыруу маселесин ишке ашыра берели.

Маалыматтык технологиянын мүмкүнчүлүктөрүн колдонуу Кыргызстанда англис тилин окуткан мугалимдерге кыйла жеңилдик түзөт. Анткени өнүккөн өлкөлөр кесиптик билим берүүдө англис тилин ар тараптуу [115] пайдалануу максатында далай методикалык иштелмелерди интернетке жайгаштырган болсо, андай ык-усулдук иштелмелерден пайдалануу медик студенттердин бул тил боюнча кесиптик компетенцияларын өркүндөтүүгө жол ачат. Ырас, медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү жолдорун туура багытка буруу үчүн Оксфорд жана Кембридждик адистер тарабынан түзүлгөн TOEFL тесттик методикасын акырындап киргизүү [43] маселеси турат. Бул методиканы колдонуу Кыргызстандагы жогорку кесиптик билим берүүдө канчалык натыйжа бере турганы азырынча толук аныктала элек. Бирок Англиянын өзүндө, Америка баш болгон өнүккөн өлкөлөрдөгү кесиптик билим берүүдө тиешелүү резулматын көрсөтүп жаткандыктан, биз англис тилин [126] окутуунун андай методикасын негизги негизги чен-өлчөмдөрү, мыйзамдык нормалары менен бирдикте колдонууга тийишпиз.

Албетте аларды даяр түрүндө колдонуу үчүн расмий уруксат алуу маселеси тургандыктан, аны даяр түрүндө пайдаланууга ашыкпастан, жергиликтүү шартка ылайыктап "чыгармачылык менен" Кыргызстандык методиканы иштеп чыгуу маселеси күн тартибинде экенин эскертели. Анткени, англис тилин окутуу боюнча Оксфорддук да, Кембридждик да методиканын илимий-практикалык негизи кептик-коммуникативдик байланышка таянып, тилдик каражаттарды кепте пайдалануу үчүн тил үйрөнүүнүн салттуу нормалары катары көрүнгөн индикаторлор – окуу, жазуу, которуу, айтып берүү, оюн түшүндүрүү, ж. б. традициялык окутуу элементтерин англис тили сабагында сүйлөө жана сүйлөшүү жолдоруна интеграциялоо биз үчүн маанилүү болуп турат. Мындай "аралаш" методиканы медик студенттерге пайдалануу кептик-коммуникативдик компетенцияларды калыптандырууда мугалимдерден бир катар изденүүлөрдү талап кылат. Алардын бири Британияда иштелип чыккан англис тилин окутуунун ык-усулдарын жергиликтүү шартка ыңгайлаштырып колдонуу болуп саналат. Замандын нугу эл аралык ири жетишкендиктерди биздин медициналык жогорку кесиптик билим берүүдө пайдалана билүүсүн жөнгө салуусуна жетишүү керектигин камсыздоо маселесин көтөрүп жаткандыктан, англис тилин өздөштүрүүдө өнүккөн өлкөлөрдө натыйжа берген методиканын өзүн "көчөрүп келүү" мүмкүн эмес болсо да, анын өзөгүн түзгөн концепцияны Кыргызстанда медик студенттерге англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүдө пайдалануу зарыл маселелердин бирине кирет. Тактап айтканда, медик студенттердин кептик-коммуникативдик компетенцияларын эл аралык деңгээлге көтөрүү үчүн да анын азыркы учурда натыйжага жеткен окутуу табиятын изилдөө менен практикалык жумуштарда башкалар колдоно билген методикалык формаларын, кепти үйрөтүү эрежелерин, социалдык сферада ийгиликке жеткен прикладдык касиеттерин, анан өз алдынча иш алып барып, экзамен тапшырууга жөндөмдүү кылган Бирмингем же Лидс университеттериндей өздүк окутуу системасын түзүү [128] керектиги ачыкталат. Себеби бардык жерде эле алгач англис тилинде өз оюн так жана жеткиликтүү түшүндүрүп, анан ошол тилде туура жаза

билүү менен оозеки кепте пайдалана алуусуна жетишүү зарылдыгы турат. Окуу процесси окутуунун мындай жолдору менен медик студенттерди рыноктук мамилелердеги конкуренцияга туруштук берүүсүнө багыт алган шартта англис тилинде сүйлөө жана сүйлөшө билүү көндүмдөрүн калыптандырууга болот. Кесиптик байланыш кебин өстүрүүдө медик студентке керек реалдуу турмуштук критерийлерди биринчи орунга койгон абалдан окуу материалына таянуу проблемага социалдык кызыкчылыктан мамиле кылууга түртөт. Экинчи жагы, студенттер окуну аяктагандан кийинки жашоо-турмушун элестетүү менен ага зарыл болгон компетенциялардын өзүндө болушун издей баштаган шартта англис тилин үйрөнүүгө карата коюлган талаптарга ылайык окутуу методикасын тандоого алып келет. Ал сабакта кандай методиканы пайдаланбасын көнүгүү иштерин механикалык түрдө жасоо чеберчилигинен тышкары кесипке ээ болгондон кийинки абалын элестетүү менен түрдүү ролдогу ситуацияларда кандай кептик айтымдар болушу мүмкүн экендигин туура түшүнүп, коммуникативдик кызматташуунун эрежелерин аткарууга карата милдеттүүлүгүн арттырат. Ал оюн түрүндө берилгени студенттер арасында көп натыйжа бере турганын эксперименттик иштер ачыктады. Алар качан өзүнүн ички толгонууларын, келечекте эмне ойлору болсо ошонун баарын "ортого коюп" анын тегерегинде биргелешип "ойлоно баштаганда студенттер арасында сүйлөө жана сүйлөшүүгө болгон кызыкчылык артып, жеке, партнерлору менен, бөлөк топтогулар арасында өз пикирин айтууга дилгирлигинин артканы коммуникативдик кызматташууга чечкиндүү кадам таштаганга жол ачат. Мындай шартта студенттер кепке активдүү катышып, эркин сүйлөөгө аракеттенип, ичинде бугуп жаткан кыялдарын өз элестөөсү аркылуу коомчулукка алып чыгууга умтулганы "туура эмес сүйлөп аламбы" деген тоскоолдуктарды жеңүүгө өбөлгө түзөт. Андай абалда сүйлөм арасында жетпеген сөздөрдү жаңсоо, ымдоо, кээ бир учурда эч бир тиешеси жок сөздөрдү деле кошуп жиберилиши мүмкүн, бирок алардын ич ара кептик кырдаалды түзүшү ойлогон оюн, сезимдерин, келечек кыялдарын, кесиби тууралуу эмне максаты болсо ошонун баарын "ортого коюп", ал жөнүндө

бири айта албаганын экинчиси толуктап, "жандуу" кептик байланышты жаратканы компетенциялардын туура калыптануусу үчүн да маанилүү роль ойнойт.

Негизинен коммуникативдик негизде окутуу сүйлөө жана сүйлөшүүгө көңүл бургандыктан, анда камтылган оюндар, студенттердин өз ара бөлүшүп алган ролдору, белгилүү бир кырдаалга таандык [103] тематикалык кептин формаларын түзүү, алар аркылуу чоң турмушка даярданууга багыт берет. Сүйлөө эрежелерин ар бири өзүндө көндүм катары калыптандырышына мугалим көңүл бурушу керек. Себеби, алгач кепке аралаша баштаган студенттин кимиси болбосун диалогго катышуунун эрежелерин билбей, билгенин туура эмес колдонуп алып, ич ара шылдың болуудан корккон студенттер англис тили боюнча билгендерин тез унута турганын эксперименттик иштер көрсөттү. Мындай катачылыкка жол бербес үчүн англис тилин үйрөтүүдө негизги басымды [84] коммуникативдик байланышка буруп, студенттер ортосунда кепти уюштурууга гана басым жасабай кетирген каталарынын үстүндө иштөө сүйлөшүүгө үйрөтүүнүн эффективдүү ык-усулдарынын бири болуп саналат. Ката бардык учурда кетет, бирок мугалим аны сүйлөшүү учурунда оңдоп, сөздүн же сүйлөмдүн туура айтылыш себептерин көрсөтүп турса, кийинки коммуникативдик байланыш сапаттуу жүрүп, кесипке таандык бир катар компетенциялардын жеткиликтүү калыптануусуна өбөлгө түзөт. Өз ара коммуникативдик байланышка чыгуу студенттердин лексикалык багажына көз каранды болгондуктан, кепке катышуучулардын даяр "клишелер" менен иштөөсүнө мугалим дайым көңүл буруп турушу маанилүү. Ырас, бардык сабактарда тематикалык диалогдорду уюштура берүү студенттерди тажатып жиберүүсү мүмкүн. Андай мүчүлүштүктөргө жол бербес үчүн биз эксперименттик сабактарда медиктердин турмушун чагылдырган англис тилиндеги видео роликтерди пайдаландык. Аны көргөн соң студенттерге көргөнүн англис тилинде айтып берүүгө мүмкүнчүлүк бердик, ырас ал студенттер арасында кызыктуу болушу үчүн төмөнкүдөй ыкмаларды колдондук:

1) Өз алдынча айтып берүү – мында студент баяндамачы катары көргөнүн англис тилинде айтып берет, б. а. мугалим жана группалаштарынын алдында тилдик каражаттарды кепте канчалык колдоно алышын демонстрациялайт.

2) Жуп болуп иштөө – эксперимент учурунда биз аны эки түрдүү ыкмада пайдаландык, б. а. биринчисинде - экөө биригип, акылдашып көргөн видео ролиги боюнча билдирүү жасаса, экинчисинде – өз ара диалог түзүп, бири берген суроого экинчиси жооп кайтарып, кырдаалды башкаларга түшүндүрүү менен лексикалык запасы кандай экенин көрсөтөт.

3) Команда менен иштөө – анда ар бир команда кыска убакыттын ичинде көргөн видео ролиги боюнча презентация жасашат, б. а. ошол командадагылар англис тили боюнча ага чейин өздөштүргөн бардык лексикалык-семантикалык, морфологиялык жана синтаксистик билимдерин пайдаланышып, эс тутумдарында сакталган кептик айтымдарды, өз алдынча элестете билген образдуулукту, логикалык жактан туура түзүлгөн аналитикалык ойлоо чеберчиликтерин презентацияга алып чыгышат.

Бул да эки түрдүү усулда ишке ашырылды. Биринчисинде студенттер видео роликтин көргөн сабакта эле өздөрүнүн презентациясын даярдашса, экинчисинде ошол видео роликтин негизинде "долбоор түзүү" түзүү шарты менен презентация жасалды. Экинчи түрүндө студенттер Кыргызстандагы медицинанын абалына байкоо салып, видеодо берилген материалдардан реалдуу социалдык кырдаалда эмне өзгөчөлүктөр бар экенин кеңири, мисалдар менен айтып берүү мүмкүнчүлүгү түзүлдү. Эксперименттик иштер көрсөткөндөй, мында студенттердин кептик-коммуникативдик байланыш түзүү үчүн команда бир катар татаал иштерди өз алдынча аткара алышат. Алардын биринчиси кепти логикалык жактан туура түзүп, кырдаалга жараша сөз жана сүйлөм тандоо аракетине тиешелүү бир катар норма-эрежелерди сапаттуу аткарууга үйрөтсө, экинчиси образдуулукту жогорку чекке жеткирүүгө карата өздөрү тарабынан коюлган талап аларды биргелешип англис тилиндеги тематикалык жана түшүндүрмө сөздүктөргө чейин окуп, өз алдынча изденүүлөрүн арттырды. Медик студенттердин тил үйрөнүү аракети күч алган сайын

мындай усулдарды комплекстүү колдонуу иштери алардын англис тили боюнча билимин өстүрө турганын биз тарабынан өткөрүлгөн эксперименттик сабактар ырастады. Команда менен белгилүү бир тематикага тиешелүү кырдаалды ачып берүү окуу процессинен тышкары турган, бирок кесибине тикелей тиешеси бар окуяларды "элестетип кабылдоого" негиз түзүү менен бирге келечекте аларды кесиби боюнча кандай абал күтүп турганын баамдап түшүнүүгө да жол ачат. Ошол эле мезгилде кесиптеши жана бейтап менен коммуникативдик [93] байланышты кантип жасоого мүмкүн болоору ачык көрүнөт. Мындай усулдук ыкма медик студенттер арасында англис тилинде "сүйлөшүү чөйрөсүн" пайда кылып, ага катышкандардын ортосунда тилдик жакындык сезилип, өзгөчө көз караштары бири-бирине туура келген команданы топтоого мүмкүнчүлүк берет да, ага кошулгандар үчүн англис тилинде сүйлөө көндүмдөрү тез калыптана баштаганын байкадык. Ал студенттердин тил үйрөнүүгө болгон ички кызыкчылыктарын тез ойготуу менен артта калып бара жаткандарын өз алдынча дайыма изденүүгө түртүп, өзүнө таандык коомдук-социалдык чөйрөдө активдүү аракеттенүүсүн камсыздай алат.

Студенттер арасында болуп турган мындай коммуникативдик байланыш англис тилинде ой жүгүртүүгө тиешелүү тилдик, кептик-коммуникативдик көндүмдөрдү иштеп чыгууда [89] маанилүү болгон жагымдуу абалды түзүү менен бирге азыр Оксфорддук жана Кембридждик курстар мактоого алып жаткан креативдүү ойлоо жөндөмдүүлүктү да жолго коюшу мүмкүн экенин сездик. Буга кошумча ошол эле кептик-коммуникативдик кызматташууну өркүндөтүүгө багыт берүүчү тексттерде Кыргызстанда активдүү колдонулуп жаткан медициналык жайлардагы абалды англис тилинде бири-бирине баяндап жеткирүү англис тилинин "функционалдык табиятын" толук таанып билүүгө да керектүү жагдайды ачыктоо менен кандай кептик айтымдарды жаттоо маселесин да даана туюндурат. Студенттер арасында кимиси ушундай мазмундагы сабактарга активдүү катышкан болсо, алардын коммуникативдик байланыш түзүү көндүмдөрү жогору келип, сабакта эле эмес түрдүү коомдук-социалдык чөйрөдө кептин түрдүү формаларына катышып, зарыл

болгон кырдаалда жеке оюн түшүндүрүүгө ээ болгону менен айырмаланат. Ал эми сабакта калыптана баштаган мындай көндүмдөрдү андан ары тереңдетип, ошол багытта кептик, коммуникативдик кызматташууну өркүндөт алгандарга чет өлкөлөрдүн биринде иштеп кетүүгө жетиштүү мүмкүнчүлүк болгонун сыймыктануу менен белгилей кетели. Кыргызстан азыр глобализацияланып [139] бараткан коомдо жашап жатканын эске алсак, медик студенттердин англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин ушул формада өнүктүрүү окуу стандарттарында кабыл алынган компетенцияларды калыптандырууда туура жол ушул экенин ачыктайт. Аны эксперимент учурунда белгилүү болгон пайыздык өсүш да көрсөтүп турат.

2-глава боюнча корутунду

Бул глава боюнча төмөнкүдөй **корутунду** чыгарууга болот:

1) Методология медик студенттин окуу учурунда конкреттүү сабакта жетишкен ийгиликтери менен гана өлчөнбөй, аны илимий-теориялык, жана мыйзамдуулук жактан жабдып турган токтом, нормативдик эрежелер, түрдүү жоболордон турат. Аны бир нече аспектиде караш керек, б. а. сабакта берилген англис тилиндеги маалыматтар – ар түркүн тематикадагы тексттер, кептик байланыштарды уюштурууда колдонуучу сүйлөө жана сүйлөшүүнүн тексттик түзүлүшү, суроо-жоопту коммуникацияда чагылдырууда керектелүүчү айтымдар, кызматтык абалда же социалдык чөйрөдө информация берүүнүн формалары, белгилүү тематикада оозеки жана жазма кепти түзүү көндүмдөрүн калыптандыруу, которуу чеберчилигин (сөзмө-сөз, маанисине карай, көркөм, синхрондук, компьютердик, сөздүк аркылуу, ж. б. которуу жумуштарын) үйрөнүп, аны окуу процессинде жасоодон тартып, жеке жашоосунда колдоно алуусуна чейинки аракеттерин көзөмөлдөө менен андан алынган ийгиликтүү жактарын комплекстүү бир формага жайгаштыруу да проблемага илимий көз карашта кароо маселесин түзүү да методологиянын бир аспектиси катары кароого негиз болуп берет. Демек, англис тилинде медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү жумуштары боюнча методологиялык негизин түзүүдө аталган сабактын структурасын, анын ички

касиеттерин, өз ара байланышып турган сааттык катыштарын, семестрлерге бөлүнгөн апта ичинде кеп үйрөтүү мүмкүнчүлүгүн, аларды жүзөгө ашырууда колдонулуучу окутуу иштеринин түрлөрүн, алган билими боюнча күнүмдүк (айрым учурда жумалык) текшерүү жана семестрлик баалоо жумуштарын бир системага келтирүү да маанилүү роль ойнойт.

2) Азыркы учурда медик студенттерге англис тилин окутуунун функциясы ошол тил боюнча информативдүү маалымат берүү эместиги аныкталып, сабактан алынчу натыйжа сүйлөө жана сүйлөшүүгө көнүктүрүү милдетин көздөгөндүктөн, ал миссияны сапаттуу аткаруу кесиптик билим берүүнүн кызыкчылыгына жараша ийкемдүү методиканы тандоо мугалимдин жеке чеберчилиги менен аныкталуучу жумуш экендигин туюндурду. Негизинен окутуунун бир методикасына артыкчылык бербегени менен англис тилин медик студенттерге үйрөтүү жумуштары алардын кесипке болгон бардык кызыкчылыктарын эске алуу менен окутуунун традициялык жана инновациялык формаларын, ык-усулдарын, ал тургай окуу процессинде ийгиликке жеткирүүгө маанилүү роль ойногон, тандаган профессиясына таандык англис тилинде кептик-коммуникативдик байланышты түзүүгө тикелей кызмат көрсөтүүгө кол кабыш кылуучу коомдук-социалдык чен-өлчөмдөрдүн дайыма кырдаалга жараша жаңыланып турушун талап кылат. Чынында медик студенттердин сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн кептик-коммуникативдик компетенциялардын калыптаныш деңгээлине чейин жогорулатуу маселеси англис тилинин фонетикасына, морфологиясына жана синтаксисине тиешелүү көнүгүүлөрдү тынбай аткарууга, ага көптөгөн убакытты жумшоого, өзгөчө грамматикага тиешелүү окуу материалын ыксыз жаттоого, жаттаган эрежелерин кайрадан айтып берүүгө муктаж эместиги байкалды. Замандын талабына жараша англис тилин окуп-билүүгө болгон мамиле да кескин жаңыланды. Өзгөчө окутуу методикасына ушул өңүттөн мамиле этүү медик студенттердин социалдык абалына басым жасап, биринчи кезекте медиктер билиш үчүн эмне маанилүү экендигин тактап, аны кесиптик компетенциянын чегинде карап, анан ага ылайык окутуунун методикасын издөө

талапка туура келет. Анткени азыр бардык кесип боюнча эле кесиптик билим берүүдө натыйжага жетүү керектөөчүнүн муктаждыгын канааттандыруу экендиги талашсыз. Мында медик студенттин социалдык керектөөсү биринчи орунда тургандыктан, англис тилин окутууну илимий жактан таануу, окуу процессиндеги сабактын формасын, студент менен мугалимдин ортосундагы чыгармачыл кызматташууну адистик кызыкчылыкка буруу, б. а. кесибинде сөзсүз аткарууга тийиш болгон иш-чаралардын ички мазмунун ачууга ориентир жасоо, аны конкреттүү тематикалык-кырдаалдык кептик-коммуникативдик шарттарды туура чечүү маселесинен аныктоо, ошол абалда сүйлөмдү так жана жеткиликтүү айта билүүгө жетишүү сыяктуу проблемаларды сапаттуу жөнгө салуу ченемдери да англис тилин окутуу методикасынын базасында каралууга тийиш экенин байкалдык.

3) Заманбап окутуу методикасына ыктоо кыргыз билим берүү тармактарында маанилүү орунду ээлегендиктен, биз мындай методиканы медик студенттерге колдонууну зарыл деп эсептейбиз. Маселен, англис тилиндеги бардык грамматикалык эрежелерди медик студенттерге жаттап билүүнүн зарылдыгы болбогон соң негизинен конкреттүү шартта кесиптеши, же болбосо бейтаптар менен болгон сүйлөшүүнү үйрөтүүгө, б. а. англис тилинин окуу-методикалык базасын ушул багытка буруу керектигин ачыктайт. Себеби, мындай окутуу методикасы азыр ага кызыккандардын айрым муктаждыктарын аткаруу менен бирге аз убакыттын ичинде сүйлөө жөндөмдөрүн белгилүү бир ык-усулда ишке ашыруу жолдорун көргөзүп, анын натыйжасында көздөгөн результатты берип жаткандыктан, андай методиканын алгылыктуу жактарын пайдалануу биздин талапка да жооп берди. Мындай жаңылануу кесиптик билим берүүдөгү англис тили сабактарында толук жетекчиликке алына элек болсо да, Кыргызстанда окуу системасына акырындап аралашып, окуу материалдарын азыркы мезгилдин талаптарына ылайык түзүүгө жол ачуу менен бирге англис тилин медик студенттерге окутууда инсандын психологиясынын социалдык кызыкчылыкка карата өзгөрүүсүн эске алып, ага байланышкан айрым принциптерин прогрессчил мазмунга өткөрүүгө, өзгөчө

алардын аң сезиминдеги жаңы ойлонууларга таянып, өзүн-өзү актуалдаштыруусуна жана өзүн-өзү реализациялоосуна жетишүү зарылдыгын издөө проблемасы медик студенттер арасында англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча мурда колдонулуп келген айрым методдорду өзгөртүүгө, биринчи кезекте анда адам аң сезими тез арада кабылдоочу кептик-коммуникативдик мамилелерди прикладдык шартта окутууга мүмкүндүк берген окутуу формаларын колдонууга жол ачты. Пикирлешүү биринчиси экинчисине көз карандысыз болгон шартта англис тилин окутуунун методикасы мурда калыптанып калган нуктан чыгып, ар бир студент менен жекече иштешүүгө, анда медик студенттердин топтук кызыкчылыгын табууга, жаңыча ойлонгон жаштардын позициясынан өз алдынчалыкты көрө билип, анын актуалдуу жактарын өздүк дүйнө таанымдын чегинде жүзөгө ашырууга, пендечилик табиятынан тилге жасалган мамилесинде бирин-бири сыйлаган өз ара пайдалуу келишимге ээлик кылуучу коммуникацияны түзүү да азыркы англис тилинин иштиктүү жагдайы эмне экенин сабактын методикасына жүктөдү.

4) Медик студенттер англис тилинде кесиптик байланыш кебин окуп-билүүгө тийиш болгон маселелер – жарандык коомдо конструктивдүү мамилелердин системасы катары көрүнгөн кесиптешинин аракетин сыйлоо, бейтаптын нааразылыгына түшүнүү менен караган, сабырдуу, оору менен күрөшүүдө лидерлик сапатка ээ, кандай шарт болбосун кыйналып турган адамдын көңүлүн көтөрүүгө кол кабыш кыла алган жылуу кептин ички касиетин англис тилинде жеткиликтүү өздөштүрө алган, ыйманы таза, рухий дүйнөсү жогору экенин сөзү менен далилдеген кептик-коммуникативдик компетенцияны өзүндө калыптандырган сапаттарды англис тили сабактары аркылуу жүргүзүү методикасын иштеп чыгуу зарылдыгын көрсөтсө, ал медициналык багытта жогорку кесиптик билим берүүчү окуу жайларында: 1) англис тилин фундаменталдык негизде окутуу методикасы; 2) англис тилин лингвосоциомаданий негизде окутуу методикасы; 3) англис тилин коммуникативдик негизде окутуу методикасы; 4) англис тилин интенсивдүү окутуу методикасы аркылуу аткарылып жатканын аныктадык.

III ГЛАВА

МЕДИК СТУДЕНТТЕРДИН КЕСИПТИК БАЙЛАНЫШ КЕБИН ӨСТҮРҮҮЧҮ САБАКТАРДЫН МЕТОДИКАСЫ ЖАНА ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТТИК ИШТЕР

3.1. Медик студенттердин англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча сабактарда колдонулган ык-усулдар, окутуу формалары

Азыркы убакта медицина багытында жогорку кесиптик билим алуу үчүн тапшырган студенттерге англис тилин үйрөтүү кыйынчылыкты түзүп жатат. Анткени медик студенттердин англис тилиндеги базалык билиминин ар кандай абалда болушу окуу-методикалык комплексти иштеп чыгууда окутуучулар арасында оорчулук жаратууда. Алардын англис тилин билүү деңгээлин бирдей абалга келтирүү мүмкүн эмес [117] болгондуктан, көпчүлүк учурда окутуучу-профессорлор ар кимиси менен жекече иштешүүгө аргасыз болот. Мындай шартта англис тилин окутуунун методикасы ар бир педагогдон сабакка чыгармачылык менен мамиле кылуунун зарылдыгын көрсөтүүдө. Ырас, англис тилин жогорку даражада өздөштүрүү кызыкчылыгы бардык студенттерде боло бербегени менен аларга сапаттуу билим берүүнү окуу жай бардык педагогдордон талап кылат. Мунун өзү окутуучулардын кимисин болбосун өз алдынча изденүүгө түртөт. Биздин байкоо эксперименттерибиз көрсөткөндөй, азыр Кыргызстандын медициналык багытта жогорку кесиптик билим берүүдө англис тили сабагы дүйнөлүк билим берүүдө колдонулуп жаткан бардык окуу-методикалык иштерди өз практикасында пайдаланат. Алар медик студенттердин англис тили боюнча билимин жогорулатууга болгон мүмкүнчүлүгүн жумшоо аракетинде иштер аткарылып жатканын көрсөтөт. Мындай көрүнүш учурда учурда билим берүүнүн бардык тарабын кучагына алып, көбүнчө жогорку окуу жайларында эл аралык конкуренцияга туруштук берчү билим сапатын [94] сабактардын баарынан талап кылууга алып келди. Ал эми атаандашуучулуктун республикадагы окуу жайлар арасында жүрүшү ар бир педагогду жалпыга мүнөздүү билим берүү жумуштарын жеткиликтүү өздөштүрүү

менен окуу-методикалык иштерин өз алдынча түзүүгө, сырттан көчүрүлүп келген түшүнүктөргө дайыма сынчыл көз карашта мамиле кылууга, ар бир сабактын үстүндө изденип, анын студенттин кесиптик билимине болгон таасирин элестетип, медик студенттин өздүк кабылдоосуна ылайыктап берүү аракетин көргөн абалга жеткирди.

Англис тилин медик студенттерге үйрөтүү да анын бир бутагы катары окуу процессинде түрдүү багыттагы изденүүлөрдү башынан кечирип жатат. Биз тарабынан жүргүзүлүп жаткан бул илимий изилдөө да анын бир бөлүгү болуп саналат. Аны англис тилинин эл аралык кызматташууда кадырынын өскөндүгү менен байланыштырууга болот. Дүйнөлүк коомчулукта [88] англис тилине болгон кызыкчылыктын жогорулашы ага болгон мамилени гана өзгөртпөстөн, аны сапаттуу окутууга карата да талапты жаңылады. Өткөн доордо бир типтүү окутулуп келген англис тили сабактары азыр коомдун талаптарына ылайык жаңы мазмунга өттү, б. а. окуу материалдары мурдагыдай таанытуучулук мүнөзү менен кесиптик билим алуучулардын англис тилине болгон муктаждыгын канааттандыра албай, окутуу табиятын тынымсыз керектелип туруучу коммуникативдик кызматташуунун зарылдыгында турган кептик деңгээл боюнча иш алып баруу маанилүү экендигин ачыктады. Анткени англис тилин окуп-билген адистин эмгек рыногунда жогору бааланышы медицина тармагында да күч алды. Ал билим берүүнүн башка тармактарындай эле жогорку окуу жайларында англис тилин тез жана сапаттуу үйрөтүүгө [111] карата ички атаандашуучулукту жүргүзүп, окутуучу-профессорлор арасында кайсы методикада жөнүндө бир катар талаш-тартышты жүргүзүп келет. Мында билим берүүнүн технологиясына басым жасалып, кыска мөөнөттүн ичинде талап кылынган билимди үйрөтүү жөнүндө ар кандай ык-усулдарды сунуш кылган түрдүү басылмалар, окуу курстары, теориялык жана практикалык окуу-методикалык окуулуктар башка өлкөлөрдөй эле Кыргызстанда да кеңири орун алышына себеп болду. Билинбеген менен анын баары англис тилин медик студенттерге үйрөтүү жумуштарына да өз таасирин тийгизип, аларды даяр түрүндө жана чыгармачылык

менен колдонуу аракеттери көбөйдү. Маселен, акыркы учурларда жаңыга умтулуу бардык окуу жайларда негизги проблемалардын бири болгондуктан, англис тилин окутуунун салттуу методикасына негизделген лингвистикалык окуу китептери менен катар реклама түрүндө байма-бай жарыя кылган медиа-окуулуктар интернет булактарында басымдуу орунду ээледі. Алардын арасынан “Англис тили эки жумада” Англис тили англичандар менен Кыргызстанда”, “Эффективдүү экспресс-метод”, “Англис тилин коммуникативдүү методикада окутуу” [106], “Англис тилин сүйлөшүү методикасы менен үйрөтүү” жана "Бонк", "Eckersley", "Headway" сыяктуу "бренддик" методиканы сунуш кылгандарды да көрүүгө болот. Ырас, бүгүнкү күндө медик студенттерге кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө буларды колдонууга болобу же алардын методикасынын пайдасы жокпу деген суроо ар бир англис тилчи мугалимдин көңүлүндө турат. Кереги жок дейли десек чет өлкөгө кетип жаткан кайсы адистик болбосун мына ушул методиканын биринде түзүлгөн окуу материалдарын пайдаланып, өнүккөн өлкөлөрдүн биринде түзүлгөн окуу китептерин, түрдүү окуулуктарды, ал тургай белгилүү бир сааттын көлөмүндө иштелип чыккан окуу-методикалык комплекстин негизинде үйрөнүп, талап кылынган натыйжага ээ болуу аркылуу өздөштүрүп жатканын байкоого болот. Экинчи жагы, алар тар чөйрөгө керектелүүчү кептик-коммуникативдик байланыш жолдорун билүү менен чектелгендиктен, “темадан чыгып” кеткен маалда сүйлөө жана сүйлөшүү аракети токтоп, англис тилин толук биле электигин даана көрсөтөт да, баары бир жогорку кесиптик билимге ээ болуу үчүн англис тилинин фонетикасынан - ал тыбыштардын айтылыш өзгөчөлүгүн [68], колдонуу шарттарын, окулушундагы айырмачылыктарды, сөз арасында “жок болуп кеткен” тамгалардын себептерин, туруп-туруп эле башка тыбышты туюндуруп калган касиеттерин; грамматикасынан – морфологиялык табиятын, башка тилдерден болгон айырмасын, мезгилдик катышта айтылыш айырмачылыгын, сүйлөмдөрдүн түзүлүшүн, жергиликтүү элдин тилинен болгон бөтөнчөлүгүн баары бир окуп-өздөштүрүү керектигин сезет. Ошондо Россиянын таасири менен Кыргызстанда иштелип чыккан,

же түз маанисинде айтканда эч бир ойлонуштурулбай туруп, даяр түрүндө кабыл алынган ХХ кылымдын орто ченинен бери кабыл алынып иштеп келген англис тилин [131] окутуунун методикасы – грамматикага приоритеттүү артыкчылык берген окутуу усулдары, котормонун бардык түрүн күн сайын үйрөтүп акыры адабий котормо жасоого чейин жеткирген тил үйрөтүү чеберчиликтери, факт менен вокабулярдык мүнөздө иштөө жумуштары, сүйлөм ичинде сөздү фонологиялык жактан туура айтуу эрежелери, ж. б. медик студенттерге англис тилин окутуу үчүн бүгүн да өз маанисин жогото электигин эстен чыгарууга болбойт.

Бирок бүгүнкү кредиттик технология өлчөнгөн убакыттын ичинде көздөгөн максатка жетип, реалдуу жашоо-тиричиликте керектелүүчү билим эмне талап кылып жатканына жараша так жооптуу издеп жатканы талашсыз. Ал өткөн кылымдан калыптанып калган жогоруда аталган принциптерди [134] колдонууда чыгармачылык менен кылууну, ошол эле мезгилде "революция" жасап, түз эле жаңы методдорго өтүп кетүүгө ашыкпай, медик студенттердин англис тилин кабылдоо шарттарына жараша окутуу формасын тандоо жана зарыл болгон шартта аларды интеграциялоо окуу процесси үчүн маанилүү болуп саналат. Себеби, окутуунун мындай методикасы инсанга багыттап окутуу парадигмасын жетекчиликке алуу жумуштарынын негизинде англис тилин үйрөтүү кызыкчылыктары менен шайкеш келсе, ага кошумча учурда медик студенттердин аталган тил боюнча мектептен алып келген даярдыгы ар түрдүү болуп, сабак учурунда ар бир студент менен жекече иштешүү зарыл экенин ачыктайт. Реалдуу турмуштук кырдаалга баам салганда бир типтүү салттуу методика - "топиктер" менен иштөө – текстти окуу, айтып берүү, анда кездешкен жаңы сөздөрдү жаттоо, тест алдында берилген тапшырмаларды так аткаруу, сүйлөм ичиндеги тыбыштарды туура айтууга үйрөнүү, анан өздөштүрүп алган сөз же сүйлөмдөрдүн чегинде диктант, болбосо сочинение жазуу аркылуу англис тилин окутуу – тилдин формалык түзүлүшүн механикалык түрдө кабылдоо чегиндеги жумуштар экени окуу системасында даана байкалып, мындай "оор жумуштан" башка усулдарды издөө зарылдыгын ички жана тышкы атаандашуучулук

күн тартибине койду. Буга кошумча азыркы учурда медик студенттерге англис тилин окутуунун функциясы ошол тил боюнча информативдүү маалымат берүү эместиги аныкталып, сабактан алынчу натыйжа сүйлөө жана сүйлөшүүгө көнүктүрүү милдетин көздөгөндүктөн, ал миссияны сапаттуу аткаруу кесиптик билим берүүнүн кызыкчылыгына жараша ийкемдүү методиканы тандоо мугалимдин жеке чеберчилиги менен аныкталуучу жумуш экендигин туюндурду. Негизинен окутуунун бир методикасына артыкчылык бербегени менен англис тилин медик студенттерге үйрөтүү жумуштары алардын кесипке болгон бардык кызыкчылыктарын эске алуу менен окутуунун традициялык жана инновациялык формаларын, ык-усулдарын, ал тургай окуу процессинде ийгиликке жеткирүүгө маанилүү роль ойногон, тандаган профессиясына таандык англис тилинде кептик-коммуникативдик байланышты түзүүгө тикелей кызмат көрсөтүүгө кол кабыш кылуучу коомдук-социалдык чен-өлчөмдөрдүн дайыма кырдаалга жараша жаңыланып [132] турушун талап кылат.

Бул жагынан бардык студенттердин англис тилине болгон кызыкчылыгы бирдей эмес, ошондуктан окутуунун методикасын тандоодо кырдаалды аныктоо боюнча мугалимдин чеберчилиги маанилүү орунда турат. Ал ар бир студенттин тилге болгон муктаждыгын эске алуу менен дайыма ийкемдүү болуп, ички кызыкчылыкты өркүндөтүү багытында мазмундук да, формалык да багытта жаңыланып турууга тийиш. Чынында медик студенттердин сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн кептик-коммуникативдик [69] компетенциялардын калыптаныш деңгээлине чейин жогорулатуу маселеси англис тилинин фонетикасына, морфологиясына жана синтаксисине тиешелүү көнүгүүлөрдү тынбай аткарууга, ага көптөгөн убакытты жумшоого, өзгөчө грамматикага тиешелүү окуу материалын ыксыз жаттоого, жаттаган эрежелерин кайрадан айтып берүүгө муктаж эместиги байкалат. Замандын талабына жараша англис тилин окуп-билүүгө болгон мамиле да кескин жаңыланды. Англис тилинин окутуунун методикасына кыйла эмгек сиңирген С.Г.Тер-Минасова [135] бул боюнча төмөнкүдөй ойлорун айтат: "Небывалый спрос

потребовал небывалого предложения. Неожиданно для себя преподаватели иностранных языков оказались в центре общественного внимания: легионы нетерпеливых специалистов в разных областях науки, культуры, бизнеса, техники и всех других областей человеческой деятельности потребовали немедленного обучения иностранным языкам как орудию производства. Их не интересует ни теория, ни история языка - иностранные языки, в первую очередь английский, требуются им исключительно функционально, для использования в разных сферах жизни общества в качестве средства реального общения с людьми из других стран" [135]. Мындай көрүнүш азыр Кыргызстанда деле күчүндө турат. Проблемага ушул өнүттөн кароо учурдагы практикалык иштер көрсөткөндөй, англис тилин үйрөнүүгө карата бир катар "жеңилдиктерди" түзүп, медик студенттер англис тилинде кесиптик билимин кайсы багыттар боюнча өнүктүрүүсү талапка жооп бере турганын ачык билдире алат. Ошондой эле ал студенттер үчүн жашоо-тиричиликте англис тилинин ролун так көрсөтүү менен бирге престиждүү жерде иштөөгө тиешелүү кептик-коммуникативдүү байланыш түзүүгө гана кызмат кыла алган кептик нормалардын чегинде ойлонууга, кырдаалды так элестетип түшүнүүгө жол ачып берет. Мунун өзү медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө карата окуу методикасын тандоодо кызыкчылыктарын өзгөртүп, салттуу окутуу ык-усулдарына, формаларына сынчыл көз караш менен кароону ар бир мугалимге милдеттендирет [144].

Өзгөчө окутуу методикасына ушул өнүттөн мамиле этүү медик студенттердин социалдык абалына басым жасап, биринчи кезекте медиктер билиш үчүн эмне маанилүү экендигин тактап, аны кесиптик компетенциянын чегинде карап, анан ага ылайык окутуунун методикасын издөө талапка туура келет. Анткени азыр бардык кесип боюнча эле кесиптик билим берүүдө натыйжага жетүү керектөөчүнүн муктаждыгын канааттандыруу экендиги талашсыз. Бул англис тилин окутууга [145] да туура келээри белгилүү. Чынында эле медик студенттин кызмат ордуна ылайык келүүчү кептик мамилелерге таянуу менен окутуу кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө тикелей социалдык кызыкчылыкты канааттандыра алгандыктан, азыркы

учурдун окутуу методикасын чыгармачылык менен колдонуу биздин максатка дал келет. Мында медик студенттин социалдык керектөөсү биринчи орунда тургандыктан, англис тилин окутууну илимий жактан таануу, окуу процессиндеги сабактын формасын, студент менен мугалимдин ортосундагы чыгармачыл кызматташууну адистик кызыкчылыкка буруу, б. а. кесибинде сөзсүз аткарууга тийиш болгон иш-чаралардын ички мазмунун ачууга ориентир жасоо, аны конкреттүү тематикалык-кырдаалдык кептик-коммуникативдик шарттарды туура чечүү маселесинен аныктоо, ошол абалда сүйлөмдү так жана жеткиликтүү айта билүүгө жетишүү сыяктуу проблемаларды сапаттуу жөнгө салуу ченемдери да англис тилин окутуу методикасынын базасында каралууга тийиш экени байкалат. Англис тилин медик студенттердин социалдык керектөөсүнө ылайыктап, окутуу айрым көнүмүш эрежелерди бузуп, тилди уңгу жана мүчөгө ажыратууга байланышкан сүйлөмдүн тутумдук курамын таанып-билүүгө кетчү сааттардын көлөмүн кыскартуу менен медициналык кызматкерлер дайыма пайдалануучу кептик материалдарды өздөштүрүү сегменттерин арттырууга багыт алуу керектигин ачыктап отурат. Заманбап окутуу методикасына ыктоо кыргыз билим берүү [137] тармактарында маанилүү орунду ээлегендиктен, биз мындай методиканы медик студенттерге колдонууну зарыл деп эсептейбиз. Маселен, англис тилиндеги бардык грамматикалык эрежелерди медик студенттерге жаттап билүүнүн зарылдыгы болбогон соң негизинен конкреттүү шартта кесиптеши, же болбосо бейтаптар менен болгон сүйлөшүүнү үйрөтүүгө, б. а. англис тилинин окуу-методикалык базасын ушул багытка буруу керектигин ачыктайт. Себеби, мындай окутуу методикасы азыр ага кызыккандардын айрым муктаждыктарын аткаруу менен бирге аз убакыттын ичинде сүйлөө [146] жөндөмдөрүн белгилүү бир ык-усулда ишке ашыруу жолдорун көргөзүп, анын натыйжасында көздөгөн результатты берип жаткандыктан, андай методиканын алгылыктуу жактарын пайдалануу биздин талапка да жооп берет.

Ырас, эмгек рыногунда актуалдуу болуп турган «окутуучу менен бетме-бет», «үйгө барып окутуу», «дем алыш күндөрдө үйрөтүү», «англис тили пионерден

пенсионерге чейин» деген сыяктуу окутуу жолдорун кабыл ала албасак да, англис тилиндеги окуу материалдарынын мазмунун кесипке ыңгайлаштыруу, медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө карата сүйлөө жана сүйлөшүү эрежелеринин структурасын билдирүүгө таянган кептик-коммуникативдик нормаларды сабактарга жайгаштыруу методикасын белгилүү өлчөмдө кабылдашыбыз керек болуп турат. Анткени англис тилин окуп-билүүдө окуу материалын прикладдык мүнөзгө өткөрмөйүн медик студенттерди сүйлөө жана сүйлөшүүгө үйрөтүү мүмкүн эместиги белгилүү. Кандай да болбосун натыйжага жетүү кесиптик билим берүүдөгү англис тили мугалиминин функциясына киргендиктен, чынында педагогдун билим жана тарбия берүүчүлүк облигин "эркин окуу" (свободу учения) формасы түзүп, анын негизинде өз оюн биринчиликке койгон мугалимдерди "мугалим-ментор" же "мугалим-диктатор" аталышта окуу процессинен "четтетүүгө" киришип, ал эми студенттердин билимге болгон түшүнүктөрүн баамдай алгандарын "мугалим-байкоочу", "мугалим-ортомчу" өзү окуткан студенттердин ички тапкандарын "мугалим-акылчы" катары кабыл алганы англис тилин окутууга карай методикалык чеберчиликте изденүүгө жол ачты. Айрым илимий-методикалык изилдөөлөрдө студенттин окуу процессиндеги өз алдынча окуп-билүүсү үчүн окутуучулар экинчи планга жылып калгандай сезилсе, кээ методикалык изилдөөлөрдө тескерисинче жаштардын туура билим алуусунда мугалим топту башкаруучу, кыжаалат проблемаларды чечүүдө уюштуруучу, келишпес кырдаалга кептелген шартта абалды жөндөөчү катары элестетүүгө чейин алып барууда. Мындай мамиле коомдун ичинде жүрүп жаткан билим берүүдөгү өзгөрүүлөргө шайкеш келет.

Мындай жаңылануу кесиптик билим берүүдөгү англис тили сабактарында толук жетекчиликке алына элек болсо да, Кыргызстанда окуу системасына акырындап аралашып, окуу материалдарын азыркы мезгилдин талаптарына ылайык түзүүгө жол ачуу менен бирге англис тилин медик студенттерге окутууда инсандын психологиясынын [147]социалдык кызыкчылыкка карата өзгөрүүсүн эске алып, ага

байланышкан айрым принциптерин прогрессчил мазмунга өткөрүүгө, өзгөчө алардын аң сезиминдеги жаңы ойлонууларга таянып, өзүн-өзү актуалдаштыруусуна жана өзүн-өзү реализациялоосуна жетишүү зарылдыгын издөө проблемасы турат. Ал жарандык мамилелердин аутенттүүлүгүн түзүп, англисче пикир алмашуунун кыргыз коомчулугунда сапаттуу аркетке келүүсүнө болгон жаштар арасындагы кызыкчылыкты жогорулатып, андай психологиялык фактордун өзү медик студенттер арасында англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча мурда колдонулуп келген айрым методдорду өзгөртүүгө, биринчи кезекте анда адам аң сезими тез арада кабылдоочу кептик-коммуникативдик [70] мамилелерди прикладдык шартта окутууга мүмкүндүк берген окутуу формаларын жол ачты. Пикирлешүү биринчиси экинчисине көз карандысыз болгон шартта англис тилин окутуунун методикасы мурда калыптанып калган нуктан чыгып, ар бир студент менен жекече иштешүүгө, анда медик студенттердин топтук кызыкчылыгын табууга, жаңыча ойлонгон жаштардын позициясынан өз алдынчалыкты көрө билип, анын актуалдуу жактарын өздүк дүйнө таанымдын чегинде жүзөгө ашырууга, пендечилик табиятынан тилге жасалган мамилесинде бирин-бири сыйлаган өз ара пайдалуу келишимге ээлик кылуучу коммуникацияны түзүү да азыркы англис тилинин иштиктүү жагдайы эмне экенин сабактын методикасына жүктөп отурат. Ал медик студенттер англис тилинде кесиптик байланыш кебин окуп-билүүгө тийиш болгон маселелерди – жарандык коомдо конструктивдүү мамилелердин системасы катары көрүнгөн кесиптешинин аракетин сыйлоо, бейтаптын нааразылыгына түшүнүү менен караган, сабырдуу, оору менен күрөшүүдө лидерлик сапатка ээ, кандай шарт болбосун кыйналып турган адамдын көңүлүн көтөрүүгө кол кабыш кыла алган жылуу кептин ички касиетин англис тилинде жеткиликтүү өздөштүрө алган, ыйманы таза, рухий дүйнөсү жогору экенин сөзү менен далилдеген кептик-коммуникативдик компетенцияны [71] өзүндө калыптандырган сапаттарды англис тили сабактары аркылуу жүргүзүүгө милдеттендирет.

Ал эми аны азыркы учурда окуу процессинде пайдаланылып жаткан окутуу методикалары сапаттуу ишке ашыра алабы деген мыйзам ченемдүү суроо учурда Кыргызстанда бардык билим берүү тармактарынын алдында турат. Анын ичинде медициналык багытта жогорку кесиптик билим берүүчү окуу жайлар да бар. Биз учурда кандай окутуу методикасы колдонулуп жатканын тактоо максатында өлкөнүн бир катар жогорку медициналык кесиптик билим берүү багыттарына байкоо салганыбызда англис тилин окутууда төмөнкүдөй методикалар активдүү экенин көрдүк:

- 1) англис тилин фундаменталдык негизде окутуу методикасы;
- 2) англис тилин лингвосоциомаданий негизде окутуу методикасы;
- 3) англис тилин коммуникативдик негизде окутуу методикасы;
- 4) англис тилин интенсивдүү окутуу методикасы;

Бирас, жогорку кесиптик билим берүүдө булар көпчүлүк учурда “таза түрүндө” колдонулбайт. Бирин-экинчисине айкалыштырып, кээ бир учурда кырдаалга жараша таптакыр эле аралышып кеткенин көрүүгө болот. Салыштырып караганда, ал студенттердин сабакты, кырдаалды, тематиканы таанып-билүү мүмкүнчүлүгүн ачуу максатында тигил же бул методикадагы ык-усулдарды ыкма катары пайдалануу салтка айланып кеткени байкалат. Экинчи жагы, кесиптик билим берүүчү окуу жайларда ушул туура болот деп иштелип чыккан окуу-методикалык база жок. Ошондуктан башка өлкөлөрдө иштелип чыккан англис тилин кесиптик билим берүүдө окутуунун методикасынын өзгөчө белгилерин аныктоо, алардын бири-биринен болгон айырмачылыктарын бөлүп көрсөтүү, медик студенттер билүүгө зарыл компетенцияларды [150] калыптандырууга маанилүү роль ойногон касиеттерин эксперименттик иштер аркылуу айкындоо маселесинин мааниси чоң экендигин белгилей кетели. Бул аларды өз ара салыштырууга мүмкүн болгон төмөнкүдөй таблицаны түзүү зарылдыгын көрсөтөт (3.1.1-таблицаны караңыз).

3.1.1-таблица

Кыргызстанда медициналык жогорку кесиптик билим берүүдөгү англис тилин окутууда пайдаланылган окутуунун методикалары

Катар №	Англис тилин жогорку медициналык кесиптик билим берүүдө окутуунун методикасынын түрү	Англис тилин медик студенттерге үйрөтүү жолдорунун өзгөчөлүгү	Кесиптик компетенцияларды калыптандыруу мүмкүнчүлүктөрү	Ык-усулдары, формалары
1	Англис тилин окутуунун фундаменталдуу методикасы	Мында негизги басым англис тилинин грамматикасына үйрөнүүгө жасалып, окуу, жазуу, которуу, жаттоо жумуштарына басым жасалат	Социалдык-маданий, инсандык, инструменталдык - тилдик, кесиптик-коммуникативдик компетенцияларды калыптандырууга болгон аракеттер жүрөт.	Бардык ык-усулдар, окутуу формалары мугалимдин жетекчилигинде ишке ашырылат.
2	Англис тилин окутуунун лингвосоциомаданий методикасы	Мында маданият аралык байланыш англис тилин окутууда	Социалдык-маданий, инсандык, тилдик, кесиптик-коммуникативдик компетенцияларды калыптандырууга	Окутуунун ык-усулдары формалары өз ара маданий байланыштарды түзүү

		башкы орунга чыгат. Эки элдин маданий байланыш түзүү аракети көрүлөт.	болгон аракеттер кептик байланыштар аркылуу үйрөтүлүшүнө басым жасалат.	шарттары аркылуу ишке ашырылат.
3	Англис тилин коммуникативдик негизде окутуунун методикасы	Англис тилин окутууда биринчи орун жандуу пикирлешүүгө берилет. Аны толук жана сапаттуу ишке ашырууга басым жасалат.	Социалдык-маданий, инсандык, инструменталдык-тилдик, кептик-коммуникативдик компетенциялар-ды калып-тандырууга болгон аракеттер жандуу сүйлөшүү аркылуу жүрөт.	Окутуунун ык-усулдары формалары өз ара аракетте турган окуу, сүйлөө, жазуу, угуу жолдору менен ишке ашырылат.
4	Англис тилин ин-тенсивдүү оку-туунун методикасы	Англис тилин окутууда мурда иштелип чыккан даяр “клишелер” колдонулат. Аларды пайдалануу менен өзүнө	Кесипке керек тилдик, кептик-коммуникативдик компетенцияларды калыптандырууга болгон аракеттер жандуу сүйлөшүү аркылуу жүрөт.	Окутуунун ык-усулдары формалары өз ара аракетте турган сүйлөө жана сүйлөшүү жолдору менен ишке ашырылат.

		керек сүйлөө жана сүйлөшүү жолдорун үйрөнөт.		
--	--	--	--	--

Мындай методикалар башка өлкөлөрдө иштелип чыкканы менен англис тилин кесиптик билим берүү боюнча көптөгөн мамлекеттерде колдонулат. Окутуунун ушул сыяктуу методикаларын Кыргызстан буга чейин деле башка өлкөлөрдөн алып келген. Ошондуктан азыркы учурда алардын өзгөчө белгилерин аныктоо, медик студенттер билүүгө зарыл компетенцияларды калыптандырууга маанилүү роль ойногон касиеттерин эксперименттик иштер аркылуу айкындоого болот. Реалдуу окутуу шарттарына көңүл буруп, алдыга коюлган маселени туура чечүү бул иштин негизги максаты болгондуктан, жогоруда аталган методикалардын ар биринде жасалган иш-чараларга байкоо салганыбызда берген аныктамасына ылайык “таза түрүндө” пайдаланылган бирин да кездештире албадык. Мунун өзү англис тилинен сабак берген окутуучу-профессор бул багыттагы жумуштарга анча маани бербегендигин даана туюндурат. Экинчи тарабынан карасак, медик студенттерге англис тилин үйрөтүү жалаң практикалык сабактардан тургандыктан, балдар менен жекече иштешүү, бардык учурда алардын бири-биринен болгон билим деңгээлиндеги айырмачылыктар жогоруда аталган методиканын [151] түрлөрүн “табиятына ылайык” бөлүп көрсөтүү менен анда белгиленген форма, ык-усулдарды дал өзүндөй пайдаланууга мүмкүнчүлүк бербейт. Соңку жылдарда англис тилин үйрөтүү жумуштарын коммерциялык планда колдонуп, кадимки эле рынокко чыгарып иштеп жаткан мекеме-уюмдар көп болгондуктан, анын таасиринде популярдуу методика катары **англис тилин интенсивдүү окутуу** социалдык чөйрөдө маанилүү орунга көтөрүлүп, медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө колдонгон учурлар арбып баратканын байкадык. Ал медик студенттердин

сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн талапка ылайык келтирүү максатын көздөп, окуу процессинде белгилүү бир тематикада даяр "клишелерди" жаттоого сунуштап, анын негизинде кепти уюштуруу жумуштарын жеткиликтүү аткарганы менен окуу жана жазуу жумуштары өз деңгээлине чыкпай калышы мүмкүн экенин белгилей кетели. Себеби, интенсивдүү окутуу студенттердин кырдаалга жараша сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн пайда кылууга ашыкча көңүл бургандыктан, окуу материалынын 25тен 85 пайызга чейини даяр түрүндө берилген "клишелерди" ситуацияга ылайык колдонуу жолдоруна басым коюп, суроо-жооп уюштуруу биринчи планга чыгат да, андан ары аны тереңдетип, жеке оюн бардык тарабынан жеткиликтүү айтып берүү жумуштары өнүкпөй калганы байкоо эксперимент учурунда даана көрдүк. Ошондой эле андай сабактан чыккан медик студенттерге өз адистигине тиешелүү гезит-журналдык маалыматтарды, илимий-теориялык аныктамаларды, оорунун чыгыш себептерине түшүндүрмө берген тексттерди, андан тышкары кырдаалдык-тематикалык "топиктерди" түшүнгөнүн айтып берүүсүн өтүнгөнүбүздө эч биринен канааттандыраарлык жооп ала албадык. Мунун өзү, б. а. англис тилин интенсивдүү окутуу формалары медик студенттердин кесиптик байланыш кезин өстүрүүдө монологдук жана диалогдук пикирлешүү көндүмдөрүн иштеп чыгууга жардамдашып, кептик-коммуникативдик компетенцияларды [72] калыптандырууда маанилүү иштерди аткарганы менен андагы ойду пикирлешкен адамына чыгармачылык жана ички эмоциясы менен жеткирүүдө бир топ кыйынчылыкты түзгөнүн көрүүгө болот. Анын себеби интенсивдүү окутуунун методдору шаблондуу келип, кептин нугу даяр "жолдон" чыгып кеткен маалда сүйлөө да, сүйлөшүү да андан ары өнүкпөй турганын билдирет. Негизинен даяр сүйлөө ыгына басым жасагандыктан, кептин суроо-жооп формасы башкы орунга чыгып, айтылчу ойду түшүндүрүү жана түшүнүү принциптери медик студенттердин коммуникативдик компетенцияларын калыптандырууда кептик айтымдарды, өзгөчө анын туура айтылышын камсыздоочу интонацияларга карата кызыкчылыктарды жеткиликтүү өздөштүрүүсүнө артыкчылык берүү интенсивдүү окутуунун жагымдуу

тарабы экенин белгилей кетели. Биздин байкоо тажрыйбаларыбызда толук сезилгендей, мындай ыкманы англис тили сабактарында медик студенттер үчүн дайыма колдонуу эмес, бирок белгилүү бир тематикада тренингдерди өткөрүүдө аны ушул багытта уюштуруу студенттердин сабакка болгон кызыгуусун арттырып, алардын сүйлөө жана сүйлөшүүгө таандык потенциалын максималдуу реализациялоого жол ачат. Медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүдө интенсивдүү окутуу методикасы зарыл болгон компетенцияларды тез ара калыптандыруучудай көрүнөт. Андай ойду студенттер эле эмес, окутуучулардын өздөрү да туура деп эсептей турганын биз тарабынан берилген суроолорго кайтарылган жооптордон да көп кездештирдик. Бирок анын канчалык чындыкка туура келе турганын текшерүү максатында бир нече сабактын планын түзүп, аны бир нече группада эксперименттен өткөрдүк. Ал 1-курска кабыл алынган алгачкы сабактардан тартып, медик студенттер англис тили боюнча сабактарын жыйынтыктап жаткан маалга чейин бир катар баскычта жүргүзүлдү.

Эгер орто мектептен алган даярдыгы жакшы болсо, мындай методика студенттердин сабакка активдүү катышуусун камсыздоо менен бирге, өз алдынча сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн өркүндөтүүгө негиз бере турганын ачыктады. Бирок 1-курска келип кирген студенттердин баарынын тең англис тили боюнча билими андай абалда эместиги, окутуунун мындай формасында ишти уюштурууга жолтоо болот. Ошондуктан, интенсивдүү окутуунун ык-усулдары группадагы студенттердин билим деңгээлине, өзгөчө сүйлөө жана сүйлөшүү мүмкүнчүлүгү бар шартта гана толук максатына жетип, өз ара коммуникативдик байланыш түзүүдө, медик студенттердин кесиптик көндүмдөрүн билүүгө анын негизинде кесибине таандык айрым компетенцияларды калыптандырууда гана колдонууга ыңгайлуу экенин белгилей кетели. Эксперименттик иштер көрсөткөндөй, аны дайыма колдонуп, студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө мүмкүн эмес. Ага биринчи себеп керектүү кырдаалда пайдаланууга тийиш болгон тилдик-лексикалык каражаттарды камсыздоо үчүн сөз менен иштөө - айрымдарын которуп түшүнүү, ар

кыл тематикалык сөздүктөрдү жаттоо, аны сүйлөшүүнүн түрүнө карата мазмундук жактан жеткиликтүү бере билүүнүн морфологиялык, ошондой эле синтаксистик табиятын үйрөнүү, сөздүн сүйлөм ичиндеги маанисин так айырмалап билүү, айрыкча сылык-сыпаа, юмор жана ирониялык касиеттерин ачып берүү сыяктуу пикирлешүүдө ойдун маңызын аңдаштыруу компетенциясы өз деңгээлине жеткире албаганы болуп эсептелет. Анткени, студенттердин сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүнө болгон даярдыктары даяр "клишелер" аркылуу жүргүзүлгөндүктөн, алар кепке тийиштүү эмоционалдуу-экспрессивдүү касиеттерди ачып бере албай, сөздүн көп маанилүү табиятын интенсивдүү окутуу студенттерге [101] сиңире албайт. Ички мазмуну толук жете бербеген мындай коммуникативдик байланыштар диалогдук речти өстүрүүгө жардам бергени менен ойду бере билүү чеберчилигин сапаттуу аткара албай, өз ара кептик пикирлешүүдө алар үстүртөн жана жасалма түрдө болгону байкалат. Мындан тышкары студенттер арасындагы кырдаалдык сүйлөшүүлөр сүйлөөчү көздөгөн ойду бере албай, психологиялык маанайда эмоциялуу айтылчу кептик айтымдар сунушталган "клишенин" чегинен чыга албаган кырдаалды көп түзүп, ал эми аны толук аткаруу үчүн кошумча сөздөр менен ички сезимди билдирүүчү түшүнүктөрдү айтуу кудуретин иштеп чыгуу маанилүү экенин туюндуруп турду. Ага кошумча медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү үчүн тематикалык жана кырдаалдык шартка карата мурдатан иштелип чыккан даяр "клишелер" болбогондуктан, аны Кыргызстандын жергиликтүү шартына жана биздин жаштардын чет өлкөдө иштеп кетүүсүнө ылайык мазмунду камтыган окуу материалдарын түзүү көптөгөн илимий-методикалык базаны талап кылаарын сездик. Ал өзүнчө терең изилдөөгө муктаж проблема болгондуктан, ага кеңири басым жасоо, ийгилик жана кемчиликтерин эксперименттен өткөрүп, бардык тарабынан анализдөөнүн зарылдыгы жок эсептедик.

Чынында ушундай кемчилдиктер менен бирге медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү үчүн интенсивдүү окутуунун пайдалуу

жактары бар экенин байкадык. Алардын көңүл бура турган эң маанилүү жагы сабакты мындай уюштуруу студенттердин көпчүлүгүн сабакка активдүү катышууга кеңири жол ачканы менен айырмаланат. Анткени интенсивдүү окутууга катышкан ар бир студенттин группада өз ролу болгондуктан, ошол иште өзүн чоочун сезбеш үчүн да медик студенттердин баары кырдаалдык-тематикалык диалогго катышуу максатында окуу материалын өздүштүрүп, кептик формаларды жаттоого аргасыз болушат. Аны менен бирге пикирлешүүдө кептин нугуна карата эмоциясын көрсөтүүгө, эгер жакса позитивдүү маанайын белгилүү бир жагымдуу сөздөр менен коштоп, жакпай калса негативдүү позициядагы түшүндүрмөсүн жасаган сүйлөмдөрдүн берүүчү ички экспрессивдүүлүктү чагылдырган кудурети анда сөзсүз ачылышы керектигин эскерте кетели. Ага мүнөздүү белгилер сүйлөө жана сүйлөшүүнүн учурунда маектешүүчүнүн мимикасында орун алгандыктан, монологдук кеп менен диалогдук речтин өзгөчө касиеттерин интенсивдүү окутуу түрдүү дикцияларга батырат. Көпчүлүк пикирлешүүлөр кептин табиятында турган эмоциялык белгилерди өз ара сүйлөшүүдө чектеп, бирок студенттин керектөөсүнө таандык болгон сүйлөмдөрдү мазмундук жактан ажыратып түшүнүүгө дал ошол дикциялар жардам берет. Ошондуктан студенттердин пикирлешүүсүндө маанилүү роль ойногон кептин табиятын, суроо жана жооп берүүгө үйрөтүүчү касиетин, зарыл болгон шартта ички сезимдерин айлана-чөйрөгө жеткирүүгө кызмат көрсөтүүчү эмоционалдуу кудуретин да дал ушул кырдаалдар, андагы сүйлөшүүгө тандык речтик материалдар толук камтыганы маанилүү болуп саналат. Тагыраак айтканда, студенттер өз ара сүйлөшүүгө колдонуучу кептик материалдар медик күнүмдүк жашоосунда керектөөчү инсандык жүрүм-турумдун базасында аткарылуучу коммуникативдик компетенциялардын нормаларын, эрежелерин жана социалдык чөйрө үчүн маанилүү сүйлөө жана сүйлөшүү этикеттерин билип чыгууга жол ачат.

Интенсивдүү окутуу медик студенттер арасында өз ара пикирлешүү үчүн активдүү кызыкчылыктарды түзүп, сабактан тышкаркы учурда да алардын өз ара ой бөлүшүүсүнө мүмкүнчүлүк бергендиктен, анын негизинде англис тилин үйрөнүүгө

болгон кызыгуу арта түшкөнү байкалат. Мындай ич ара сүйлөшүүнүн медик студенттер арасында дайыма болуп турушу сабак катары өлчөнгөн убакытты жеңип, алардын кептик-коммуникативдик кызматташуусу үчүн маанилүү бир катар ык-укулдарды колдонуу шарттарын ыңгайлаштырып, реалдуу турмушта керектелүүчү түрдүү психологиялык кырдаалдан пикирин билдирүүгө тийиш болгон кептик көндүмдөрдү аткарууга өбөлгө түзөт. Негизги маселе психологиялык жана социалдык кырдаалга туура баа берүү [15] менен суроо жана жоопко тиешелүү кептик айтымдарды инсандык табиятына, руханий дүйнө кабылдоосуна ыңгайлаштыруу жолдоруна басым жасап, сүйлөө жана сүйлөшүүгө таандык кептик формалардын сапаттуу өздөштүрүүгө тикелей кызмат кылат. Ал ар бир медик студенттин тил үйрөнүү жөндөмүн ачуу менен бирге сабактын тышкары турган кептик-коммуникативдик байланыштын турмушка керектүү жактарын ар кандай ченемдер аркылуу карап, анда сүйлөнчү кептин мүмкүнчүлүгүн туура чен-өлчөмдөрдүн чегинде аныктоого, өзгөчө кайсы жерде эмне зарыл экенин болжоп элестетүүгө негиз берет. Бул интенсивдүү окутуунун артыкчылыгы катары көрүнөт, б. а. ал студенттердин бири-бири менен болгон сүйлөшүүлөрүн белгилүү бир деңгээлде канааттандырып, алардын ортосунда пикирлешүүгө керектүү кырдаалды түзө алгандыктан, сабакта берилген окуу материалдарынын чегинде жана андагы даяр ойлорду өркүндөтүү жолдору аркылуу бири экинчисине жооп берүү учурунда кепке катышуу аракети компетенцияларды белгилүү бир формада ишке ашырууга жол ачат. Көпчүлүк учурда медик студенттердин сүйлөшүүгө карата өз алдыча даярдыгы алардын изденүүсүн шарттап, айтылчу ойду так жана жеткиликтүү болушун камсыздоого, курста берилген тематикалык түшүнүктөрдү жаттап тим болбостон, сүйлөм ичиндеги ойду тереңдетип айтып түшүндүрүүгө, суроого так жооп издөөгө, ички мазмунун инсандык кызыкчылыгына карай ачып көрсөтүүгө, окуу процессинде берилген сүйлөө ыкмаларын өз алдынча өркүндөтүп, кептик эрежелердин колдонулушун социалдык керектөөнүн мүмкүнчүлүгүндө кароого жетиштүү кам көрөт. Интенсивдүү окутуу чет өлкөлөрдүн биринде иштеп кетүүнү

каалаган студенттердин ички кызыкчылыктарын ойготууга түрткү болуу менен бирге кептик көндүмдөрүн өз алдынча өнүктүрүүгө маанилүү кызмат көрсөтөт. Ырас, окуу процессинде студенттер аткарчу сабактар аздык кылганы менен ички керектөөнүн ойгонуусу студенттердин өз алдынча иштөөсүнө стимул берет. Ошондуктан интенсивдүү окутуу кептик-коммуникативдик байланыш түзүү чеберчилигин толук жана сапаттуу ишке ашырууну камсыз кыла албаса да, студенттердин кептик кызматташууга, өз ара сүйлөшүүсүнө тикелей катышуучу сүйлөө нормаларын жөндөп кетүүсүнө, сүйлөм түзүү иштерин үйрөнүүсүнө, кырдаалга ылайык келүүчү кептик формаларды даяр “клишелерден” алып, ага чыгармачылык менен мамиле кылуу аркылуу коммуникативдик компетенцияларын ар тараптуу калыптандырууга ыңгайлуу шарттарды жаратат деп баалоого болот. Бирок азыркы медик студенттерге сүйлөө жана сүйлөшүү тексттерин оозеки колдонуудан тышкары аны кагаз бетине түшүрүү маселеси да күн тартибинде турат. Ошол себептен интенсивдүү окутуу жумуштарын дайыма колдонуу туура эмес экендигин эксперимент учурунда даана байкадык. Анын мындай кемчилдиктерине таянып окуу процессинен чыгарып салуу мүмкүн эмес, анткени кээ бир сабакта студенттердин эмоциясын “ойготуу”, бири-бири менен өз ара пикирлешүүсүндө өздүк даярдыгы канчалык экендигин билүү максатында интенсивдүү окутуунун формалары менен ык-усулдарын пайдалануу талапка туура келет.

Кыргызстанда англис тилин окутуу иштери жаңыдан өз алдынча өнүгүп, аны жергиликтүү шартка, өзгөчө билим берүүнүн ар кыл формасындагы окуу процессинин айырмачылыктарына жараша окуу-методикалык комплекстерин түзүп чыгуунун талаптарына ылайык изилдөө жумуштарынын жүрүшү түрдүү илимий-практикалык жыйынтыктарды берүүгө негиз болууда. Андай көрүнүш азыр республиканын бардык жеринде бар. Медик студенттердин англис тилинде кесиптин байланыш кебин өстүрүү да анын бутагы болуп эсептелет. Даяр окутуу методикасын колдонуп келген буга чейинки англис тили сабагынан айырмаланып азыркы кесиптик билим берүүдөгү окутуу жумуштары медик студенттерге тилдик, кептик-

коммуникативдик компетенцияларды калыптандырууга милдеттүү болгондуктан, ал кредиттик сааттарды толугу менен студент кийин кесипке ээ болгондо пайдалануучу коммуникативдик кызматташууну толук жөнгө салуучу ык-жөндөмдөрдү түзүүгө карай багыттоо керектигин ачыктап отурат. Биринчи кезекте жергиликтүү шартта аны колдонууга тийиш болгон критерийлерди эсепке алуу зарылдыгы турса, экинчи тарабында Кыргызстанда окуган адистин эл аралык конкуренцияга катышуусуна ыңгайлуу кызмат көрсөтүүчү тилдик, кептик каражаттардын керектелишине таянып өз алдынча иш жүргүзүү окуу жайга жүктөлүп жатат. Мунун өзү ар бир окуу жайдын окутуу жумуштарын уюштуруу менен бирге аны окуу процессине негизделген байкоо жана эксперименттен өткөрүү аркылуу изилдөө иштерин да аткаруу маселесин күн тартибине коюп, андан алынган жыйынтыктарды кайрадан практикалык иштерде пайдалануу керектигин ачыктап отурат. Проблеманы ушул өңүттөн чечүү Кыргызстанда эми колго алынып жатса, дайыма атаандашуучулук менен жашаган Европа жана Америка өлкөлөрүндө мындай иштерди “жеринде жөнгө салуу” чечими рынок экономикасы күчүнө кирген [16] убакыттан бери башталып, эмгек рыногуна керек маселени ошол кырдаалга ылайык түшүндүрүү, болгондо да кесипке даярдоо учурунда практикада пайдаланууга мүмкүнчүлүк берген методикасын иштеп чыгуу, аны кадим даяр түрүндө барган жеринде колдонуп кетүүгө керектелүүчү касиеттерине чейин аныктап үйрөтүү жолдору эбак түптөлүп калганын белгилей кетели. Замандын нугу ошол тарапка бараткандан кийин дүйнөлүк аренада активдүү иштеп жаткан методикаларды пайдалануу Кыргызстан үчүн да маанилүү болуп саналат. Эгер англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү жумуштарына ушул жол-жободон мамиле кылсак, анда дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүндө жакшы натыйжа көрсөтүп жаткан **коммуникативдик негизде окутуу методикасын** медик студенттер үчүн пайдалануу бизге да зарыл болуп турат. Сабактан алынчу натыйжа медик студенттердин англис тилинде коммуникативдик байланыш түзүү көндүмдөрүн калыптандыруудан аныктала тургандыктан, ал сабактын максатын ишке ашырууда талап кылынган шарттын бардык түрүндө

керектелүүчү компетенцияларды туура түшүнүү менен окутууга же ар бир студенттин тилге болгон өздүк кызыкчылыктарын белгилүү бир системага салып үйрөтүүгө, аны конкреттүү кырдаалда колдонулушун эсепке алуу менен тематикалык “өзөгүн түзүп”, анда негизги басымды адистикте пайдаланууга, зарыл болгон шартта ойду кимдир бирөөгө жеткирүүчү тилдик каражаттардан куралган кептик айтымдар менен бирге окуп түшүнүүгө ылайыкташкан жазуу тексттерден [130] куралданган коммуникативдик кызматташуу жолдорун да билдирүүгө тийиш маселени ичине камтыйт. Ички түзүлүшү боюнча дал ушул сыяктуу маселелерди сапаттуу чече алган түрдүү формадагы сабактардын баарын "коммуникативдүү негизде окутуу методикасы" деген аталыш толук ичине камтып турат. Ошондуктан аны кең жана тар мааниде колдонуу педагогика илиминде орун алган. Кең маанисинде кесиптик билим берүүдө пайдаланылган англис тилин коммуникативдик негизде окутуу методикасы акыркы жыйынтыкка жеткирген иш-чаралардын бардык түрүн (окуу, жазуу, сүйлөө жана айтылган кепте ойду толук түшүнүү) бириктирүү менен аталган формалардын баарын сүйлөө жана сүйлөшүү учурунда сапаттуу пайдалануусу аркылуу иштелип чыккан компетенцияларга баасын берет. Мында белгилүү бир тематикада уюштурулган тренингдер маанилүү орунду ээлейт. Анткени анда студенттин англис тилин өздөштүрүү деңгээлин өзүнө көрсөтүүчү бир катар коммуникациялык байланыштар түзүлүп, кесиптик байланыш кебин колдонуу үчүн кандай татаал синтаксистик конструкцияларды жана кесиптик лексиканы билүү керектиги ачыкталат. Ырас, андай тренингдерде оозеки айтымдар башкы маселе болуп көрүнгөнү менен аны туура колдонуу үчүн медик студенттердин англис тилинде сабаттуу жаза алышындай эле сүйлөмдү кыраатын келтире айта алуусу, сөздөгү тыбыштардын фонологиялык табиятын талап кылынган деңгээлге жеткирүү проблемасы маанилүү орунга чыгат. Сүйлөө жана сүйлөшүү учурунда кептен кетирген жаңылыштыгын студентке сездирүү коммуникативдик методиканын артыкчылыгы болуп эсептелет. Себеби, англис тилин мектептен жакшы өздөштүрүп, которуу жумуштары менен күнүмдүк жашоодо керектелүүчү лексикалык

каражаттарды жетиштүү билип алган кээ бир студенттер тренинг аркылуу ишке ашырылган түрдүү тематикадагы коммуникативдик байланышка толук катыша албай калышы мүмкүн. Анткени анын англис тилин кесиптик байланышта колдонуу көндүмдөрү иштелип чыкпагандыктан, сүйлөшүүнүн өзүнө таандык эрежелерин билүү, сүйлөө маалында пайдалануучу сүйлөмдүн түзүлүшүн табуу, анда жеке көз карашын чагылдыруу сыяктуу маселелерди "ордунда чечүү" бир катар компетенциялардын студентте болушун талап кылат. Ал кесиптик билим берүүдө дайыма тилге болгон коомдук-социалдык керектөө менен бирге каралгандыктан, окуу процесси ага өзүн жооптуу катары сезип англис тилинен алынган натыйжадан көрүнчү компетенциялардын касиети катары ар бир сабактан күтө турганы белгилүү. Учурда жогорку окуу жайларында окутулуп жаткан англис тили сабактары өзүнүн алдында мындай милдеттер турганын толук сезе электигин биз тарабынан таркатылган анкеталарга берилген жооптор ырастады. Маселен, медик студенттер англис тилин өздөштүрүү боюнча өздөрүнүн каалоо-тилектерин, келечек ойлорун так көрсөтө алышканы менен аны окутулуп жаткан англис тилине кантип байланыштыруу керектигин ачык туюндура алышкан жок. Мунун өзү англис тилинен студенттер үйрөнүүчү билимдин мазмуну толук иштелип чыга электигинен кабар берет.

Бул иштин изилдөө объектиси болгон медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү анын "бир бутагы" экендиги талашсыз. Шарттуу чектөөлөргө ээ болгону менен студенттердин кийин кесипке ээлик кылышында керектелүүчү сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн толук канааттандыруу маселеси баары бир коммуникативдик кызматташууну жөнгө салуучу кептик конструкцияларды оозеки пикирлешүүдө кандай аткаруу чеберчилигине ээ болсо, дал ошондой эле жазуу кебинде колдонуу мүмкүнчүлүгүн окуу процессинде чечүү маанилүү болуп саналат. Проблемага ушул өңүттөн кароо медик студенттердин англис тили боюнча сабактардын методикасын тандоо маалында окутуучуларды терең ойлонууга милдеттендирет. Аңгемелешүү учурунда байкалгандай көпчүлүк мугалимдер англис

тилин окутууда өнүккөн өлкөлөрдө иштелип чыккан даяр методиканы колдонууга аракет кылышат. Бирок ал илимий-практикалык мазмунда иштелип, кимдир бирөө тарабынан даярдалган натыйжасын эч качан бербей турганын эскерте кетели. Башка сабактардай эле англис тилин окутуу маселесинде тигил же бул методиканы тандоо менен көздөгөн максат толук ишке ашып кетпейт. Ошол себептен окуу процессине активдүү катышкан студенттердин буга чейинки билимин эске алуу менен анын кесиптик билим берүүдө аткаруучу касиеттерин терең ойлонуштуруу аркылуу натыйжага жетүүчү мазмун кандай болушу мүмкүн экенин элестетип, андан соң методиканы тандоо маанилүү болуп саналат. Байкоо жана эксперименттик практикалык иштер көрсөткөндөй, айрым мугалимдер өздөрүнүн студенттеринин англис тили боюнча мектептен берки даярдыгын эсепке албай туруп, учурда актуалдуу деп эсептелинген окутуу формаларын пайдаланууга аракет кылуу медик студенттердин кесиптик билимин жогорулатпастан, тескерисинче кыйынчылыкка түртөт. Тактап айтканда, англис тилин үйрөтүү же студенттердин англис тили боюнча кесиптик даярдыгын арттыруу терең ойлонуштурулган принциптерге негизделген окутуу методикасын тандоого көз каранды болгондуктан, бул багытта ишке киришүүдөн мурда аны илимий-практикалык мазмунда анализден өткөрүү зарыл маселелердин катарында турганын эстен чыгарууга болбойт.

Кыргызстандагы кесиптик билим берүү англис тилинде окуу-методикалык базасын дээрлик өнүккөн өлкөлөрдөн алып жаткандыгына байланыштуу аны ошол турушунда колдонууга өзүн милдеттүү деп эсептеген мугалимдер көп экенин белгилеп коёлу. Алардын биз тарабынан берилген суроолорго жазган жоопторуна таянсак, англис тилин кесиптик билим берүүдө өз алдынча колдонуу үчүн жаңы окутуу методикасын түзүүнүн зарылдыгы жок дегендер сурамжылоого катышкандардын 74, 6 пайызын ээлейт. Мунун өзү сырттан келген илимий-практикалык окутуу жумуштарын эч өзгөрүүсүз, даяр түрүндө колдонуу зарыл деп эсептегендер көп экендигин билдирет. Бирок эксперименттик иштер көрсөткөндөй, бул көз караштын туура эместигин ырастаган факторлордун арбындыгы аларды

пайдалануудан мурда уюштуруу иштеринен тартып, экзамен тапшырганына чейин тыкыр иликтөөдөн өткөрүү маселеси турганын ачыктайт. Анткени коммуникативдик негизде окутуу методикасын тандоо сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүнө ээ болгонго чейин англис тилин башка өнүткөн өздөштүрүп, б. а. сөз жаттоо, сүйлөм куроо, кептик байланышка керектүү сүйлөмдү которуу, суроо-жоопту туюндуруучу сүйлөмдөрдүн маани-маңызын түшүнүү, психологиялык жактан оюн айтууга даяр болуу, ички эмоциясын түрдүү дикцияда баяндап берүүгө жетишүү, окуу процессинде иштелип чыккан кептик "клишелердин" негизинде тематикалык "топиктерди" түзүү компетенцияларынын болушу [17] сыяктуу маселелердин чегинде даярдыктан өтүшү керектигин эскертели. Кээ бир мугалимдер өзү окуткан студенттердин мындай коммуникациялык байланыштарга даяр же даяр эместигин тактабай туруп эле коммуникативдик негизде окутуу методикасын пайдалануу аракетин көргөндүктөн, андай окутуу формасы реалдуу турмуштук кырдаалда өз ордун таппай, дал ошол колдонгон сабак менен "токтоп калганын" практикалык иштерде көп кездештирдик.

Медик студенттерге англис тилин окутууда сейрек кездешкен, бирок колдонулуп жаткан "**лингвосоциомаданий методдун**" негизинде окутуу формалары да бар экенин байкоо жүргүзүү учурунда көрдүк. Ырас, англис тилин окутууда дайыма пайдаланылбаганы менен медик студенттерди сүйлөөгө жана сүйлөшүүгө үйрөтүүдө анын да жакшы жактары бар экенин айта кетели. Кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча медик студенттердин англис тилине карата кызыгуусун ойготуу үчүн бир гана коомдук-социалдык маселени ичине алган кептик-коммуникативдик тексттер жетишсиздик кылат. Супсак маанайды чагылдырган кесипке тиешелүү тексттер сабак учурунда студенттердин ички сезимдерин козгой албай, диалогто катышкандар бир типтүү, эмоциясы жок сүйлөмдөр менен сүйлөшүүсү кептик-коммуникативдик компетенциялар үчүн гана маанилүү болбосо башка учурда даяр "клишелерди" кайталай берүүнүн натыйжасында тажатып жиберет. Ошондуктан тажрыйбалуу мугалимдер студенттер өз ара сүйлөшүүгө

даярданып келүү үчүн Англиянын маданиятын, социалдык-турмуштук өзгөчөлүгүн, каада-салтын, улуттук тарыхындагы урунттуу маалыматтарын окуу материалы катары сунуштап, анын негизинде кепке алуучу "темалардын" тегерегинде диалогдорду уюштуруу жумуштарын дайындайт. Медик студенттер бир "теманын" айланасында өз алдынча даярданып келип, оюн ортого салышы тил үйрөнүүгө кызыктуу материалдарды берет. Экинчи жагынан алганда кепке катышып жатып кээ бир сөздөрдү чоогу үйрөнүшү студенттер арасында кептик-коммуникативдик компетенциялардын калыптануусуна маанилүү рооль ойнойт. Себеби Англиянын тарыхын, маданиятын, жашоо-турмушун, бийлик түзүлүшүн чагылдырган тилдик каражаттарды, кээ бир терминдик түшүнүктөрдү, бир гана англичандар үчүн мүнөздүү болгон лексикондорду кепте пайдалануу зарылдыгы студенттердин өз ара сүйлөшүүсүн кызыктуу кырдаалга алып келет. Айрым учурда сөз байлыгы жеткен студенттер алардын жашоосуна таандык бир катар маалыматтарды өз сөздөрүндө колдонуусу башкалар үчүн таасирдүү маанай түзүп, өзгөчө коммуникативдүү кызматташууга керектүү оозеки тексттердин [18] вариацияларын түзүүгө жардамдашат. Мындай методика сабакта ишти уюштуруу, кептик-коммуникативдик байланыштардын "тематикасын" аныктоодо маанилүү кызмат көрсөтүп, белгилүү бир проблеманы группада биргелешип чечүүгө кеңири жол ачат. Андай шартта англис тилин жакшы өздөштүрө элек да студенттер башкалар менен сүйлөшүүгө аракеттенип, топтун ичинде өзүн жакшы маанайда сезе алат. Жалаң оозеки кепке көңүл бургандыктан, мындай эмоционалдуу кырдаалда студенттер арасында кетирилген каталар көз жаздымда калып, туура айтылбай калган кептик байланыштар мурунку же кийинки сүйлөмдөрдүн нугунда түшүнүктүү болуп кете берип, бир аз убакыттан соң унутулуп кала турганы байкалды. Англис тилинде кесиптик байланыш кезин өстүрүүчү кептик-коммуникативдик сүйлөө чеберчилигин толук калыптандыруу үчүн пикирлешүүдө колдонуучу сүйлөмдөрдүн түзүлүшүн дайыма ишенимдүү пайдаланууга тиешелүү көндүмдөрдү жазуу тексттери боюнча жаттоо, кеп болуучу "тематикадагы" сүйлөмдөргө чыгармачылык

менен мамиле кылуу, даяр "клишелерге" сөз кошуп, жеке оюн өркүндөтүүгө жетишүү сыяктуу маселелерди социалдык кызыкчылыктарга айкалыштырып, кепте ойду тереңдетүү максатында котормо иштерин ала жүрүү маанилүү экенин практикадагы эксперименттик иштер айкын көрсөттү. Дайыма ушул методика менен иш алып баруу медик студенттердин социалдык-маданий компетенцияларын калыптандырууга маанилүү роль ойногону ырас, бирок мындай иштер студенттердин англис тилин сабаттуу өздөштүрүүсүн толук камтый албайт. Себеби, медик студенттердин тил билүүсүнө карата окуу стандарттарында коюлган талаптар аны жазуу түрүндө да жакшы өздөштүрүүсүнө жетишүү маселесин окуу процессине милдеттендиргендиктен, мында жазуу жумуштарын көндүм катары үйрөтүү да кесиптик компетенциянын бир критерийи катары кароо зарылдыгы турат. Медик студенттерге керек коммуникативдик компетенциялар англис тилин коомдук-социалдык муктаждыктарды чече билүүнүн деңгээлинде өздөштүрүүгө басым жасайт. Ал бир гана оозеки кептик-коммуникативдик пикирлешүүдөн турбастыгын эсепке алсак, бул методикада көңүл бурулбаган жазуу иштери менен иштөөнүн ык-усулдарын да үйрөтүү чеберчилигин англис тили сабагына "кошуу" Кыргызстандыктардан чыгармачыл изденүүнү талап кылаары бышык. Медик студенттердин кесиптик компетенциялары азыркы учурдун кесипке карата койгон талаптарына байланыштуу аныкталып жаткандыктан, англис тили адистердин маалыматтык технологияга негизделген цивилизацияда илимий-теориялык ачылыштар менен кабардар болуп туруусун да оозеки пикирлешүүнүн объектиси катары кароого, аны кесиптик кызматташуунун бир булагы экенин таанып-билүүгө жол ачкан шартта лингво-социалдык, маданий баалуулуктарды колдонуудан алып салуу кандай мүмкүн эмес болсо, анын жазма түрүн өздөштүрүү да ошончолук зарылдык болуп саналат.

Англис тилин коммуникативдик негизде окутуу концепциясы ошондуктан кептик-коммуникативдик компетенцияларга тиешелүү түшүнүктөргө сүйлөө жана сүйлөшүү жумуштарын так жана жеткиликтүү жолго коюусу үчүн өлкөнүн өзүнө

таандык баалуулуктарын которуп таанышуу, өзгөчөлүгүн окуп түшүнүү сыяктуу маселелер менен бирге карайт. Изилдөө маанисинде көрүнгөнү менен окуу процессине мындай ык-усулдарды колдонуу студенттердин ал өлкөгө болгон кызыкчылыктарын арттыруу менен бирге алардын бизден айырмаланып турган касиеттерин, маданий баалуулуктарын, табиятынын өзгөчөлүгүн, салттык бөтөнчөлүгүн, социалдык-турмуштук жашоо деңгээлин, өз ара пикирлешүүсүндө сакталган сүйлөө этикеттерин, тигил же бул кесипти таанып-билүүдөгү чеберчиликтерин ушул "тематикадагы" кептик тексттер медик студенттерге жеткире алат. Кептик материалдар медик студенттер үчүн канчалык кызыктуу болсо, ал сабакта улан-кыздардын ойлоо табиятына өз таасирин тийгизип, алардын ар бири өзүнүн жеке фантазиясына жараша ортого коюлган теманы чыгармачылык менен өркүндөтүүгө, өзгөчө сүйлөө жана сүйлөшүү учурунда сөз айкаштары менен сүйлөмдөрдү грамматикалык жактан туура пайдалана билүү ишмердүүлүгүн коммуникативдик чеберчилик катары калыптандырууга жардам берээри билинди. Мында студенттердин грамматикалык эреже-нормалар менен иштөө көндүмдөрү алсырап, жакшы сүйлөгөнгө аракет кылганы менен ошол өзү кепте айткан сүйлөмдөрүн жаза албай кыйналышты. Ошондуктан, бир типтүү сабактарды өтө берүү медик студенттердин кептик-коммуникативдик компетенциялары үчүн маанилүү кызмат кылбайт деп эсептеп, зарылдыгына жараша совет мезгилинен калган салттуу методиканын традициялуу эрежелерин пайдалануу керектигин билдик. Байкоо эксперименттерин жүргүзгөн учурда байкалгандай, азыркы учурда аны таптакыр эскирип калгандай мамиле кылган мугалимдер бар экенин көрдүк, бирок бул туура эместигин биз тарабынан жүргүзүлгөн эксперименттик иштер толук аныктады. Ага себеп медик студенттердин англис тилин билүүсү жалаң оозеки сүйлөшүүдө колдонула турган кептик каражаттар менен чектелиши алардын тилдик, кептик-коммуникативдик компетенцияларынын толук калыптануусуна мүмкүнчүлүк түзбөгөндүктөн, б. а. англис тили боюнча алган билими социалдык кырдаалда керектелүүчү кептик муктаждыктарды сапаттуу канааттандыруусуна

жетишүү зарылдыгы Кыргызстанда совет мезгилинен бери иштелип келе жаткан классикалык методиканы колдонуу зарыл экенин көрсөтөт. Чынында ал методика менен иштөө студенттен чыдамкайлыкты, өзүнө болгон ишенимдүүлүктү, тил билүүнүн тээ байыркы ык-усулдарына "баш ийип", кепте пайдаланууга зарыл фонетиканын "майда түшүнүктөрүнөн" тартып, морфологиянын тыкыр иштелген нормаларын, синтаксистин конструкцияларын – ээ менен баяндоочтун сүйлөмдөгү байланышын, аныктооч, толуктооч жана бышыктооч сыяктуу элестеп билүүгө мүмкүн тилдин теориясына тиешелүү касиеттерди да окутууда далай жолду басып өткөнүндөгү тажрыйбаларды мында колдонуу да маанилүү болуп саналат. Буга кошумча айта кетүүчү нерсе, азыр социалдык сеттердин студенттер арасында активдүү аракетте турушу медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө тикелей таасирин тийгизип тургандыктан жана анда негизинен байланышуу жолдору өз ара жазышуу аркылуу жүргүзүлгөндүктөн, медиктердин тобун уюштуруу, кесипке тийиштүү адистик коммуникативдүү ич ара кызматташууну ушул интернеттеги маалыматтык технологияны колдонуу жолдорун иштеп чыгуу оозеки кептин түрдүү формаларын сунуштоого пайдалуу экенин ырастады.

Изилдөөнүн негизги объектиси медик студенттердин англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин өстүрүү болгондуктан, ал боюнча илимий-теориялык адабияттар менен таанышып чыгуу, алардын арасынан бул проблеманы ичкериден үйрөнүүгө өбөлгө түзүүчүлөрүн бөлүп алуу, сабактарда колдонулуп көрүү аркылуу ыктууларын окуу процессинде анализден өткөрүү, окутуу учурунда натыйжа берген формаларын медициналык багытта жогорку кесиптик билим алып жаткан студенттердин кептик-коммуникативдик калыптандыруу үчүн белгилүү бир жол-жоболорго негизделип синтездөөгө аракеттендик. Бул медик студенттерге "Англис тили" дисциплинасын окутуу менен алардын англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө маанилүү кызмат көрсөтүүчү окуу материалдарын окуу процессине байкоо жүргүзүү менен тактап, жетишпеген жактарынын себептерин аныктап, ага

объективдүү баа берүү максатында педагогикалык жактан илимий-практикалык изилдөөнүн план-проспектисин түзүүгө алып келди. Алгач байкоо жумуштары аткарылып, анда студенттердин өздөрү, ата-энелер, иш берүүчүлөр, тажрыйбалуу врачтар, андан соң аларга ушул дисциплинадан сабак берген окутуучу-профессорлор менен түрдүү мазмундагы суроо-жооптор уюштурулуп, айрым маселелер боюнча 10 суроодон турган анкеталар (студенттердин өздөрүнө, ата-энелерге, иш берүүчүлөргө, тажрыйбалуу врачтарга, андан соң сабак берген мугалимдерге) таркатылып, алардан алынган жооптор менен окуу процессинде жүрүп жаткан сабактардын натыйжасы салыштырылып, андан кийин алардын арасындагы алдыңкы тажрыйбалык иштер аныкталып, байкоо учурунда результат берген жыйынтыктуу окуу-методикалык жумуштар жалпылаштырылып, медик студенттердин англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин өстүрүү багытында жүргүзүлүүчү педагогикалык эксперименттин илимий-практикалык базасы даярдалды. Анда медициналык педагогиканын өзгөчөлүгүнө жараша изилдөөнүн предмети такталды, б. а. медициналык багыттагы жогорку окуу жайларында "англис тилин" окутуунун методдору, медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү үчүн зарыл болгон окутуунун заманбап талаптары, натыйжага жетүүдө өнүккөн өлкөлөрдөгү коммуникативдик негизде билим берүүнүн парадигмасы бул изилдөөнүн негизги материалдары боло турганы ачыкталды.

3.2. Педагогикалык эксперименттик иштердин материалдары, эксперименттик база жана экспериментти уюштуруу

Студенттердин окуу материалына болгон керектөөсүн эмне түзөөрүн билүү максатында 10 суроодон турган сурамжылоо анкеталарын таркатып, 1-курстун улан-кыздарынан жооп алганыбызда алардын көпчүлүгү англис тилинде адам анатомиясын билүү өтө маанилүү экенин белгилешкен. Анан **дарылоо иши** адистиги үчүн анда кыргызча айтылып жүргөн скелеттин түзүлүшүн, жиликтердин, сөөктөрдүн аталышын, оорулардын аттары, диагноз коюу ж. б. ушул сыяктуу бул кесипте активдүү колдонулган түшүнүктөр менен терминдерди окуу процессине

киргизип, аны кепте колдонуу формаларын сүйлөө жана сүйлөшүү эрежелери аркылуу студенттерге сунушталса, алардын андан ары пайдалануусуна кеңири шарт түзүлүүсүн суроо-жоопто айтышты. Мамлекеттик окуу стандарттары талап кылган медик студенттерде калыптануучу компетенциялар азыр окуу процессинде окуу материалы катары берилип жаткан Англиянын коомдук-саясий түзүлүшү, борбор шаары Лондондун жайгашуусу, географиялык абалы, англичандардын салт-санаасы, көрө турган жерлери, жашоо-турмушундагы өзгөчөлүктөр, королдук бийлик курамы сыяктуу көптөгөн маалымат берүүчү окуу тексттери аркылуу көздөгөн максатына жетпейт. Аны өлкөнүн эгемендүүлүгүнөн кийинки 30 жылдан ашуун аракетте болгон жогорку окуу жайларында англис тилинде билим берүү реалдуу практикалык иштери менен толук айкындаган. Муну Кыргызстандагы медициналык жогорку кесиптик билим берген окутуучу-профессордук курамы да ишенимдүү ырастайт. Ошондуктан англис тили боюнча сабактардын мазмунун студенттер көздөгөн багытка буруп, англисче сүйлөшүүгө керектелүүчү кептик материалдардан чыгуу алардын сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн белгилүү бир системага салуу менен чектелбестен, кийин адис катары колдоно алчу компетенциялардын калыптануусуна маанилүү роль ойнойт. Эгер окуу материалын ушул багытка өткөрсөк, сабакта продуктивдүү иш алып барууга ыңгайлуу шарттар түзүлүү менен бирге кайсы студент чет өлкөдө иштеп келүүгө даяр экенин билүүгө да жагымдуу шарттар болот. Болбосо азыркы практикалык иштер көрсөткөндөй, чет өлкөгө барып иштеп келүүнү каалаган студенттер андай англис тили боюнча кесипке даярдоочу билимди кыска мөөнөттүү курстардан алып жатканы жашыруун эмес.

Изилдөөнүн байкоо этабында байкалгандай, окуу материалдарын жалпы түшүнүктөр менен жабдуу окуу процессин сапаттуу уюштурууга көп жагынан жолтоо болот. Экинчи жагы, азыр окуу планында орун алган ар бир сабак кредиттик саат экенин ким болбосун эске алууга тийиш. Кредиттик технологияда окуу материалынын майнапсыз түзүлүшү шамалга сапырылган акча менен барабар экенин көрсөтөт. Көпчүлүк жогорку окуу жайларында буга анча маани бериле элек болсо да,

билим берүүнүн азыркы философиясы дүйнө жүзүндө ушул концепциянын туура экенин ырастап келет. Ошондуктан биз окуу материалында сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмлөрүн үйрөтүүгө басым жасап, оозеки коммуникациянын этикеттерин компетенция катары калыптанышына жол ачканыбыз туура болуп турат. Андай кызыкчылыктан караганда англис тили сабагындагы негизги грамматикалык конструкциялар – монологдук жана диалогдук кептик айтымдарга артыкчылык берип, медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү үчүн дарылоо иши адистиги боюнча кесиптештеринин алдында сүйлөө максатында докладдык тексттерди жазып, англисче адамдын анатомиясын, түзүлүшүн, кесибине тиешелүү баяндамаларды жасоого, зарылчылыгына жараша презентация даярдоого жетишүү кызыкчылыгы турат. Окуу материалын түзүүдө жалпы түшүнүктөрдөн студенттин жеке керектөөсүндөгү кептик айтымдарга өтүү сабактын кызыктуу болушуна карай маанилүү роль ойнобостон, медик студенттерге зарыл болгон тилдик, кептик-коммуникативдик жана кесиптик компетенциялардын калыптануусу үчүн да ыңгайлуу шарт түзөт.

Эксперименттик иштер аныктагандай, студенттердин англис тили сабагында өз ара сүйлөшүүсү айрым учурда аларды жадатып жиберет. Мунун өзү окуу материалы кадыресе реалдуу турмушта алар колдонууга аргасыз болгон социалдык шарттары эске алуу менен түзүлгөнү окуу жумуштарынын эффективдүүлүгүн арттырат. Бул көбүнчө медик студент өзүн врач катары эсептеген маалда майнаптуу касиетке айланат. Ошондуктан, лабораториялык сабактар медик студенттин кызмат абалын элестетүүгө ыңгайлуу шарт түзүүчү коомдук-социалдык чөйрөдө бейтап менен пикирлешкен кырдаалды ичине алган тематикалык диалогдук речтен туруп, анда суроо-жооп маанисин чагылдырган айтымдардан куралганы оң. Андай окуу материалдары медик студенттерге кептик “клише” (М: Сиздин эмнеңиз ооруп жатат?- **What is wrong with you?; Сизге эмне болду?- What is the matter? / What is trouble?; Мейли. Өзүңүздү басыңыз. - Well, well. / Now, now / There, there; Анын боюна бүтүп калыптыр- She got knocked up; Ооруну**

басандатуучу каражатты алыңыз- Take a pain-killer) менен бирге кайсы жерде болбосун эстеп жана элестетип, маек уюштурууга көмөк көрсөтө алат. Медик студенттердин көздөгөнү реалдуу турмуштук шартта колдонууга тийиш болгон кесиптик көндүмдөрдү окуп-билүү болгондуктан, алар кайсы сабактын кийин керектигин сезсе, аны өздөштүрүү аракетин бардык учурда активдештире алышат.

Сурамжылоо иштери көрсөткөндөй болгону аларга натыйжага жетүүнүн жолдорун ачык билдирүү зарыл. Мунун өзү англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү багытында иш-чараларды уюштуруу маалында да маанилүү кызмат аткарат. Чечмелей келсек, эмне кайда керектелээрин аларга жеткире түшүндүрүү проблеманы тез өздөштүрүүгө кеңири жол ачат. Биз ошол себептен окуу материалдарын кадимки эле турмуштун өзүнөн алууну туура деп эсептейбиз. Мындай мамиле студенттердин социалдык кызыкчылыктарын канааттандырууга тикелей байланыштуу турмуштук маселелерди кептин коммуникативдик мазмунуна чыгарып, кайсы тематикада кандай сүйлөө жана сүйлөшүүгө боло турган даяр “клишелердин” формасында ойлонууга көнүктүрөт. Ал окуу планында орун алган англис тили сабагынын окуу материалдарын окуу процессинде төмөнкүдөй жайгашуусун, кесиптик багытта окуу-методикалык жумуштарды медик студенттердин социалдык психологиясын эске алуу шартында төмөнкүдөй иштелип чыгышын туура деп эсептейбиз (3.2.1-таблицаны караңыз).

3.2.1-таблица

Англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүчү окуу материалдарынын окуу процессинде жайгашуусу

№	окуу блоктору	Англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча кырдаалдык кептик-	Англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча лексика-грамматикалык окуу материалдары	Кептик-коммуникативдик, кесиптик компетенцияларды
----------	----------------------	---	--	--

		коммуникативдик тематикалар		калыптан-дыруучу окуу көндүмдөрү
1.	Окуу-коррекциялык блок	Медик студенттер өзү, үй-бүлөсү, достору, окуган мектеби, турмуштук кызыкчылыгы, кесипти тандоого зарыл болгон түрдүү маселелер хоббиси, мүнөзү, ж. б. жөнүндө айтып берет ж.б менен кептик байланышка катышат.	Англис тилин мектептерде окутуу бирдей деңгээлде жүрбөгөндүктөн, медик студенттердин лексика-грамматикалык жактан билүү, текстти окуу, сүйлөө, суроого жооп жазуу, ж. б. касиеттери бирдей эмес. Ошондуктан алардын билимин коррекциялоо иштери индивидуалдуу планда жүрүшү зарыл.	Кептик-коммуникативдик, кесиптик компетенцияларды калыптандыруу инсанга багыттап окутуу парадигмасында ишке ашырылышы маанилүү.
2	Медицина кесибинин өзгөчөлүгү	Адам анатомиясы, адамдын түзүлүш структурасы, дене мүчөлөрү, адамдын ички жана сырткы органдары, скелеттин түзүлүшү, оорунун түрлөрү, профилактика, дарылоо ж. б.	Адам түзүлүшү жана дене мүчөлөрү боюнча англис тилинде тексттерди түзүү, сөздүк менен иштөө, илимий-теориялык тексттерди которуу, адистештирилген тексттерге таянып сүйлөө жана сүйлөшүү ишмердүүлүгүн жүргүзүү, ж. б. иш-чаралардын	Кептик-коммуникативдик, кесиптик компетенцияларды калыптандыруу үчүн инсанга багыттап окутуу парадигмасына таянып, интерактивдүү окутуу

			медик студенттер арасында жеке, жуп менен, андан соң топ менен иштөө жумуштарын уюштуруу	жумуштарын жүргүзүү.
3.	Негизги медицин алык терминология	Медициналык текшерүүдөн өтүү, дарыгерди чакыруу, ооруп калуу, доктордун кабылдамасында болуу, дарыгердин көзөмөлүндө болуу, дарылануу, дарыгердин консультациясы, оорулуунун даттануусу, , ж. б.	Медик студенттердин даарылоо маалында бейтап менен түрдүү тематикада сүйлөшүүсү, кеп дарыгер менен пациенттин ортосундагы монологдук, диалогдук тексттерди түзүүсү, сөздүк менен иштөөсү, кеп медицина-лык тексттерди англис тилинде жана кыргыз тилине которуп пайдалануусу, ал текстерге таянып сүйлөө жана сүйлөшүү ишмердүүлүгүн жүргүзүүсү, врач менен бейтаптын кесиптик байланыш кебин түзүү жана өстүрүү максатында студенттер арасында ролдоштурулган жеке,	Кептик-коммуникативдик, кесиптик компетенцияларды калыптандыруу үчүн монологдук жана диалогдук тексттерди, бейтапка иштин жайын түшүндүрүү үчүн докладдарды даярдоо, баяндамаларды жасоо, бейтап менен кызматташуунун кырдаалдык-тематикалык шартта колдонуучу кептик тексттердин долбоор түзүү, аларды биргелешип презентация кылуу

			жуп менен, андан соң топ менен иштөө жумуштарын уюштуруу	
4.	Дарылоо	Ооруулардын түрлөрү. Вирустуу жана инфекциялык жугуштуу ооруулар, жуктуруп албоо үчүн алдын алуу, дарылоо ж.б.	Медик студенттердин түрдүү оорулар жана дарылоо боюнча англис тилинде тексттерди түзүү, сөздүк менен иштөө, пациентти дарылоонун илимий-теориялык тексттерин которуу, адистештирилген тексттерге таянып сүйлөө жана сүйлөшүү ишмердүүлүгүн жүргүзүү, ж. б. иш-чаралардын медик студенттер арасында жеке, жуп менен, андан соң топ менен иштөө жумуштарын уюштуруу	Кептик-коммуникативдик, кесиптик компетенцияларды калыптандыруу үчүн докладдарды даярдоо, баяндамаларды жасоо, долбоор түзүү, презентация кылуу

Медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кезин өстүрүү жумуштарына кырдаалдык-тематикалык тексттерди даярдоодо биз алардын орточо деңгээлин алдык. Ырас, алардын арасында англис тилинен таптакыр кабары жок студенттер да, ошондой эле бир аз болсо да сүйлөө жана сүйлөшүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болуп калгандары да бар экенин эскерте кетели. Ошондуктан алардын англис тили боюнча билимин билүү, кептик-коммуникативдик байланыш жасоо деңгээлин

аныктоо үчүн жогорку окуу жайындагы биринчи сабактар киришүү мүнөзүндө жүрүп, алар мектепте окуп-билген окуу материалдарын коррекциялоо болгону оң. Анткени, алардын кесиптик даярдыгын англис тилинде түшүндүрүү жумуштары педагог тарабынан үзгүлтүксүз аткарылып туруучу иш-чаралардан тургандыктан, ар бири кесипке тиешелүү коммуникативдик байланышка аралашуу, өз ордун таап, түрдүү пикирлешүүгө активдүү катышуу үчүн бир аз болсо да лексикалык запасы болушу абзел. Кыргызстанда медик студенттердин баары андай мүмкүнчүлүккө ээ эмес. Ошондуктан республикадагы көптөгөн медициналык окуу жайлар англис тилин (“А-1” деңгээли) билишин талапка ылайык деп эсептешет.

(А1- Элементардык деңгээл; А2- Базалык деңгээл; В1-Ортоңку деңгээл; В2- Ортодон жогорку деңгээл; С1- Жогорку деңгээл).

Биз аны медициналык жогорку кесиптик билим берген республикага белгилүү окуу жайларда окутулуп жаткан окуу-методикалык комплекстер менен таанышып чыккан маалда байкадык. Кыргызстандын аймагында мындай көрсөткүч туура болгону менен медик студенттердин эл аралык эмгек рыногуна чыгышына англис тилин окуунун жана окутуунун ушул абалы канааттандырбайт. Проблеманы дүйнөлүк конкуренциянын чегинде карасак, анда окуу процессинен алынчу результатка карап мамиле кылуу, окуу материалдарын жогоруда биз белгилеген багыттарга өткөрүү маанилүү болуп саналат. Кайсы билимдин акыркы чеги аны алган кесибинде колдо алуусу менен өлчөнгөндүктөн, англис тилинде медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү жумуштарын толугу менен ошол багытка бурушубуз зарыл.

Алдыда турган мындай проблеманы туура чечүү үчүн окуу пландарынын базалык бөлүгүндө орун алган англис тилине бөлүнгөн 4 кредиттик саат аздык кылат деген кесиптештерибиз көп. Бул ойду алар биз тарабынан таркатылган анкеталарга берген жоопторунда ачык айтышкан. Бирок студенттер менен иш алып барган маалда ошол эле кредиттик саатты туура пайдалануу аркылуу англис тилинде сүйлөө жана сүйлөшүү ишмердүүлүгүн кыйла жогорулатууга мүмкүндүк бар экенин көрдүк.

Болгону окуу пландарында орун алган кредиттик сааттарды медик студенттер ээ болуучу компетенциялардын толук калыптануусуна багыттоо зарыл. Тактап айтканда, окуу материалдарын сабакта отурган маалда студенттерге толук билдирип жиберүү мүмкүн эместиги анык. Ал көздөгөн максатка жетип, болжогон натыйжаны бериш үчүн медик студенттер жогоруда белгиленген багыттар боюнча көптөгөн жумуштарды өз алдынча аткаруусу керек болот. Андай иштерди медик студентке бир катар түшүндүрүү иштерин жүргүзүп, англис тилин өз алдынча окуу үчүн мотивация беришибиз керек. Эгер студенттин ички керектөөсүн ойгото турган эч нерсе жок болсо, анда окууга болгон кызыкчылык козголбой англис тилин өздөштүрүүгө карай коомдук-социалдык муктаждык бар экени билинбей кала берет. Айрым окуу жайларда мындай көрүнүш даана байкалып, ал студенттерге зарыл болгон компетенциялардын калыптануусуна терс таасирин тийгизип жатат. Ошондуктан окуу процессинде англис тилин окуп-билүүгө зарылчылык түзгөн кырдаалдардын себептерин ачып, эгер билсе алдыда кандай ийгиликтер болушу мүмкүн экенин элестетүү шарттарын, психологиялык абалын, артыкчылыкка ээ болуу касиеттерин мисалдар менен далилдеп көрсөтүп, кээ бир социалдык маселелерди логикалык тандоого коюп кызыктыруу проблеманы туура чечүүнүн инструменти боло алат. Аны стимулдаштыруу ар бир студент өзү Англия баш болгон өнүккөн өлкөлөрдүн биринде иштеп жаткандай маалда элестетүү күчүнө кирген кезде англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө тиешелүү иш-чаралар сапаттуу аткарылат. Практикалык иштер аны ачык көрсөтүп, б. а. студенттер өзүн чет өлкөлөрдүн биринде иштеп жаткандай кабылдаганда ошол шартта колдонулуучу сүйлөө жана сүйлөшүү талап кылган кептик-коммуникативдик эрежелерин, өз ара кызматташуу нормаларын, бейтап менен мамиле түзүүдө колдонуучу этикеттерди өз алдынча издеп, аны коммуникацияда пайдалануу чеберчиликтерин көндүм катары иштеп чыгууга аракет кылгандар көп болгонун белгилей кетели. Мында алардын жан дүйнөсүндө жашап жаткан керектөөнү ойготуу маанилүү орунду ээлейт.

3.3. Эксперименттин жүрүшү жана жыйынтыктары

Кыргызстандын жогорку медициналык кесиптик билим берүүчү окуу жайларында кандай мазмунда аткарылып жатканын билүү максатында Ош мамлекеттик университетинде (ОшМУ), Жалал-Абад мамлекеттик университетинде (ЖАМУ), Тюмень мамлекеттик медициналык университетинде (ТММУ), Урал мамлекеттик медициналык университетинде (УММУ), ж. б. пайдаланылып жаткан силлабустар жана окуу-методикалык комплекстери менен таанышып чыкканда медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча атайы көңүл бурулуп, өзүнчө иштелген окуу материалын кездештире албадык. Анын себебин тактоо маанисинде англис тилинен медик студенттерге сабак берген мугалимдерден сурамжылоо жүргүзгөнбүз:

Мугалимдер үчүн сурамжылоо баракчасы

Толук аты жөнүңүз _____

Эмгектенген ЖОЖду атаңыз _____

Кызмат ордуңуз _____

1. Медик студенттердин кесиптик байланыш кебин калыптандырууда сиздин түзгөн ОУК (Окуу Усулдук Комплекс) талапка жооп береби?
2. Англис тилин кесипке багыттап окутууда сиз кандай проблемалардын бар экенин байкадыңыз?
3. Оозеки жана жазма кепти түзүүдө кандай профессионалдык тексттерди пайдаланасыз?
4. Тексттерди окуу жана угузуу учурунда түшүнүү деңгээлин жогорулатуу үчүн сабак учурунда окутуунун кандай технологияларын колдоносуз?
5. Кыргыз медицинасын дүйнөлүк деңгээлге көтөрүү, студенттердин билимин дүйнө эли кабылдаган кырдаалга жеткирүү үчүн кандай жумуштарды жасоо керек?
6. Медик студенттердин келечекте аткара турган кызматтык абалын элестетүү менен аларга кандай кошумча окутуу жумуштарын уюштурса болот деп ойлойсуз?

7. Окуу стандарттарында орун алган компетенциялар азыркы медик студенттердин кесиптик билим деңгээлин жогорулата алабы?
8. Окуу жайдын кесип ээлерин силлабустар, окуу-методикалык комплекстер аркылуу проблемаларды окуу процессинде талапка ылайык ишке ашырууга болобу?
9. Англис тилин кесипке багыттап окутууда кандай негизги компетенцияларга басым жасайсыз?
10. Сиз окуткан предметинизге канча кредиттик саат берилген жана ушул көрсөтүлгөн кредиттик саат менен сиз жогорудагы компетенцияларды калыптандыра аласызбы?

Алардын айрымдары эл аралык нормага туура келүүчү типтүү программаларга таянып окутуп жатышканын белгилесе, кээ бирлери кафедраларда баары биригип бир силлабус жана окуу-методикалык комплексти түзүү аркылуу иш жүргүзгөндөрүн айтышты.

Мындай мамиле медик студенттердин англис тилинде байланыш кебин өстүрүүгө канчалык кызмат кылганын билүү максатында 10 суроодон турган анкета таркатып, медицина факультетинин бүтүрүүчүлөрүнөн **сурамжылоо** жүргүзгөнбүз:

Толук аты жөнүңүз: _____

Сиз аяктаган окуу жайы

ОшМУ

ЖАМУ

1. Жынысыңыз

Аял

Эркек

2. Окуган адистигинизди белгилеңиз.

Дарылоо иши

Педиатрия

Фармация

Стоматология

МПД

3. Университетте англис тилинен окуган кандай темалар эсиңизде калды?
4. Англис тилинен үйрөнгөн (тексттер, сөздөр, топиктер, көнүгүлөр, сүйлөшмөлөр ж.б) азыркы кесибиңизге пайдасы тийип жатабы?
5. Сиз азыркы убакта англис тилин канчалык деңгээлде билесиз (канааттандырарлык, жакшы, эң жакшы)?
6. Университетти аяктагандан кийин кошумча тил үйрөнүү курстарына бардыңызбы?
7. Англис тили сабагында сиздин кесибиңизге тиешелүү эмнелерди үйрөнүү, кандай темаларга басым жасоо маанилүү деп ойлойсуз?
8. Азыркы студенттерге сиз англис тилинен эмнелерди окуп билүүсүн сунуштайт элениз?
9. Медициналык адистер эл аралык кесиптештери менен англис тилинде натыйжалуу баарлашуусу үчүн ЖОЖдо эмнелерди үйрөнүүсү керек?

Аларга берилген жоопторду салыштырганыбызда жогорку окуу жайында өтүлгөн сабактар деле орто мектепте англис тилин окутуудан кескин айырмаланбай тургандыгына басым жасашкан.

Ал эми алар үчүн англис тили кандай окутулса студенттердин бул багытта билим көтөрүлүшү мүмкүн экендигине карай берилген суроолорго конкреттүү сунуштарды айта алышкан эмес, мунун өзү медик студенттердин көбүнүн сырттан келген, англис тилин үйрөтүү боюнча республикада өтүлүп жаткан курстардан толук кабары жок экенин билдирет. Өзгөчө айыл-кыштактардан билим алып келген медик студенттердин англис тилине болгон кызыгуулары жогору болгону менен алардын эне тилинде окуу жана өз алдынча даярдануу материалдарынын жетишсиздиги, өздөрү жакшы түшүнө бербеген орус тилине «которуп өздөштүрүүгө» негизделген окуу системасы бир катар кыйынчылыкты жаратаарын да биз эксперименттик

жүрүшүндө даана байкадык. Мындай көрүнүш англис тилин окутууга жаңыча мамиле керектигин көрсөттү. Ал кандай болушу мүмкүн экендигине азыр даяр жооп болбогону менен республикада менчиктин түрүнө карабай, рыноктук мамилелерге туура келүүчү билим берүү талабы Кыргызстандагы медик студенттерге англис тилин билдирүү өнүккөн өлкөлөрдүн деңгээлинде болушу зарыл экенин кадимки турмуштун өзү аныктап жаткандан кийин ушул багытка буруу маселеси күн тартибинде турганын белгилей кетели. Бирок мындай проблема бар экенин жогорку медициналык кесиптик билим берүүчү окуу жайлар толук сезе элек. Аны биз байкоо эксперименттер учурунда даана байкадык. Окуу процессинде маселени туура чечүүнүн зарылдыгы силлабустар менен окуу-методикалык комплекстерге жаңыча көз караш менен кароого, негизги окуу материалдарын медик студенттердин кесиби жана жашоо-турмушуна жакындаштырууга, кырдааллык-тематикалык тексттерди да алардын кесиби менен түздөн-түз байланыштырып, кептик-коммуникативдик кызматташууда керектелүүчү сүйлөө жана сүйлөшүүнүн үлгүлөрүн сабакта көндүм катары үйрөтүүгө милдеттендирет. Бул багытта иш-чаралар сапаттуу аткарылышы үчүн кептик материалдарды эл аралык коммуникацияда активдүү пайдаланылган маалымат берүүчү түрдүү тематикадагы тексттерден алып, анын негизинде медик студенттердин адистешүүсүнө маанилүү кызмат көрсөтө алган кырдаалды туура түшүндүрүүчү монологдук речь менен бирге диалогдук пикир алуу жолдоруна багыт көргөзө алган айтымдык (кептик) аракеттерди окуу материалына киргизүү зарылдыгы турат. Аны сапаттуу ишке ашыруу студенттер ээ болуучу кептик-коммуникативдик компетенцияларга көз каранды болгондуктан, үлгү берүүчү окуу материалдарын күндөлүк жашоодо керектелүүчү сүйлөшүү жана сүйлөө эрежелеринин чегинен карап, реалдуу турмуштук кырдаалдарда жооп табууга мүмкүн болгон шартты толук эске алуу менен түзүүгө тийиш экенин социалдык жашоонун өзү ырастады.

Ушунун өзү англис тилинде медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү жумуштарын ишке ашырууда анын кайсы жерде колдонууга мүмкүн экенин

так аныктап, анан аны баарына билдирүү зарылдыгы буга чейин иштелип чыккан силлабустар менен окуу-методикалык комплекстерине толуктоолор керектигин ачыктады. Байкоо эксперименттеринен алынган айрым кемчиликтерди жоюу, медик студенттерге англис тилин үйрөтүү жумуштарын мазмундук жактан жаңылоо, б. а. бөлүнгөн сааттын өлчөмүнө ылайык алардын кептик-коммуникативдик компетенцияларын калыптандырууга негизделген текшерүү эксперименттеринин моделин түзүүгө жол ачты. Мында студенттердин сабакта жана сабактан кийин өз алдынча сүйлөп кетүүсүнө жетишүү максатында окуу материалдарына айрым толуктоолорду киргиздик. Алар төмөнкүдөй мазмунда жүрдү:

1. Сабакта студент эмнелерди үйрөнөт:

1. Дисциплинанын максаты: Дүйнөлүк тил катары англис тилин үйрөнүү; кеп ишмердүүлүгүн (сүйлөө, жазуу, окуу, угуу) бүгүнкү дүйнөлүк тилдик талаптарга ылайык жүргүзүү. Англис тилиндеги маалыматтарды колдоно алуу жөндөмдүүлүктөрүн арттыруу: интеллектуалдык потенциалын билимин жана билгичтиктерин Кыргызстандын ар тараптан өнүгүшү үчүн жүзөгө ашырууга даяр экендигин тарбиялоо, өлкө үчүн болгон патриоттук сезимдерин жогорулатуу.

2. Курсту окутуунун максаты НББПнын 1-чи максатынан келип чыгат.

-Англис тилиндеги маалыматтарды колдоно алуу жөндөмдүүлүгүнө ээ болгон интеллектуалдуу, маданияттуу, өз кесибин жана ата-мекенди сүйгөн патриот инсанды тарбиялоо.

-Аталган дисциплинадан алган билим, көндүмдөрүн кесиптик ишмердүүлүктөрүндө туура пайдаланууга көнүктүрүү;

-Дүйнө элдеринин маданий баалуулуктарын таануу жана үйрөнүү.

3. Дисциплинаны өздөштүрүүнүн натыйжалары:

Дисциплинаны окуп бүткөндөн кийин студент ээ болуучу билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөргө ээ болуусу зарыл.

билүүсү:

- дүйнөлүк тилде туура сүйлөө, жазуу, окуу;
- кеп маданиятын туура сактоо;
- орфографиялык эрежелердин негизинде сабаттуу жазуу;
- учурдун талабына ылайык кесиптик тексттерди которуу;
- дүйнөлүк жаңы маалыматтарга өз убагында ээ болуу;
- грамматикалык жактан так сүйлөө жазуу эрежесин сактоо;

Билгичтиктиги:

- англис тилинин практикалык курсу боюнча алган билимдерин жашоосунда өз алдынча кесиптик ишмердүүлүккө байланышкан маселелерди чечүүнү билүү жана пайдалануу.
- интернет ааламындагы жана техникадагы, кесиптик тармактагы технологияда жаңы көрүнүштөрдү социалдык экономикалык терминдерди билүү жана талдоо жөндөмүнө ээ болуу.
- социалдык баарлашуу деңгээлинде англис тилин билүү.
- жаңы ойлорду жаратуу жана кабыл алуу жөндөмү ой жүгүртүүнүн креативдүүлүгү англис тилинде техникалык жана башка документаияларды кесиптик жыйынтыктарга туура жана так чагылдырууга.

көндүмдөргө ээ болуусу:

- кесиптик жана социалдык тармакта оозеки жана жазуу коммуникация ыкмаларына ээ болуу;
- өзүнүн кесиптик ишмердүүлүк чөйрөсүндөгү негизги терминдерди жана кесиптик тексттерди которуда оозеки жана жазуу ыкмаларына ээ болуу;
- англис тилинде техникалык документтерди даярдоо ыкмаларына ээ болуу керек;

4. Пререквизиттер

A1, A2 деңгээли.

5. Постреквизиттер

B1, B2 деңгээли.

2. Сабактан кийин медик студенттердин кимисинин канча сөз байлыгы бар экени такталып, **лексикалык минимумдун өлчөмүнө жараша** окуу, жазуу, которуу жана сөз жаттоо жумуштары боюнча иш-чаралар аныкталды, б. а. студенттер өз ара пикир алуу аркылуу кесибине тиешелүү кептик-коммуникативдик байланыш кебин түзүүгө таандык көндүмдөрдү үйрөтүү.

1) Сабакта аны ишке ашыруу үчүн ар бир студентке индивидуалдуу подход керектигин баамдадык. Себеби, алардын мектептеги билими ар түрдүү болгондуктан, англис тили боюнча сөз байлыгы ар кандай абалда болуп, алгач бири-бири менен сүйлөшүүгө кудурети жетпей кыйналышат. Ошондуктан кепке ар кимиси толук катышуу үчүн алдын-ала бир топ даярдыктын болуусу зарыл маселеге айлангандыктан, мугалим андай проблеманы ар бири менен өз алдынча иштешүү аркылуу чечкени маанилүү болуп саналат. Студенттин өз алдынча даярдыгы кызыктуу болушу үчүн ал сабакта сүйлөө жана сүйлөшүү эрежелерине баш ийген шартта окуу материалынын мазмунун түзүү, аны ошол эле сабактын өзүндө ишке ашыруу, оозеки кепти уюштурууга зарыл болгон ойдун өзөгүн кармоочу маектешүү жолдорун элестетүү менен бирге кептик-коммуникативдик көндүмдөрдү калыптандыруу өзүнчө ык-усулдарды талап кылгандыктан, окуу процессинде анын кырдаалга ылайык келүүчү моделин иштеп чыгуу жагы эксперименттик тажрыйбанын алдында турганын сездик.

2) Алгач медик студенттер билүүгө керек болгон окуу материалын тандоо **ушул тармакка тиешелүү тилдик концепттерди түзүү зарылдыгын** көрсөттү. Ал англис тилин кесипке байланыштырып окутууда маанилүү орунда турган негизги иштердин мазмунун аныктоого, адистикке тиешелүү бир катар маселелерди тактоого жана эмнени билсе, аны кайда колдоноорун да ошол эле сабакта так көрсөтүп, анан ал окуу материалын өздөштүрүүгө тийиш тематиканы кырдаалга ылайыктап берүү жагын ичкериден чечүүгө жол ачат. Бул багытта иш алып баруу англис тилинде кесиптик байланыш кебинин объектиси эмне экендигин ачыктап берет. Тактап айтканда тил үйрөнүү деп эле чексиз маалыматтарды окуу материалдарына киргизе

бербей, студент реалдуу турмушунда пайдаланууга түздөн-түз тиешеси бар тилдик, кептик каражаттарды программага жайгаштырып, жалпы мазмундан жеке кесиптик кызыкчылыкка келүү жагын милдеттендирет. Жогорку кесиптик билим берүүнүн миссиясы да башка тилдердей эле англис тилине дал ушундай вазыйпаны жүктөп жаткандыктан, ага бөлүнгөн саатты туура колдонуу үчүн да ушул формада иш алып баруу маселени жеңилдетет, муну биз тарабынан жүргүзүлгөн эксперименттик практика айкындады.

3) Кыргызстандагы кесиптик билим берүүдө жаңыдан колго алынып жатканы менен студенттердин туура адистешүүсү үчүн англис тилин окутууда **коммуникативдик негизде окутуу боюнча иш-чараларды уюштуруу** туура чечим экенин да биз тарабынан жүргүзүлгөн эксперименттик тажрыйбалар ырастады. Тактап айтканда, англис тилинде медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү жумуштарын коммуникативдик негизде окутуу формаларында уюштуруу буга чейинки билими бирдей эмес шартта студенттерге сабак өтүүгө туура жагдай түзүп, аларды өз ара сүйлөшүүсүн жолго коё алгандыгы менен айырмаланды. Себеби, студенттер кырдаалдык кепке катышуу үчүн даяр «клишелерге» таянуу менен ич ара коммуникативдик байланыш түзүшүп, анын негизинде кандай кырдаалда эмне жөнүндө сүйлөө жана сүйлөшүү мүмкүндүгүн баамдашып, жеке пикирин билдирүүдө, суроо-жоопту уюштурууда, түрдүү диалогго катышууда, кептин мазмунуна жараша жеке көз карашын туюндурууга, керек жерде каяша айтууга, сынчыл маанайдагы позициясын чагылдырууга тийиш кептик-коммуникативдик проблемаларды чечүүгө тиешелүү көндүмдөрдү үйрөнө алышат. Эксперименттик иштерди жүргүзүү үчүн биз тарабынан даярдалган сабактардын бирдиктүү модели коммуникативдик негизде окутуу формаларын жетекчиликке алып түзүлгөндүктөн, ар бир сабак студенттердин сүйлөө жана сүйлөшүү аракеттерин көндүмдөргө айландырып, ар бир кырдаалга тиешелүү тематиканын чегинде коммуникативдик компетенцияларын калыптандырууга маанилүү роль ойногонун белгилей кетели. Ал медицина багытында берилип жаткан адистиктер боюнча англис тилинде кесиптик

байланыш кебин өстүрүү үчүн «сүйлөшмө китебин» жергиликтүү шартка ылайык иштеп чыгуу зарыл экенин көрсөттү. Натыйжада студенттер төмөндөгүдөй **компетенттүүлүктөргө** ээ болушту:

Кесиптик – студенттер англис тилинде (сүйлөө, угуу, окуу, жазуу) коммуникативдик көндүмдөрүн өстүрүшөт; маалыматты кабыл алууда жана берүүдө кырдаалдан чыгууга билгилиги калыптанат.

Тилдик компетенттүүлүк- медик студент берилген кесиптик темаларга, коммуникациянын тармактарына жана кырдаалдарына ылайык тилдик каражаттарды (фонетикалык, орфографиялык, лексикалык, грамматикалык) өздөштүрөт, англис тилинде жана эне тилинде өз оюн билдирүү үчүн тилдик кубулуштарын билет жана тилдин ар түрдүү ыкмаларын үйрөнөт.

Социо-маданий компетенттүүлүк – медик студенттердин тажрыйбасына, кызыгуусуна, психологиясына ылайык келген темалардын, чөйрөлөрдүн жана баарлашуу кырдаалынын алкагында англис тилинин жардамы менен ар түрдүү элдердин маданияты менен таанышат, жеке жана башка айырмачылыкка карабастан адамдар менен мамиле түзүүгө үйрөнүшөт; чет тилдердин маданияттар аралык баарлашуу шарттарында өз өлкөсүн, анын маданиятын көрсөтүү жөндөмүн калыптайт, жалпы жана атайын окуу көндүмдөрүн өнүктүрөт, тилдерди жана маданияттарды өз алдынча үйрөнүү үчүн жеткиликтүү болгон ыкмалар менен таанышат, анын ичинде жаңы информациялык технологияларды колдонот.

Негизги жана предметтик компетенттүүлүктөр –медик студент долбоордук иш-чараларга активдүү катыша алат; жеке, топтук, жуптук иштерде иштеп жана уюштура алат; практикада жана турмуштук маселелерди чечүү үчүн окуу процессинен алган билимдерин жана көндүмдөрүн өз тажрыйбасында колдоно алат.

4) Кыргызстандагы англис тилин жогорку кесиптик билим берүүнүн шарттарына ылайыктоо менен окутуу жаңыдан колго алынып жаткандыктан, медик студенттердин туура адистешүүсү үчүн **англисче-кыргызча, англисче-орусча тематикалык-кырдаалдык сөздүктөрүн иштеп чыгуу зарылдыгын биз**

тарабынан жүргүзүлгөн эксперименттик тажрыйбалар ачыктады. Окутуу дайыма коммуникативдик негизде боло тургандыгын эске алсак сабакты уюштуруучу иш-чаралар дээрлик ага ыңгайлашкан шартта болушу методикалык жактан туура чечим экенин биз тарабынан сунушталган эксперименттин модели айкындады. Жалпы жыйынтык медик студенттер жогорку окуу жайын аяктагандан кийин өз кесибинде англис тилин колдонуп, чет элдик жарандар ошол тилде пикир алышуусуна жетишүү болгондуктан, андай милдетти ишке ашыруу мамлекеттик стандартта берилген сааттарды толугу менен ушул багытка өткөрүүнүн методикасын издөөнү мугалимге милдеттендирет. Биз эксперимент учурунда негизги басымды ушул тарапка жасап, ар бир сабакта студенттин сүйлөө жана сүйлөшө билүү көндүмдөрүн калыптандыруу аракетинде болгонубуздан, англис тилин окутууга ык-усулдарды тандоо **коммуникативдик негизде окутуу концепциясын дайыма жетектөө керектигин** шарттады. Ырас, Кыргызстанда бул багытта иш-чараларды уюштуруу кесиптик билим берүүдө жаңыдан колго алынып жаткандыктан, медик студенттердин кептик-коммуникативдик компетенцияларды жогорку окуу жайларындагы 1- курстун студенттерине англис тилине бөлүнгөн сааттардын **(4 кредит : 1 кредиттик саат 30 саатка эсептелет. 120 саат, анын 48 саат практикалык, 12 саат СРСП, 60 саат- СОАИ)** ичинде калыптандыруу мүмкүн экенин биз тарабынан жүргүзүлгөн ушундай эксперименттик тажрыйбалар даана көрсөттү.

Замана талабында турган мындай иштерди сапаттуу аткаруу үчүн медик студенттерди адистештирүүгө түздөн-түз кызмат көрсөтүүчү англис тилин коммуникативдик негизде окутуу боюнча программа түзүү зарылдыгы даана сезилди. Ал программанын негизинде аткарыла турган бир катар иштер бар экенин да биз тарабынан жасалган эксперименттик жумуштар ачыкка чыгарды. Кыргызстан өзүнчө мамлекет болгондон кийин ар бир жогорку кесиптик билим берүү боюнча жергиликтүү элдин кызыкчылыктарын окуу материалдарына толук камтуу керектигин да окуу процессинде өткөн ар бир эксперименттик иш ырастады. Медик студенттер да англис тилин үйрөнүүдө жергиликтүү социалдык кызыкчылыктар

менен карай турганы алар менен аңгемелешүүдө белгилүү болгон соң, ар бир сабактын мазмунун дал ошол керектөөгө ылайыктоо - окуу курсунун силлабустарын программалаштыруу, анын негизинде дисциплина боюнча аткарылган жумуштарга анализ жүргүзүү аркылуу усулдук иштелмелерди түзүү, алардын окуу курсунда жасаган окуу-методикалык иштерине баа берүү, аны окуу процессине киргизүү үчүн башка мамлекеттерде пайдаланылган окуу китебиндеги материалдар менен салыштыруу сыяктуу иш-чараларды үзгүлтүксүз жасоону шарттады. Бул иштерди эксперимент учурунда аткарууга окуу китептердин, окуу-методикалык колдонмолордун жоктугу, медицина тармагында англис тилин окутуу боюнча методикалык изилдөөлөрдүн жетишсиздиги бир катар проблемаларды жаратты. Бирок биз өнүккөн өлкөлөрдө жана Кыргызстан сыяктуу эле жогорку кесиптик билим берүүсүн кредиттик технологияга өткөрө баштаган (Россия, Казакстан, ж. б.) мамлекеттерде ийгилик жасаган англис тилин коммуникативдик негизде окутуу концепциясына таянып, медицина тармагында окуган студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча сабактардын иштелмелерин түзүп, аны ОшМУнун медицина факультетинде эксперименттен өткөрдүк. Андан соң ошол эле сабактын иштелмелерин ЖАМУнун медицина факультетине сунуштап, бир нече окуу жылдары (2019-2023-окуу жылдары аралыгында) эксперименттен өткөрүп, айрым кемчиликтерин англис тилинде сабак берген педагогдордун сунуштары менен толуктап турдук. Анда изилдөөнүн эксперименталдык базасы педагогика илиминде аныкталган методдор боюнча жүргүзүлдү, б. а. теманын экспериментке алуучу базасы алгач методологиялык-теориялык аспектиде такталып, бизге төмөнкүдөй иш-чараларды жүргүзүү зарыл экендигин аныктады:

- окуу процессинде колдонуу үчүн медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө даяр «клишелерди» - тематикалык-кырдаалдык сүйлөшмө тексттерди иштеп чыгуу;

- андай «клишелерди» Англияда, Россияда, ж. б. өлкөлөрдө түзүлгөн окуу китептеринен алуу жана жергиликтүү студенттердин коомдук-социалдык керектөөсүнө ылайык толуктоо;
- медик студенттердин кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча танлган тексттерди кыргыз жана орус тилдерине адаптациялоо, зарыл болгон шартта комментарийлөө жумуштарын жасоо; текстти коштогон кошумча каражаттарды (аудиодогу жандуу үндөрдү, видеофильмдерди өз алдынча жана биргелешип которууну) сабактарда колдонуу;

Мындай жумуштарды аткарууда ийгиликке жетүү үчүн биз биринчи кезекте англис тилинде жогорку окуу жайларында сабак берген тажрыйбалуу мугалимдер менен маектешсек да, жыйынтыкка жетишүү максатында төмөнкүдөй иштердин жүргүздүк:

а) студенттердин баарынан анкета алдык;

б) студенттердин сүйлөө жана сүйлөшүү мүмкүнчүлүгүн түрдүү жумуштар аркылуу талдадык;

в) студенттерге тест түрүндө тапшырмаларды берип, сөз байлыгы канча экенин, кепке катышууга мүмкүнчүлүгү кандай экенин билдик;

Андан медициналык багытында окуган студенттердин англис тили боюнча билими канчалык экени белгилүү болгон соң тажрыйба жүргүзүү үчүн методологиялык жактан таяныч болуучу философиялык, тарыхый-педагогикалык, илимий-теориялык социалдык-психологиялык, окуу-методикалык база даярдап, анын негизинде текшерүүчү эксперименттин илимий божомолун түзүп, талдоого кириштик. Алгач окууга жаңы өткөн студенттердин англис тилинде кесиби боюнча эмне билээрин тактоо болсо, проблеманы бир нече деңгээлде караганыбыз менен анын пайыздык көрсөткүч төмөндөгүдөй болду (караңыз, таблица 3.3.1.).

Таблица 3.3.1. – Медик студенттердин жогорку окуу жайына келип киргенде англис тилин кесиптик багытта билүү деңгээли (саны жана пайызы)

медицина факультеттери Дарылоо иши адистиги	Студенттердин саны	Англис тилин жакшы билгендер	Англис тилин окуган, бирок жакшы билбегендер	Англис тилин такыр билбегендер
ОшМУ	175	30 %	60%	10 %
ЖАМУ	109	25%	57%	18%
ТММУ	78	27%	60%	13%
УММУ	76	32%	56%	12%

Таблицада көрүнүп тургандай, биз медицина факультеттеринде жогорку кесиптик билим алып жаткан медик студенттердин дарылоо иши адистиги боюнча англис тилинде кесиптик байланыш кеби орто мектептен канчалык деңгээлде даярдалып келе тургандыгын билүү максатында анкеталык суроолорду берип, аларга алган жоопторду жалпылаштырып, пайыздык көрсөткүч менен чагылдырууга аракеттендик. Биз тарабынан уюштурулган суроолорго берген студенттердин жооптору орто мектептерде англис тилин кептик-коммуникативдик компетенция катары окутуу жумуштарына жеткиликтүү көңүл бурулбай жатканын жеткиликтүү ырастады. Анткени студенттер айрымдары биз тарабынан англис тилинде жарык көргөн газета-журналдардагы медицина тармагына тиешелүү тексттерди окуп, кээ сөздөрүн өз алдынча, көпчүлүгүн сөздүк менен которо алганы менен ошол текстке таянып суроо түзө албай, ошондой эле берилген суроого жооп кайтарбай өздөрүнүн бул багытта көндүмдөрү жок экенин көрсөтүштү. Мындай көрүнүш өзгөчө элет жеринен келген студенттер арасында арбын экенин белгилей кетели. Анын себептерин билүү максатында 10 суроодон турган анкета таркатып, жооп алганыбызда англис тилинен окуткан мугалимдин жоктугу, окуу китептеринин жетишсиздиги, сыяктуу объективдүү жагдайлар көптүгүн байкадык. Аны менен катар англис тилинде окуу-методикалык базанын жетишсиздиги, мугалимдердин окуучулар менен кептик-коммуникативдик байланыш түзбөгөндүгү, сабакта кошумча техникалык каражаттардын колдонулбогондугу, сабактардын бир типтүү,

бир формада өткөндүгү, аудио жана видео сабаттарынын ыгы менен пайдаланылбагандыгы, жаңы сөздөрдү которуп түшүнүүгө сөздүктөрдүн жетишсиздиги сымал көйгөйлөр бар экендиги да ачыкталды. Буга кошумча окуучулардын курактык өзгөчөлүгүнө жараша кептик-коммуникативдик компетенцияларды көндүм катары калыптандыруучу англисче-кыргызча тематикалык-кырдаалдык сүйлөшмөнүн окуу процессине керектиги билинди. Орто мектепте окуучулардын англис тилинде кептик байланышын белгилүү бир системага салуучу тилдик каражаттардын класстар боюнча лексикалык минимумунун иштелип чыкпагандыгы, анын кийинки жылдар ичинде өнүгүү системасынын түзүлбөгөндүгү медик студенттердин жогорку окуу жайына чейинки англис тилинде билим деңгээлин ар түрдүү абалда калтырып, жогорку окуу жайында англис тилин кесиптик багытта үйрөтүүгө бир далай тоскоолдуктарды жарата турганын айтпай коюуга болбойт. Ушундай абал Кыргызстандагы жогорку медициналык кесиптик билим берүүчү окуу жайдын баарында бар экенин биз тарабынан жүргүзүлгөн байкоо эксперименттери даана көрсөттү.

Медик студенттердин жекече кызыкчылыгы биринчи кезекте кесибине байланыштуу болсо, экинчи тарабы анын жергиликтүү кызмат абалына тиешелүү түзүлөөрүн, б. а. өзүнүн кайда жана кимдер менен иштешүүсү мүмкүн экенинин элестеткен кырдаалга таандык кептик мамилелерге көз карандылыгын биз тарабынан жүргүзүлгөн педагогикалык эксперименттик иштер ырастады. Булар байкоочу жана текшерүүчү тажрыйба жүргүзүү үчүн тандалып алынган топтордун студенттеринин иш-аракеттерин анализге алуу учурунда студенттердин кептик-коммуникативдик компетенцияларын калыптандырууга карата кылган кызматына жараша таасирдүүлүгү такалып, ал эми иштин жыйынтыктоочу этабында айрым толуктоолор менен сунушталды. Медик студенттердин англис тилин өздөштүрүү деңгээли биз тарабынан сунуш кылынган моделде кептик-коммуникативдик кызматташуудагы **сүйлөө** жана **сүйлөшүү көндүмдөрүнө** – оюн кепте чагылдырууга, кырдаалга карата жеке пикирин билдирүүгө, өз ара сүйлөшүүдө монологдук речти түзүүгө, зарыл

болгон шартта суроого берүүгө, өзүнө берилген суроого жооп кайтарууга, кеп арасында кырдаалга сезимдик-эмоциялык мамилесин көрсөтүүгө басым жасалгандыктан, андай тажрыйбалык иш-чараларда студенттердин өздөрү түзгөн кептик тексттер айрым толуктоолор жана түзөтүүлөр менен пайдаланылып, өзгөчө экспериментке катышкандардын бардык аракеттери байкоого алынып, тилдик, кептик-коммуникативдик компетенцияларга ээ болгонуна жараша жыйынтык чыгарылды. Мында тажрыйбага катышкан ар бир студенттин англис тилин өздөштүрүүсү боюнча жумуштар негизинен үч багытта жүргүзүлүп, ал студенттин кепке катышканга чейинки даярдыктарын да ичине алды. Ар бир сабакка катышуусуна маанилүү роль ойной турган кырдаалдар жогоруда белгиленген үч багытка бириктирилип, ал ар бир сабак боюнча белгиленип, студенттин сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн калыптандырууга жолтоо болгон кырдаалдар да өз учурунда белгиленип турду. Ал багыттарды таблица түрүндө көрсөтсөк төмөнкүдөй (караңыз, таблица 2.3.2.):

Таблица 3.3.2. – Медик студенттердин жогорку окуу жайында англис тилиндеги кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө тикелей кызмат көрсөткөн багыттар (пайыздык көрсөткүч менен)

Медицина факультеттери Дарылоо иши адистиги	Студенттердин саны	Студенттердин кептик байланышка даярданууда котормо жумуштарын аткарышы	Англис тилинде сүйлөө тексттерин даярдашы	Англис тилинде сүйлөшүү тексттерин даярдашы
ОшМУ	175	40 %	39 %	32 %
ЖАМУ	109	39 %	35 %	30 %

ТММУ	78	43 %	37 %	35 %
УММУ	76	44 %	38 %	34 %

Эксперимент учурунда (2022-2023-жылдар) аныкталгандай, медик студенттер которуу жумуштарына көп көңүл буруп, бул багытта дайыма жана үзгүлтүксүз иштеш керек. Болгондо котормо жумуштарын орто мектепте алган билиминин тилдик багытына (ыргыз же орус тилинде) жараша аткаруусу маанилүү экени да байкалды. Тактап айтканда, учурда жогорку окуу жайларында англис тили жалаң орус тилине басым коюп, котормо жумуштарын ушул тилге таянып жасагандыктан, орто мектепти кыргызча окуган студенттер англисче берилген кептик тексттерди өздөрү жакшы билбеген орус тилине которуудан кандай тартынса, өзү жеткиликтүү түшүнө бербеген маалда өз ара жүргүзүлүүчү коммуникативдик байланышка активдүү катышпай турганын да эксперимент учурунда көрдүк. Ал эми студенттер тарабынан жүргүзүлө турган котормо жумуштары алардын өздөрүнө түшүнүктүү болушу жана анын негизинде кепке катышуусу үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүшү англис тилине болгон кызыгуусун улам арттырып, аны төмөнкү деңгээлде билген студенттердин да өз ара сүйлөшүүгө катышуусуна карай жагымдуу жагдай түзгөнү менен айырмаланат. Мындай жумуштар дайыма сапаттуу болушу үчүн мугалим студенттердин ар бири менен жекече иштешүүсү маанилүү орунда турат. Эксперимент учурунда биз аны бир нече ыкмада жүргүздүк, бирок тажрыйбалык иштер көрсөткөндөй, ал результат бериши үчүн студенттерге бөлүнгөн өз алдынча иштөө жумуштарын бүт бойдон коммуникативдик байланышты жөнгө салуучу тематикалык, кырдаалдык тексттерди даярдоо, аны жалпы маселелерден тартып, реалдуу турмуштук шартта пайдаланууга мүмкүн болгон сүйлөө жана сүйлөшүү учурунда керектелүүчү кептик каражаттарды которуу, англис тили боюнча кептик билимдерин эне тилине которо билүү менен өздүк ой корутундуларын айта билүүгө үйрөнүүсүн камсыздоо аракеттери системалуу жүрүшү гана ийгилик бере турганын аныктадык. Натыйжаларга жетишүү үчүн эксперименталдык топторго төмөнкүдөй

иш-аракеттерди сунуш кылдык: 1) силлабустарга (окуу программасына) айрым кептик байланышты тереңдетүүчү тексттерди коштук; 2) Кыргызстанда медик студенттер үчүн атайын иштелип чыккан окуу китептери жок, ошондуктан чет өлкөдө (Россияда) чыккан окуу китептерин колдонууда жергиликтүү шартка ылайык кептик айрым тереңдетүүлөрдү сабакка киргиздик; 3) медик студенттердин кесиптик компетенцияларын туура калыптандыруу максатында англис тили сабактарында аудио жана видео материалдарды сунуштадык; 4) биз тарабынан иштелип чыккан модель окуу процессинде ийгиликке жетүү үчүн окутуунун интерактивдүү технологияларын пайдаландык; 5) эл арасында, социалдык чөйрөдө, бейтап менен ооруканада туура пикир алмашуусу үчүн кептик тексттердин даяр формаларын иштеп чыгып, дайыма ошол кептик тексттердин коштоосунда тил үйрөтүү иштерин аткардык; 6) сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн активдештирүү максатында ар бир сабакта пайдаланууга зарыл болгон лексикалык минимумду аныктап турдук; 7) медик студенттер англис тилинде кесиптик байланыш кезин дайыма өстүрүп турушу үчүн маанилүү болгон «социалдык окуяларды» таап, анда колдонууга сөзсүз керектелүүчү кептин үзүндүлөрүн газета-журналдардан, көркөм чыгармалардан, кинолордон алып, аны ар бир сабакта окутуп, уктуруп турдук;

Жыйынтыгында 100 баллдык система менен бааладык:

ТЕКШЕРҮҮНҮН АТЫ	БАЛЛДАР
ТК1	5
ТК2	5
СРСП1+СРС1	10
РК1	10
1 модуль (M1)	30
ТК3	5
ТК4	5
СРСП2+СРС2	10
РК2	10
2 модуль (M2)	30
Экзамен (40 б.)	40
ИЭ=(M1+M2+Э)/2	60

Англис тилин түшүнүүгө кыйынчылык түзгөн грамматикалык эрежелерди дисциплинаны окутуунун компоненттерине айландырып, анын негизинде сабактын мазмундук-структуралык моделин иштеп чыккандыгыбызга байланыштуу эксперименттин текшерүү жана жыйынтыктоочу этабында (2022-2023-окуу жылдары) медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебине катышуусу, анда кеп болгон сүйлөө жана сүйлөшүү учурларында суроо берүүсү, берилген суроого жооп кайтаруусу, өз ара белгилүү бир тематиканын айланасында пикирлешүүсү кыйла өскөнү байкалды. Жыйынтыктоочу тажрыйбадан алынган результатты таблица түрүндө көрсөтсөк, ал төмөнкүдөй көрсөткүчтү берди (караңыз, таблица 3.3.3).

Таблица 3.3.3. – Медик студенттердин кесиптик байланыш кебине катышуу үчүн кептик тексттерди өздөштүрүү деңгээли (пайыздык көрсөткүч менен)

Медицина факультеттери Дарылоо иши адистиги	Студенттердин саны 438 студент	Студенттердин кептик байланышка даярданууда котормо жумуштарын аткарышы	Англис тилинде сүйлөө тексттерин даярдашы	Англис тилинде сүйлөшүү тексттерин даярдашы
ОшМУ	175	78 %	76%	70 %
ЖАМУ	109	77 %	73 %	70%
ТММУ	78	73 %	72 %	68 %
УММУ	76	74 %	73 %	69 %

Ошондой эле педагогикалык эксперименттин жыйынтыктоочу этабында биз тарабынан сунушталган тажрыйбалар аягына чыгарылып, анын корутундулары талдоого алынды. Бул окуу жылдарында англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү багытында аткарылган иштер толук анализден өтүп, проблеманы өздөштүрүү боюнча студенттердин компетенттүүлүктөрүнүн деңгээли тажрыйба жана байкоо топторуна салыштырылып аныкталды.

Таблицадан көрүнүп тургандай, медициналык жогорку кесиптик билим берүү багыттарынан бул изилдөө жумушуна катышкан 438 студенттин ичинен англис тилинде кесиптик байланыш кебин жогорку деңгээлге жетишкендер байкоо тобунда орточо 40 пайыз болсо, тажрыйба тобунда баары 438 студенттин ичинен орточо 75 пайызды көрсөтүп, айырма 35 пайызды түздү. Демек, тажрыйба тобунда төмөнкү деңгээл азайып, жогорку деңгээл көбүрөөк болуп, биздин методикалык сунуштарыбыз натыйжасын бергенин айкындады. Бул биздин сунуш кылган методикалык ыкмалар жана каражаттар аркылуу студенттердин билим сапатын жогорулатууга мүмкүн экендигин тастыктайт.

III глава боюнча корутунду

Бул глава боюнча төмөнкүдөй жыйынтык чыгарууга болот:

1) Азыр Кыргызстанда орто мектепти бүтүрүүчүлөрдүн англис тили боюнча билим деңгээли бирдей эмес. Англис тилин медик студенттерге үйрөтүү окуу процессинде түрдүү багыттагы изденүүлөрдү башынан кечирип жатат. Биз тарабынан жүргүзүлүп жаткан бул илимий изилдөө да анын бир бөлүгү болуп саналат. Англис тилин окуп-билген адистин эмгек рыногунда жогору бааланышы медицина тармагында да күч алды. Ал билим берүүнүн башка тармактарындай эле жогорку окуу жайларында англис тилин тез жана сапаттуу үйрөтүүгө карата ички атаандашуучулукту жүргүзүп, окутуучу-профессорлор арасында кайсы методикада жөнүндө бир катар талаш-тартышты жүргүзүп келет. Мында билим берүүнүн технологиясына басым жасалып, кыска мөөнөттүн ичинде талап кылынган билимди үйрөтүү жөнүндө ар кандай ык-укулдарды сунуш кылган түрдүү басылмалар, окуу курстары, теориялык жана

практикалык окуу-методикалык окуулуктар башка өлкөлөрдөй эле Кыргызстанда да кеңири орун алышына себеп болду. Билинбеген менен анын баары англис тилин медик студенттерге үйрөтүү жумуштарына да өз таасирин тийгизип, аларды даяр түрүндө жана чыгармачылык менен колдонуу аракеттери көбөйдү.

2) Окуу материалдарын туура тандоо окутуунун методологиясынын сапаттуу ишке ашуусун аныктайт. Ал эми окуу-тарбиялоо процессинде ыктуу пайдалануу үчүн медик студенттердин кесиптик ишмердүүлүгүндө сүйлөө жана сүйлөшүү чеберчилигин түздөн-түз келечекте студент аткарчу жумуштар менен байланыштырып, кесипке тиешелүү байланыш кебин ошол проблемаларды чечүү жолдорун багыттоо менен ошол учурда жасалчу иштиктүү коммуникативдик көндүмдөрдү ич ара тематикага бөлүштүрүп, кептик блокторго жайгаштыруу зарылдыгы жашайт.

3) Биздин байкоо эксперименттерибиз көрсөткөндөй, азыр Кыргызстандын медициналык багытта жогорку кесиптик билим берүүдө англис тили сабагы дүйнөлүк билим берүүдө колдонулуп жаткан бардык окуу-методикалык иштерди өз практикасында пайдаланат. Алар медик студенттердин англис тили боюнча билимин жогорулатууга болгон мүмкүнчүлүгүн жумшоо аракетинде иштер аткарылып жатканын көрсөтөт. Мындай көрүнүш учурда учурда билим берүүнүн бардык тарабын кучагына алып, көбүнчө жогорку окуу жайларында эл аралык конкуренцияга туруштук берчү билим сапатын сабактардын баарынан талап кылууга алып келди. Ал эми атаандашуучулуктун республикадагы окуу жайлар арасында жүрүшү ар бир педагогду жалпыга мүнөздүү билим берүү жумуштарын жеткирликтүү өздөштүрүү менен окуу-методикалык иштерин өз алдынча түзүүгө, сырттан көчүрүлүп келген түшүнүктөргө дайыма сынчыл көз карашта мамиле кылууга, ар бир сабактын үстүндө изденип, анын студенттин кесиптик билимине болгон таасирин элестетип, медик студенттин өздүк кабылдоосуна ылайыктап берүүгө шарт түзөт.

4) Англис тилин медик студенттерге үйрөтүү да анын бир бутагы катары окуу процессинде түрдүү багыттагы изденүүлөрдү башынан кечирип жатат. Биз тарабынан көрсөтүлгөн натыйжаларга жетишүү үчүн эксперименталдык топторго төмөнкүдөй иш-аракеттерди сунуш кылдык: 1) силлабустарга (окуу программасына) айрым кептик байланышты тереңдетүүчү тексттерди коштук; 2) Кыргызстанда медик студенттер үчүн атайын иштелип чыккан окуу китептери жок, ошондуктан чет өлкөдө (Россияда) чыккан окуу китептерин колдонууда жергиликтүү шартка ылайык кептик айрым тереңдетүүлөрдү сабакка киргиздик; 3) медик студенттердин кесиптик компетенцияларын туура калыптандыруу максатында англис тили сабактарында аудио жана видео материалдарды сунуштадык; 4) биз тарабынан иштелип чыккан модель окуу процессинде ийгиликке жетүү үчүн окутуунун интерактивдүү технологияларын пайдаландык; 5) эл арасында, социалдык чөйрөдө, бейтап менен ооруканада туура пикир алмашуусу үчүн кептик тексттердин даяр формаларын иштеп чыгып, дайыма ошол кептик тексттердин коштоосунда тил үйрөтүү иштерин аткардык; 6) сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн активдештирүү максатында ар бир сабакта пайдаланууга зарыл болгон лексикалык минимумду аныктап турдук; 7) медик студенттер англис тилинде кесиптик байланыш кебин дайыма өстүрүп турушу үчүн маанилүү болгон «социалдык окуяларды» таап, анда колдонууга сөзсүз керектелүүчү кептин үзүндүлөрүн газета-журналдардан, көркөм чыгармалардан, кинолордон алып, аны ар бир сабакта окутуп, уктуруп турдук;

Эксперименттин текшерүү жана жыйынтыктоочу этабында (2022-2023-окуу жылдары) медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебине катышуусу, анда кеп болгон сүйлөө жана сүйлөшүү учурларында суроо берүүсү, берилген суроого жооп кайтаруусу, өз ара белгилүү бир тематиканын айланасында пикирлешүүсү кыйла өскөнү байкалды. Бул окуу жылдарында англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү багытында аткарылган иштер толук анализден өтүп, проблеманы өздөштүрүү боюнча студенттердин компетенттүүлүктөрүнүн деңгээли тажрыйба жана байкоо топторуна салыштырылып аныкталды.

Медициналык жогорку кесиптик билим берүү багыттарынан бул изилдөө жумушуна катышкан 438 студенттин ичинен англис тилинде кесиптик байланыш кебин жогорку деңгээлге жетишкендер байкоо тобунда 40 пайыз болсо, тажрыйба тобунда баары 438 студенттин ичинен 75 пайызды көрсөтүп, айырма 35 пайызды түздү. Демек, тажрыйба тобунда төмөнкү деңгээл азайып, жогорку деңгээл көбүрөөк болуп, биздин методикалык сунуштарыбыз натыйжасын бергенин айкындады.

Бул биздин сунуш кылган методикалык ыкмалар жана каражаттар аркылуу студенттердин билим сапатын жогорулатууга мүмкүн экендигин тастыктайт.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУ

Бул изилдөө боюнча **жалпы корутундуну** төмөнкүдөй чыгарууга болот.

1) Кыргызстанда медициналык педагогика илими жаңыдан түптөлүп, ошол себептен медик студенттерге кесиби боюнча билим жана тарбия берүү жумуштары өнүккөн өлкөлөрдө иштелип чыккан окуу стандарттарын даяр түрүндө кабыл алуу менен анда натыйжага жеткен кесиптик билимге ориентир кылуу аркылуу өз ишин баштап жатат. Эл аралык масштабда өзүнүн натыйжасын берген кредиттик технологияга өтүү, бардык жарандарга рыноктук мамилелерде конкуренцияга туруштук бере ала турган адистерди окутуп тарбиялоо, бардык билимди инсанга багыттоо парадигмасында үйрөтүү медик студенттер үчүн да маанилүү экени аныкталды. Өлкөдө компетенттүүлүккө негиздеп окутуу концепциясы ишке кирип, анын натыйжасында медициналык багыттагы жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик окуу стандарттары түзүлүп, ал кесипке карата коюлган жергиликтүү коомдук-социалдык керектөөнү камсыздоо менен бирге өлкө атуулдарын эл аралык конкуренцияга катышууга мүмкүнчүлүк берүүчү компетенцияларга ээлик кылышын камсыздашы керек болуп турат. Мында медик студенттердин кесиптик маалыматтар менен көндүмдөргө ээ болушунан тышкары англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча бир катар иштердин ролун аныктоо, зарыл маселе катары

медициналык педагогиканын илимий-теориялык базасын түзүү керектиги аныкталды.

2) Кыргыз медициналык педагогикасы жалпы педагогиканын бир бутагы катары дүйнө элдеринде иштелип чыккан илимий табылгаларды пайдаланып, Кыргызстандык медик студенттердин кесиптик даярдыгын жогорулатуу, алар үчүн маанилүү болгон компетенциялардын окуу стандарттарындагы абалына талдоо жүргүзүп, аны жергиликтүү жарандын кызыкчылыгы менен керектөөсүнөн карап, кандай шартта жогорку деңгээлге көтөрүүгө мүмкүн экендигин айкындоо белгиленди. Заман өзгөрдү, ага ылайык медик студенттердин кесипке карата мамилеси да жаңыланып, ал өз кезегинде эл аралык кызматташуунун тили катары англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүүгө басым жасалып, аны жогорку окуу жайларындагы студенттердин адистик чеберчилигин камсыздоочу тилдик, кептик-коммуникативдик компетенциялардын негизги критерийлеринин бири катары кабылдоо проблемасынын мазмунунда ачылды. Ал медициналык багытта жогорку кесиптик билим берүүчү мамлекеттик окуу стандарттарында белгиленген компетенцияларды калыптандыруу үчүн керектелүүчү окуу каражаты катары кабылданып, Кыргызстандагы медик студенттердин англис тилинде байланыш кебин өстүрүү азыркы кесиптик билим берүүдө кандай маселелерди чечүүсү мүмкүн экендиги илимий-теориялык көз караштарды жалпылаштыруу жана практикалык мааниге ээ окуу процессиндеги абалга баа берилди. Окуу стандарттарында белгиленген компетенцияларга коомдук-социалдык чен-өлчөмдөр менен мамиле жасалып, ал жерде белгиленген кээ бир критерийлер медик студенттердин кесипке болгон талаптарына байланыштуу айрым толуктоолого муктаж экендиги көрсөтүлдү.

3) Азыркы учурда медик студенттерге англис тилин окутуунун функциясы ошол тил боюнча информативдүү маалымат берүү эместиги аныкталып, сабактан алынчу натыйжа сүйлөө жана сүйлөшүүгө көнүктүрүү милдетин көздөгөндүктөн, ал миссияны сапаттуу аткаруу кесиптик билим берүүнүн кызыкчылыгына жараша

ийкемдүү методиканы тандоо мугалимдин жеке чеберчилиги менен аныкталуучу жумуш экендигин туюндурду. Негизинен окутуунун бир методикасына артыкчылык бербегени менен англис тилин медик студенттерге үйрөтүү жумуштары алардын кесипке болгон бардык кызыкчылыктарын эске алуу менен окутуунун традициялык жана инновациялык формаларын, ык-усулдарын, ал тургай окуу процессинде ийгиликке жеткирүүгө маанилүү роль ойногон, тандаган профессиясына таандык англис тилинде кептик-коммуникативдик байланышты түзүүгө тикелей кызмат көрсөтүүгө кол кабыш кылуучу коомдук-социалдык чен-өлчөмдөрдүн дайыма кырдаалга жараша жаңыланып турушун талап кылат. Чынында медик студенттердин сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн кептик-коммуникативдик компетенциялардын калыптаныш деңгээлине чейин жогорулатуу маселеси англис тилинин фонетикасына, морфологиясына жана синтаксисине тиешелүү көнүгүүлөрдү тынбай аткарууга, ага көптөгөн убакытты жумшоого, өзгөчө грамматикага тиешелүү окуу материалын ыксыз жаттоого, жаттаган эрежелерин кайрадан айтып берүүгө муктаж эместиги байкалды. Замандын талабына жараша англис тилин окуп-билүүгө болгон мамиле да кескин жаңыланды. Өзгөчө окутуу методикасына ушул өңүттөн мамиле этүү медик студенттердин социалдык абалына басым жасап, биринчи кезекте медиктер билиш үчүн эмне маанилүү экендигин тактап, аны кесиптик компетенциянын чегинде карап, анан ага ылайык окутуунун методикасын издөө талапка туура келет. Анткени азыр бардык кесип боюнча эле кесиптик билим берүүдө натыйжага жетүү керектөөчүнүн муктаждыгын канааттандыруу экендиги талашсыз. Мында медик студенттин социалдык керектөөсү биринчи орунда тургандыктан, англис тилин окутууну илимий жактан таануу, окуу процессиндеги сабактын формасын, студент менен мугалимдин ортосундагы чыгармачыл кызматташууну адистик кызыкчылыкка буруу, б. а. кесибинде сөзсүз аткарууга тийиш болгон иш-чаралардын ички мазмунун ачууга ориентир жасоо, аны конкреттүү тематикалык-кырдаалдык кептик-коммуникативдик шарттарды туура чечүү маселесинен аныктоо, ошол абалда сүйлөмдү так жана жеткиликтүү айта билүүгө жетишүү сыяктуу

проблемаларды сапаттуу жөнгө салуу ченемдери да англис тилин окутуу методикасынын базасында каралууга тийиш экенин байкадык. Заманбап окутуу методикасына ыктоо кыргыз билим берүү тармактарында маанилүү орунду ээлегендиктен, биз мындай методиканы медик студенттерге колдонууну зарыл деп эсептейбиз. Маселен, англис тилиндеги бардык грамматикалык эрежелерди медик студенттерге жаттап билүүнүн зарылдыгы болбогон соң негизинен конкреттүү шартта кесиптеши, же болбосо бейтаптар менен болгон сүйлөшүүнү үйрөтүүгө, б. а. англис тилинин окуу-методикалык базасын ушул багытка буруу керектигин ачыктайт. Себеби, мындай окутуу методикасы азыр ага кызыккандардын айрым муктаждыктарын аткаруу менен бирге аз убакыттын ичинде сүйлөө жөндөмдөрүн белгилүү бир ык-усулда ишке ашыруу жолдорун көргөзүп, анын натыйжасында көздөгөн результатты берип жаткандыктан, андай методиканын алгылыктуу жактарын пайдалануу биздин талапка да жооп берди. Мындай жаңылануу кесиптик билим берүүдөгү англис тили сабактарында толук жетекчиликке алына элек болсо да, Кыргызстанда окуу системасына акырындап аралашып, окуу материалдарын азыркы мезгилдин талаптарына ылайык түзүүгө жол ачуу менен бирге англис тилин медик студенттерге окутууда инсандын психологиясынын социалдык кызыкчылыкка карата өзгөрүүсүн эске алып, ага байланышкан айрым принциптерин прогрессчил мазмунга өткөрүүгө, өзгөчө алардын аң сезиминдеги жаңы ойлонууларга таянып, өзүн-өзү актуалдаштыруусуна жана өзүн-өзү реализациялоосуна жетишүү зарылдыгын издөө проблемасы медик студенттер арасында англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү боюнча мурда колдонулуп келген айрым методдорду өзгөртүүгө, биринчи кезекте анда адам аң сезими тез арада кабылдоочу кептик-коммуникативдик мамилелерди прикладдык шартта окутууга мүмкүндүк берген окутуу формаларын колдонууга жол ачты. Пикирлешүү биринчиси экинчисине көз карандысыз болгон шартта англис тилин окутуунун методикасы мурда калыптанып калган нуктан чыгып, ар бир студент менен жекече иштешүүгө, анда медик студенттердин топтук кызыкчылыгын табууга,

жаңыча ойлонгон жаштардын позициясынан өз алдынчалыкты көрө билип, анын актуалдуу жактарын өздүк дүйнө таанымдын чегинде жүзөгө ашырууга, пендечилик табиятынан тилге жасалган мамилесинде бирин-бири сыйлаган өз ара пайдалуу келишимге ээлик кылуучу коммуникацияны түзүү да азыркы англис тилинин иштиктүү жагдайы эмне экенин сабактын методикасына жүктөдү. Медик студенттер англис тилинде кесиптик байланыш кебин окуп-билүүгө тийиш болгон маселелер – жарандык коомдо конструктивдүү мамилелердин системасы катары көрүнгөн кесиптешинин аракетин сыйлоо, бейтаптын нааразылыгына түшүнүү менен караган, сабырдуу, оору менен күрөшүүдө лидерлик сапатка ээ, кандай шарт болбосун кыйналып турган адамдын көңүлүн көтөрүүгө кол кабыш кыла алган жылуу кептин ички касиетин англис тилинде жеткиликтүү өздөштүрө алган, ыйманы таза, рухий дүйнөсү жогору экенин сөзү менен далилдеген кептик-коммуникативдик компетенцияны өзүндө калыптандырган сапаттарды англис тили сабактары аркылуу жүргүзүү методикасын иштеп чыгуу зарылдыгын көрсөтсө, ал медициналык багытта жогорку кесиптик билим берүүчү окуу жайларында: 1) англис тилин фундаменталдык негизде окутуу методикасы; 2) англис тилин лингвосоциомаданий негизде окутуу методикасы; 3) англис тилин коммуникативдик негизде окутуу методикасы; 4) англис тилин интенсивдүү окутуу методикасы аркылуу аткарылып жатканын аныктадык.

4) Биз тарабынан түзүлгөн моделде көрсөтүлгөн натыйжаларга жетишүү үчүн эксперименталдык топторго төмөнкүдөй иш-аракеттерди сунуш кылдык: а) силлабустарга (окуу программасына) айрым кептик байланышты тереңдетүүчү тексттерди коштук; б) Кыргызстанда медик студенттер үчүн атайын иштелип чыккан окуу китептери жок, ошондуктан чет өлкөдө (Россияда) чыккан окуу китептерин колдонуу менен жергиликтүү шартка ылайык кептик айрым тереңдетүүлөрдү сабакка киргиздик; в) медик студенттердин кесиптик компетенцияларын туура калыптандыруу максатында англис тили сабактарында аудио жана видео материалдарды сунуштадык; г) биз тарабынан иштелип чыккан модель окуу

процессинде ийгиликке жетүү үчүн окутуунун интерактивдүү технологияларын пайдаландык; д) эл арасында, социалдык чөйрөдө, бейтап менен ооруканада туура пикир алмашуусу үчүн кептик тексттердин даяр формаларын иштеп чыгып, дайыма ошол кептик тексттердин коштоосунда тил үйрөтүү иштерин аткардык; е) сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн активдештирүү максатында ар бир сабакта пайдаланууга зарыл болгон лексикалык минимумду аныктап турдук; ж) медик студенттер англис тилинде кесиптик байланыш кебин дайыма өстүрүп турушу үчүн маанилүү болгон «социалдык окуяларды» таап, анда колдонууга сөзсүз керектелүүчү кептин үзүндүлөрүн газета-журналдардан, көркөм чыгармалардан, кинолордон алып, аны ар бир сабакта окутуу, уктуруп турдук;

Англис тилин түшүнүүгө кыйынчылык түзгөн грамматикалык эрежелерди дисциплинаны окутуунун компоненттерине айландырып, анын негизинде сабактын мазмундук-структуралык моделин иштеп чыккандыгыбызга байланыштуу эксперименттин текшерүү жана жыйынтыктоочу этабында (2022-2023-окуу жылдары) медик студенттердин англис тилинде кесиптик байланыш кебине катышуусу, анда кеп болгон сүйлөө жана сүйлөшүү учурларында суроо берүүсү, берилген суроого жооп кайтаруусу, өз ара белгилүү бир тематиканын айланасында пикирлешүүсү кыйла өскөнү байкалды. Ошондой эле педагогикалык эксперименттин жыйынтыктоочу этабында биз тарабынан сунушталган тажрыйбалар аягына чыгарылып, анын корутундулары талдоого алынды. Бул окуу жылдарында англис тилинде кесиптик байланыш кебин өстүрүү багытында аткарылган иштер толук анализден өтүп, проблеманы өздөштүрүү боюнча студенттердин компетенттүүлүктөрүнүн деңгээли тажрыйба жана байкоо топторуна салыштырылып аныкталды. Медициналык жогорку кесиптик билим берүү багыттарынан бул изилдөө жумушуна катышкан 438 студенттин ичинен англис тилинде кесиптик байланыш кебин жогорку деңгээлге жетишкендер байкоо тобунда 40 пайыз болсо, тажрыйба тобунда баары 438 студенттин ичинен 75 пайызды көрсөтүп, айырма 35 пайызды түздү. Демек, тажрыйба тобунда төмөнкү деңгээл

азайып, жогорку деңгээл көбүрөөк болуп, биздин методикалык сунуштарыбыз натыйжасын бергенин айкындады. Бул биздин сунуш кылган методикалык ыкмалар жана каражаттар аркылуу студенттердин билим сапатын жогорулатууга мүмкүн экендигин тастыктайт.

ПРАКТИКАЛЫК СНУШТАР

1) Жогорку кесиптик билим берүүчү окуу жайларында дайыма эле көп жылдык тажрыйбасы бар педагогдор, англис тили мугалимдери биргелешип түзгөн окуу-методикалык комплекстин иштелип чыгуусу, б. а. медициналык багытта түзүлгөн **окуу китеби**, студенттердин тилдин лексикалык, фонетикалык минимумун аныктоочу **методикалык колдонмо**, кесиптик байланыш кебин системалуу калыптандырууга даярдоочу **окуу куралы**, берилген маалыматтарды өз алдынча өздөштүрүп жазуу, сүйлөө жана сүйлөшүү көндүмдөрүн ишке ашырууда биргелешип иштөөчү студенттин **жумушчу китеби**, өз алдынча иштөө тапшырмаларын аткарууга жардам берүүчү **методикалык сунуштар жыйнагы**, модулга даярдык көрүү үчүн **тесттер топтому**, кесиптик билимин өркүндөтүүнү каалагандар учун **жумушчу дептерлер**, булардан тышкары кесиптик терминдер менен түшүнүктөрдү англис тилинде үйрөтүүчү **тематикалык түшүндөрмө сөздүктөр** иштелип чыгышы зарыл.

2) Республикада аны жүзөгө ашыруу теориялык жактан да, практикалык жактан да жогорку кесиптик билим берүүдө жасала турган жумуштар көп экенин кандай ырастаса, дал ошондой ар бир кесиптик спецификалык өзгөчөлүгүнө жараша **котормо жумуштарын** окутуу системасын да иштеп чыгууну талап кылып, англис-орус-кыргыз тилдериндеги салыштырма-типологиялык изилдөөлөрдү кесиптик билим берүүнүн чегинде жүргүзүүгө, концептуалдуу лингвистиканын маселелерин өзгөчө кыргыз-англис тилдеринин ортосунда изилдеп, аны жогорку кесиптик билим берүүгө сунуштоо жагын кечиктирбей чечүү маанилүү.

3) Медициналык кадрларды даярдоочу ЖОЖдордо англис тилин кесипке багыттап окутууну милдет катары стандарттарга кошуу талапка ылайык келет.

4) Изилдөөдө кесипке багытталып колдонулган материалдарын болочок медиктерди даярдоо жана алардын предметтик компетенттүүлүктөрүн өркүндөтүү максатында бардык медициналык ЖОЖдордо колдонууну сунуштайбыз.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР

1. Абрамкина, Т.А. О работе с текстами по специальности [Текст] / Т.А. Абрамкина // Вопросы лингвистики и методики преподавания иностранных языков. – М. изд-во Московского университета. – 1980. - вып. 4. – С. 72-78.
2. Акматов, Б. М. Болонья процессии жана жогорку окуу жайларында кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун теориясы жана практикасы [Текст] / Б. М. Акматов // Окуу куралы. – Бишкек.: Фаст-Принт, 4- 26 бб.
3. Акматов. Б. М. Жогорку окуу жайларында адабиятка тиешелүү сабактарды компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун теориялык жана практикалык жалпы маселелери [Текст] / Б.М.Акматов // БГУнун Жарчысы. – 2014. № 4(30). – 203-205 бб.
4. Акматов, Б. М. Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиясы [Текст] / Акматов Б. М. // Монография: Бишкек.: «Фаст принт» – 2016. – 122 -133 бб.
5. Акматов, Б. М. Кыргыз адабиятын кесиптик компетенттүүлүктүн негизинде окутуу жана анын дидактикалык негиздери [Текст] / Б.М.Акматов // БГУнун Жарчысы. – 2015. № 1 (31). – 192 -195 бб.
6. Алексеева. Л.Е. Методика обучения профессионально ориентированному иностранному языку [Текст] / Л.Е. Алексеева // Курс лекций: Методическое пособие. – СПб.: Изд-во Филологического факультета СПбГУ. – 2007. – 136 с.
7. Аманалиева. Г.Э. Медициналык адистиктин студенттери үчүн окуу сөздүгүн түзүүнүн лингводидактикалык негиздери [Текст] / Г.Е. Аманалиева // – Пед. илим. канд. дисс. ... автореф. Бишкек, 2021. – 23 б.
8. Ананьев, Б.Г. Психологическая структура личности и ее становление в процессе индивидуального развития человека [Текст] / Б.Г. Ананьев // Психология личности. Т. 2. Хрестоматия. – Самара.: Изд. Дом "Бахрах" – 1999. –7- 94 бб.
9. Андреев, В.И Педагогика творческого саморазвития: инновационный курс учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Педагогика» [Текст]

- / В.И. Андреев // – Казань.: Изд-во Казан, ун-та, Поволж, отделение РАО. –1998. – 317 с.
10. Андриенко, А. С. Развитие иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности студентов технического вуза (на основе кредитно-модульной технологии обучения) [Текст] / А. С. Андриенко // Автореф. дис. канд. пед. наук. – Ростов -на-Дону.: – 2007. – С. 46.
11. Аршинова, Н.И. Формирование иноязычной лингвистической компетенции студентов вуза с применением средств компьютерных технологий (английский язык как вторая специальность) [Текст] / Н.И. Аршинова // автореф... дис. канд. пед. наук. – Петрозаводск.: – 2007. – С. 25.
12. Асипова, Н.А. Билим философиясы жана тарыхы [Текст] / Н. А. Асипова // – Бишкек.: –2010. – 206 -207 бб.
13. Ахметова, Н.А. Использование метода проектов при обучении устному общению на русском языке как неродном [Текст] / Н.А. Ахметова // Педагогика и психология: Актуальные вопросы теории и практики: материалы VIII Междуннар. Науч.-практ. конф. (Чебоксары, 23 окт.2016г). – Чебоксары.: ЦНС «Интерактив плюс». –2016. – №3. –С. 44-47.
14. Баграмова, И.В. О роли контрастивного анализа в методике обучения иностранным языкам [Текст] / И. В. Баграмова // Новые направления в методике преподавания иностранных языков: Сб. науч. трудов. – СПб.: Изд-во «Образование», 1992. – С. 3-10.
15. Багумов, В. Из опыта оценки качества учебных занятий [Текст] / В.Багумов, В.Митин // Высшее образование в России. – 1995. № 3. – С. 178.
16. Банкевич, В.В. Учебные грамматические алгоритмы для чтения научной литературы на английском языке [Текст] / В.В. Банкевич // Учеб. пособие. - 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Изд-во СПбГУ. – 2007. – С.70.

17. Банникова, Л. С. Методика обучения поисковому чтению (на материале преподавания английского языка) [Текст] / Л.С.Банникова. Л // Автореф. дис.канд. пед. наук. – 1981. – С. 21.
18. Барабанова, Г. В. Управление процессом обучения пониманию английских научно-технических текстов по специальности в неязыковом вузе [Текст] / Г.В.Барабанова // Дис. канд. пед. наук. – Севастополь.: – 1990. – С. 165.
19. Бараник, Е. В. Формирование основ профессиональной компетентности как одна из основных задач языковой подготовки в вузе [Текст] / Е.В.Бараник // Высшее образование сегодня. – М.: – 2008. № 3. – С. 45 -47.
20. Бастрикова, Е.М. Коммуникативная компетенция как лингводидактический феномен [Текст] / Е.М. Бастрикова // Русская и сопоставительная филология: Лингводидактический аспект: Сб. науч. тр. учёных Филолог, фак-та. Казанского гос. ун-та. – Казань.: 2004. – С. 43-48.
21. Бейдер, Е.Н., Цветкова З.М. Условия рациональной организации работы памяти при обучении иностранному языку студентов факультетов точных наук [Текст] / Е.Н. З.М. Бейдер., З.М. Цветкова // Сб. науч. докладов Первого всесоюзного симпозиума. –Харьков.: – 1970. – С. 16-19.
22. Бекбоев, И.Б. Инсанга багыттап окутуунун технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери: 2-баскыч [Текст] / И.Б. Бекбоев // – Бишкек.: Педагогика века. – 2004. – 40 б.
23. Берман, И.М. Методика обучения английскому языку в неязыковых вузах [Текст] / И.М. Берман // – М.: Изд-во «Высшая школа». – 1970. – С. 231.
24. Бим, И.Л. Подход к проблеме упражнений с позиций иерархии целей и задач [Текст] / И.Л. Бим // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия (Сост. Леонтьев А.А.) – М.: Изд-во «Русский язык». – 1991. – С. 99-111.
25. Бободжапова, Л.К. Формирование иноязычной грамматической компетенции с учётом национально-культурных особенностей изучаемого языка в сфере

- профессионального общения [Текст] / Л.К. Бободжапова // автореф... дис. канд. пед. наук. – СПб.: – 2008. – С. 24.
26. Богин, Г. И. Схемы действий читателя при понимании текста [Текст] / Г.И.Богин // Учеб. пос. – Калинин.: КГУ. – 1989. С – 70.
27. Болотов, В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе [Текст] / В.А.Болотов, В.В.Сериков. // Педагогика.– 2003. – № 10. – С. 8-14.
28. Бондаревская, Е.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания [Текст] / Е.В. Бондаревская // Учеб. пособие для студ. сред, и высш. пед. учеб. заведений, слушателей ИПК и ФПК. – Москва, Ростов-на-Дону.: Творческий центр «Учитель». – 1999. – С. 560.
29. Борщова, О.В. Проблемы, цели и задачи поликультурного образования в России [Текст] / О.В. Борщова // Общие вопросы методики преподавания иностранных языков: Сб. науч. статей по материалам VI Международной научно-практической конференции «Актуальные вопросы методики преподавания иностранных языков» Чуваш, гос. пед. ун-т. (отв. ред. Н.В. Кормилина, НЛЮ. Шугаева). – Чебоксары.: Изд-во Чувашского гос. пед. ун-та. – 2010. – С. 3-7.
30. Бутенкова, Е.В. Интеграция очной и дистанционных форм обучения иностранному языку в старших классах общеобразовательной школы [Текст] / Е.В. Бутенкова // автореф... дис. канд. пед. наук. – М.: – 2007. С. – 21.
31. Байденко, В.И., Жерри ван Зантворт [Текст] / В.И. Байденко, Жерри ван Зантворт // (Евпопейский фонд образования) – М.: – 2003. – С. 216.
32. Васильев, Ю.А. Обучение студентов старших курсов педагогических вузов профессиональной речи на английском языке с использованием деловых игр [Текст] / Ю.А. Васильев // автореф... дис. канд. пед. наук. – СПб.: – 2002. С. – 17.
33. Виленский, М. Я. Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе [Текст] / М.Я.Виленский // – М.: Пед. общество России. – 2004. С. – 192.

34. Витлин, Ж.Л. Обучение взрослых иностранному языку [Текст] / Ж.Л. Витлин // – М.: Изд-во «Педагогика». – 1987. – С.184.
35. Волохова, Е.А, Юкина И.В. Дидактика: Конспект лекций [Текст] / Е.А. Волохова., И.В. Юкина //– Ростов на Дону, Феникс.: – 2004. – 20 -27-бб.
36. Волохова, Е.А, Юкина И.В. Дидактика: Конспект лекций [Текст] / Е.А. Волохова., И.В. Юкина //– Ростов на Дону, Феникс.: – 2004. – С. 423
37. [Текст] / Е.А. Волохова., И.В. Юкина // Выготский, Л. С. Педагогическая психология [Текст] / Л. С. Выготский // – М.: –2005. 21 -99 б.б.
38. Выготский, Л. С. Педагогическая психология [Текст] / Л.С.Выготский // – М.: – 2005. – 367 с.
39. Вятютнев, М.Н. Модели обучения иностранным языкам в работах [Текст] / М.Н. Вятютнев, Ф. Френча, А. Хорнби, Т. Менона, Ч. Фриза, Р. Ладо // Иностранные языки в школе. – 1963. – № 3. – С. 38-53.
40. Гаджиева, С.А. Обучение грамматической стороне устной английской речи студентов многонационального неязыкового вуза на начальном этапе [Текст] / С.А Гаджиева // дис. ... канд. пед.наук. – Махачкала.: –2006. – С. 217.
41. Гальскова, Н.Д., Гез Н.Н. Теория обучения иностранным языкам: [Текст] / Н.Д. Гальскова // Лингводидактика и методика. – М.: Изд. центр «Академия». – 2004. – С. 336 с.
42. Гальскова, Н.Д., Никитенко З.Н. Теория и практика обучения иностранным языкам (нач. школа). [Текст] / Н.Д. Гальскова, З.Н. Никитенко // – М.: Изд-во «Айрис-Пресс» – 2004. – С. 239.
43. Гез Н.Н., Фролова Г.М. История зарубежной методики преподавания иностранных языков. [Текст] / Н.Н. Гез, Г.М. Фролова // – М.: Издательский центр «Академия» – 2008. – С. 256.
44. Голуб, Г. Б. Попытка определения компетенции как образовательного результата. [Текст] / Г.Б.Голуб, О.В.Чураков // Современные подходы к

- компетентно-ориентированному образованию: Материалы семинара. – Самара: Изд-во Профи. – 2001. – С. 236.
45. Гончарова, Н. Л. Функционирование триады “знания-умения-навыки” в современной дидактике [Текст] / Н.Л. Гончарова // Сборник научных трудов Северо-Кавказского государственного технического университета. Серия “Гуманитарные науки”, № 2 (14). – 2005, ISBN 5-9296-02425
46. Горбатов, Д. С. Умения и навыки: о соотношении содержания этих понятий. [Текст] / Д.С.Горбатов. // Педагогика – 1994. – №2. – С. 15.
47. Гриценко, Л.И. Теория и практика обучения - интегративный подход. [Текст] /Л.И. Гриценко // – М.: – 2008. – С. 240.
48. Гурвич, П.Б. Основы обучения устной речи на языковых факультетах [Текст] / П.Б. Гурвич // (Курс лекций). – Владимир.: Изд-во Владимирского государственного педагогического института – 1974. – С. 176.
49. Гурвич, П.Б. Теория и практика эксперимента в методике преподавания иностранных языков [Текст] / П.Б.Гурвич // –Владимир.: Владимирский государственный институт – 1980. – С. 104.
50. Гурвич, П.Б., Кудряшов Ю.А. Грамматические умения, обуславливающие говорение на иностранном языке, и основные линии их развития [Текст] / П.Б.Гурвич, Ю.А. Кудряшов // Общая методика обучения иностранным языкам. Хрестоматия (Составитель Леонтьев А.А.) – М.: Изд-во «Русский язык» – 1991. – С. 282-295.
51. Гутарева, Н. Ю. Основные вопросы профессионально-ориентированного обучения английскому языку в неязыковом вузе. [Текст] / Н. Ю. Гутарева // <http://www.englishteachers.ru/forum> «Профессионально направленное обучение иностранному языку» журнал «Специалист». № 4. – 2013.
52. Давыдова, М.А. Деятельностная методика обучения иностранным языкам [Текст] / М.А. Давыдова // Науч.-теорет.пособие. – М.: – 1990. – С.176.
53. Делор Ж. Образование [Текст] / Ж. Делор // сокровитное сокровище. – ЮНЕСКО.: –1996. – 6-20 - бб.

54. Делор Ж. Образование [Текст] / Ж. Делор // сокрытое сокровище. – UNESCO.: – 1996. – 416 б.
55. Джусенбаев, Ш. Дж. Проблемы интеграции высшей школы в мировое образовательное пространство [Текст] / Ш. Дж Джусенбаев // Эл агартуу. – 1998. – 10 б.
56. Добаев, К. Д. О переходе новую систему образования [Текст] /К.Д. Добаев // Кабарлар. – №3, 23. –2012.
57. Доблаев, Л. П. Анализ и понимание текста: [Текст] / Л.П.Доблаев // Метод, пос. –Саратов.: Изд-во Сарат. ун-та. –1987. – С. 69.
58. Досманова, Г. И. Педагогикалык багыттарда окуган студенттерде орус тили сабактарында баарлашуу маданиятын калыптандыруу [Текст] / Г.И.Досманова // Пед. илим. канд. дисс. ... автореф. – Бишкек.: – 2017. – 25 б.
59. Дуйшонбекова Г. Формирование коммуникативной компетенции студентов неязыковых факультетов вуза в процессе развития речевой культуры: на материале практического курса русского языка. [Текст] / Г. Дуйшонбекова // Автореф. ...дис.канд.пед.наук. – Бишкек.: –2026. – С. 23.
60. Жогорку кесиптик билим берүүнүн Мамлекеттик билим берүү стандарты. [Текст] – Бишкек.: – 2012. – 23 б.
61. Жолдошбаева, Ы.К. Болочок мугалимдерди даярдоонун айрым маселелери [Текст] / Ы.К. Жолдошбаева // Кыргыз Билим Берүү Академиясынын кабарлары. – Бишкек.: –2020. – №3(52). – 162 б.
62. Захарова, Г.В. Конструктивистский подход к обучению понимания иноязычных текстов [Текст] / Г. В. Захарова // Известия ВГТГУ. –2007. – №4. – С. 129-132.
63. Землянская, Н. В. Обучение устной речи студентов с низким уровнем подготовки по иностранному языку в неязыковых вузах. [Текст] / Н.В.Землянская // Квантитативные методы отбора учебного материала по иностранному языку для неязыкового вуза. Сб. науч. тр учёных Уральского государственного ун-т им А.М. Горького, [редкол.: Л.И. Фомин (отв. ред) и др.] – Свердловск.: УрГУ – 1988. – С. 211.

64. Зимняя, И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Текст] / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – 34 -44 бб.
65. Зимняя, И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке: [Текст] / И. А. Зимняя // Книга для учителя. - 2-е изд. – М.: Просвещение. – 1985. – С. 160.
66. Зимняя, И.А. Условия формирования навыка говорения на иностранном языке и критерии его отработанности [Текст] / И. А. Зимняя // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия (Сост. Леонтьев А.А.). – М.: Изд-во «Русский язык», –1991. – С. 210-215.
67. Зимняя, И.А., Земцова Е.В. Интегративный подход к оценке единой социально-профессиональной компетентности выпускников вузов [Текст] / Зимняя И.А., Земцова Е.В. // Высшее образование сегодня. – 2008. – №5. – С. 14-19.
68. Иванова, Л.И. Технология медиаобразования и аудиовизуальный СМК на уроках французского языка [Текст] / Л.И. Иванова // Образовательные технологии XXI века Под ред. С.И. Гудиловой, К.М. Тихомировой, Д.Т. Рудаковой. – М.: Изд-во Рос. Академии образования. –2009. – С. 262-265.
69. Изаренков, Д.И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов [Текст] / Д.И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – № 4. – С. 54-60.
70. Изаренков, Д.И. Метатемный подход к отбору и описанию предметного компонента коммуникативной компетенции [Текст] / Д.И. Изаренков // – Москва.: Изд-во “РУДА” –1993. – С. 47-48.
71. Измашова, Ю.М., Пискарева Е.М. Формирование коммуникативной языковой компетенции и составляющих её компонентов [Текст] / Ю.М.Измашова, Е.М. Пискарева // Проблемы региональной экономики: Сб. материалов научно-практической межвуз. Конф - Пенза: Рос. гос. ун-т инновационных технологий и предпринимательства. Пензенский филиал. – 2010. – 1-7 с.

72. Илькевич, Б. В. Компьютерные обучающие программы на иностранном языке как средство формирования мотивационной сферы курсанта в процессе преподавания специальных дисциплин [Текст] / Б. В. Илькевич //: дис. канд. пед. наук. – Пермь.: – 2000. – 198 с.
73. Исмаилов, Э.Э. Международный бакалавриат (шведский опыт) [Текст] / Э.Э. Исмаилов // Высш. образование в России. – 2003. – №2. – 145-150 с.
74. К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин илимий-практикалык басылмасы [Текст] – 2011. №20. – 240 - 244-бб.
75. Карандина, С.И. Использование информационно-коммуникативных технологий в обучении грамматике английского языка [Текст] / С.И. Карандина // автореф.. дис. канд. пед. наук. – Москва.: – 2004. – 21 с
76. Карандина, С.И. Методические рекомендации по использованию КП "Round-Up" при формировании грамматического навыка речи [Текст] / С.И. Карандина // Сборник материалов Всероссийской конференции «ИТО 2003». – Москва.: –2003. – 61-64 с.
77. Карпова, Л.И. Формирование коммуникативной грамматической компетенции в неязыковом вузе [Текст] / Л.И. Карпова // дис. ...канд. пед. наук. – Пятигорск.: – 2005. – 198 с.
78. Карыбекова, Н. М. ЖОЖдо кош тилдүүлүктүн базасында чет тилдерин үйрөтүүнүн илимий-теориялык негиздери жана педагогикалык шарттары [Текст] / Карыбекова Н. М. // Пед. илим. канд. дисс...автореф. Бишкек.: – 2017. – 20 б.
79. Китайгородская, Г.А. Интенсивное обучение иностранным языкам: теория и практика [Текст] / Г.А. Китайгородская // – Москва.: Изд-во «Русский язык» – 1992. – 254 с.
80. Колотова, Н.Н., Кофанова Е.И. Формирование прагматической компетенции студентов-филологов в процессе изучения русского языка как иностранного [Текст] / Н.Н. Колотова, Е.И. Кофанова // Учёные записки Курского государственного университета. – 2012. – № 1(21). – С. 15-18.

81. Комарова, Ю. А. Основы формирования научно-исследовательской компетентности специалистов средствами иностранного языка: монография [Текст] / Ю. А. Комарова // – СПб.: Изд -во НП «Стратегия будущего» – 2008. – 163 с.
82. Комарова, Ю.А. Дифференцированный подход к обучению устному монологическому высказыванию при помощи видеоматериалов студентов на начальной ступени обучения языковых факультетов педагогических вузов (на материале английского языка) [Текст] / Ю.А. Комарова // автореф... дис. канд. пед. наук. – Санкт-Петербург.: – 1994. – 16 с.
83. Комарова, Ю.А. Интегративный подход к процессу обучения иностранным языкам [Текст] / Ю.А. Комарова // Альманах современной науки и образования. Теория и методика преподавания языка и науки: сравнительное историческое изучение и современные подходы в 3-х частях. Часть 3. – Тамбов: Изд -во “Грамота “ – 2006. – 198 с.
84. Комиссарова, Н.В. Формирование профессионально-коммуникативной компетентности будущих переводчиков [Текст] / Н.В. Комиссарова // дис... канд. пед. наук. – Челябинск.: Изд- во ЧГПУ, – 2003. – 179 с.
85. Копнин, П. В. Диалектика, логика, наука [Текст] / П. В. Копнин // – Москва.: Наука, –1973. –121 с.
86. Крючков, В.А. Интеграция содержания учебного процесса как способ совершенствования коммуникативной компетенции учителя-практика (в рамках непрерывного образования учителя) [Текст] / В.А. Крючков // дис... канд. пед. наук. – Рязань. –2003. – 287 с.
87. Кубрякова, Е.С. О когнитивных процессах, происходящих в ходе описания языка [Текст] / Кубрякова Е.С. // Исследование познавательных процессов в языке: Сб. науч. тр. Вып.У – Москва.: – 2009. – 22-29 с.
88. Кузнецов, В. Что такое глобализация? [Текст] / В. Кузнецов.// Мировая экономика и международные отношения. –1998. – №2. – 9-12 с.

89. Курбанова, П.Г. Методика коммуникативно-ориентированного обучения грамматике английского языка в неязыковом вузе [Текст] / П.Г. Курбанова // автореф... дис. канд. пед. наук. – Махачкала.: – 2007. – 20 с.
90. Кутнаева, А. М. Дидактические основы личностно ориентированного обучения в вузе на первом уровне бакалавриата [Текст] / А. М. Кутнаева // Автореф... дис.канд.пед.наук. – Бишкек. – 2002. – 26 с.
91. Кучугурова, Н. Д. Формирование профессиональной компетентности будущего специалиста [Текст] / Н.Д.Кучугурова // Проблемы и перспективы педагогического образования в XXI веке. – Москва.: 2000. – 360 с.
92. Лapidус, Б.А. Некоторые теоретические вопросы методики обучения неродному языку [Текст] / Б.А. Лapidус // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия (Составитель Леонтьев А.А.) – Москва.: Изд-во «Русский язык» –1991. – 61-69 с.
93. Лобырева, И. А. Формирование лингводидактической компетентности студентов неязыковых факультетов педагогических вузов (английский язык как дополнительная специальность) [Текст] / И. А. Лобырева // дис... канд. пед. наук. – Петропавловск – Камчатский. – 2006. – 163 с.
94. Львов, Л.В. Профессиональное образование: компетентностно-контекстный подход: учебное пособие для слушателей институтов и факультетов повышения квалификации [Текст] / Л.В. Львов // – Челябинск.: – 2007. – 106 с.
95. Алтыбаева, М. Кесиптик билим берүүдө окутуунун натыйжаларын долборлоо маселелери [Текст] / М. Алтыбаева // Окуу- методикалык кодонмо. – Ош. –2018.
96. Мамбетакунов, Э., Сияев Т. Педагогиканын негиздери [Текст] /Э. Мамбетакунов, Т.Сияев // – Бишкек.: – 2008. – 304 б.
97. Маркова, А.К. Психология профессионализма [Текст] / А.К. Маркова // Москва.: Международный гуманитарный фонд «Знание», – 1996. – 312 с.
98. Маслова, А. М. Essential English for Medical Students [Текст] / А.М.Маслова // Москва.: –1998. – 394 с.

99. Тамбовкина, Т.Ю., Гизерская, Е.К., Бударина, А.О., Андреева Н.В. Методика преподавания иностранных языков в вузе: от традиции к современности [Текст] / Т.Ю. Тамбовкина, Е.К. Гизерская, А.О. Бударина, Н.В. Андреева // под ред. Т.Ю. Тамбовкиной. – Калининград.: Изд-во “КГУ” – 2003. – 147 с.
100. Куфлей, О.В., Дмитриенко И.А., Хищенко Л.А. Методические рекомендации по разработке учебно-методического комплекса на основе компетентного подхода [Текст] / О.В.Куфлей, И.А.Дмитриенко, Л.А.Хищенко // Методическое пособие для преподавателя – Бишкек.: – 2012. – 48 с.
101. Милованова, Н.Г. Модернизация российского образования в вопросах и ответах [Текст] / Н.Г. Милованова, В.Н. Прудаева// Тюм. обл. гос. ин-т развития регион. образования. –Тюмень.: Вектор Бук, – 2002. – 31 с.
102. Минеева, О.А. Формирование профессионально-иноязычной коммуникативной компетентности будущих инженеров в вузе [Текст] / О.А. Минеева // дис... канд. пед. наук. – Н. Новгород.: Изд-во «Волж. гос. инженер.-пед. ун-та» – 2009. – 226 с.
103. Миролубов, А.А. Сознательно-сопоставительный метод обучения иностранным языкам [Текст] / А.А. Миролубов // – Москва.: Изд-во «Просвещение» – 1988. – 55 с.
104. Мосичева, И.А. Реализация программ ДПО в условиях совершенствования нормативной базы профессионального образования [Текст] / И.А. Мосичева // Высшее образование в России. – 2011. – № 8 – 3-6 с.
105. Мукамбетова, А. С. Кош тилдүүлүк боюнча мыйзамдын чыгышы Мамлекеттик тилди окутуунун жаңы баскычка көтөрүлүшү [Текст] / А.С. Мукамбетова // БМУнун Жарчысы – 2007. – №1 (7). – 131-134-бб.
106. Новиков, А.М. Постиндустриальное образование [Текст] / А.М. Новиков // – Москва.: Изд-во «Эгвес» – 2008. – 136 с.

107. Федотова, О.Л. Общеευропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка [Текст] / Федотова, О.Л. // Департамент по языковой политике, Страсбург. – Москва.: Изд-во МГЛУ (русская версия) – 2005. – 247 с.
108. Бараник, Е.В. Основных задач языковой подготовки в вузе [Текст] / Е.В. Бараник // Высшее образование сегодня. – Москва.: – 2008. – № 3. – 45-47 с.
109. Парахина, О.В. Анализ зарубежного опыта организации языковой подготовки в системе профессионального военного образования [Текст] / О.В. Парахина // Высшее образование сегодня – 2014. – №9. – 96-100 с.
110. Пассов, Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению [Текст] / Е.И. Пассов // М.: Изд-во «Русский язык», 1989. – 276 с.
111. Певзнер, М.Н. Билингвальное обучение: цели, перспективы, проблемы [Текст] М.Н. Певзнер // Мир образования. – 1977. – № 2. – 12-15 с.
112. Попов, М.А. Профессионально направленное обучение иностранному языку [Текст] / М.А. Попов // журнал «Специалист» – 2013. – № 4
113. Новрузова, О.М. Педагогические технологии в образовательном процессе: организация и проведение методической недели [Текст] / О.М. Новрузова // авт.-сост. Волгоград: Учитель – 2008. – 139 с.
114. Буланова, М.В. Педагогические технологии: учебное пособие для студентов пед. специальностей [Текст] / М.В. Буланова // – Топоркова [и др.]; под общ. ред. В.С. Кукушина. 4-е изд. – Москва.: Изд. Центр «МарТ» – 2010. – 333 с.
115. Питюков, В.Ю. Теория и методика обучения педагогической технологии в системе непрерывного профессионального образования учителя [Текст] / В.Ю. Питюков // дис... д-ра пед. наук – Москва.: Изд-во “РМАТ” – 2004. – 433 с.
116. Банникова, Л.С. Преподавания английского языка) [Текст] / Л.С. Банникова // Автореф. дис. канд. пед. наук. – 1981. – 21 с.
117. Прусова, Ю.М. Развитие лексического компонента языковой способности учащихся 5-х классов в рамках интегративного изучения лексико-фразеологических

- систем русского и английского языков [Текст] / Ю.М.Прусова // автореф... дис. канд. пед. наук. – Орёл.: – 2008. – 24 с.
118. Пумпянский, А.Л. Введение в практику перевода научной и технической литературы на английский язык [Текст] / Пумпянский А.Л. // – Москва.: Изд-во «Наука» –1965. – 304 с.
119. Равен, Дж. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы [Текст] / Равен Дж. // – Москва.: «Когито-Центр» – 2001. – 142 с.
120. Рахманов, И. В. Обучение устной речи на иностранном языке [Текст] Учебное пособие. - Библиотека преподавателя / Рахманов, И. В. //– Москва.: Изд-во «Высшая школа» – 1980. – 120 с
121. Рысбаев, С. Окуучунун сүйлөө жана жазуу ишмердиги [Текст] /С. Рысбаев // – Бишкек.: – 2014. – 344 б.
122. Сафонова, В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций [Текст] / В.В. Сафонова // – Воронеж.: – 1996. – 238 с.
123. Джусенбаева, Ш. Дж. Сборник государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования [Текст] / Ш. Дж. Джусенбаева // – Бишкек.: – 2004. – 388 б.
124. Скалкин, В.П. Основы обучения устной иноязычной речи [Текст] / В.П. Скалкин // – Москва.: Изд-во «Русский язык» – 1981. – 248 с.
125. Сластенин, В. А. Общая педагогика [Текст] / Под ред. В.А.Сластенин // Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений В 2 ч. – Москва.: Гуманит. Изд.центр “ВЛАДОС” – 2002. – Ч. 1. – 35- 37 с.
126. Смирнова, Т.В., Юдельсон М.В. English for Computer Science Students [Text] / Т.В. Смирнова, М.В. Юдельсон // – Москва.: Изд-во «Флинта» – 2003. – 128 с.
127. Соловова, Е.Н. Методика обучения иностранным языкам [Текст] / Е.Н. Соловова // Продвинутый курс. – Москва.: – 2008. – 28 с.
128. Стрелкова, С.Ю. Интерактивность в обучении грамматике [Текст] / С.Ю. Стрелкова // Интерактивные методы в преподавании американистики и иностранных

- языков в университетах Северо-Запада России: Сборник материалов международной конференции (Архангельск, 4-5 декабря – 2007 г.) – Архангельск.: Поморский университет, – 2007. – 74-79 с.
129. Сулайманова, А. И. Студенттердин инсандык өзгөчөлүгү жашоонун маңызын табууну өнүктүрүүнүн пайдубалы катары [Текст] / А. И. Сулайманова // Пед. илим. канд. дисс... автореф. Бишкек.: – 2021. – 23 б.
130. Суранова, Н. Р. Колледждерде кыргыз тилин окутууда текстти колдонуунун методикасы. [Текст] / Н.Р.Суранова // Пед. илим. канд. дисс. ... автореф. – Бишкек.: – 2014. – 21 б.
131. Сысоев, П.В. Концепция языкового поликультурного образования (на материале культуроведения США) [Текст] / П.В. Сысоев // – Москва.: – 2004. – 47 с.
132. Тарнаева, Л.П. Перевод и межкультурная коммуникация [Текст] / Л.П. Тарнаева // Монография. – СПб.: Изд-во факультета филологии и искусств Санкт-Петербургского государственного университета – 2008. – 191 с.
133. Ташпынар, М. Окутуунун жалпы методдору. [Текст] / М.Ташпынар// Кыргыз-Түрк “Манас” университети. – Бишкек.: – 2004. – 231 б.
134. Таштанкулова, Ж. Ж. Долбоорлук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди орус тилинде оозеки баарлашууга үйрөтүү. [Текст] / Ж. Ж. Таштанкулова // Пед. илим. канд. дисс.... автореф. Бишкек.: – 2017. – 21 б.
135. Тер-Минасова, С.Г. Язык и межкультурная коммуникация [Текст] / С.Г. Тер-Минасова // – Москва.: Изд-во «Слово» – 2000. – 624 с.
136. Тер-Минасова, С.Г. Язык и межкультурная коммуникация [Текст] / С.Г. Тер-Минасова // – Москва.: –2008. – 23-бет.
137. Токтомамбетова, Ж.С., Тагаева Д.А., Математика сабагында компетенттүүлүккө багытталган тапшырмаларды түзүүнүн айрым жолдору. [Текст] / Ж.С. Токтомамбетова, Д.А.Тагаева // Кыргыз Билим Берүү Академиясынын кабарлары. Бишкек.: – 2020. – №2(51). – 152 б

138. Троянская, Е.С. Особенности жанров научной литературы и отбор текстов на различных этапах обучения научных работников иностранному языку [Текст] / Е.С. Троянская // – Москва.: Изд-ство “Наука” – 1985. –189 -201 с.
139. Утехиия, А.Н. Межкультурная дидактика [Текст] / А.Н. Утехиия // монография. – Москва.: Изд-во «Флинта» – 2012. – 280 с.
140. Розенталя, М.М. Философский словарь [Текст] / Под.ред. М.М.Розенталя // – Москва.: – 1975. – 246 б.
141. Философский энциклопедический словарь – Москва.: –2015, –365 б.
142. Фоломкина, С. К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе [Текст] / С. К. Фоломкина // учеб.-метод, пособие для вузов – Москва.: Изд-во «Высшая школа» – 1987. – 207 с.
143. Фурманова, В.П. Межкультурная коммуникация и культурно-языковая прагматика в теории и практике преподавания иностранных языков [Текст] / В.П.Фурманова //дис. ... док. пед. наук. – Москва.: – 1994. – 475 с.
144. Халеева, И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи: (Подготовка переводчиков) [Текст] / И.И. Халеева // монография – Москва.: Изд-во «Высшая школа» –1989. – 238 с.
145. Ходыкина, А.В. Теоретико-методологический статус интегративного подхода в обучении иностранным языкам [Текст] /А.В. Ходыкина // Вестник КГУ им Н.А. Некрасова – 2010. – №4, – 291-294 с.
146. Цветкова, З.М. Обучение устной речи: общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия [Текст] / З.М. Цветкова //– Москва.: Изд-во «Русский язык» – 1991. – 194-209 с.
147. Чаплина, Е.И. Стратегии преодоления психологических барьеров у студентов при изучении иностранного языка [Текст] / Е.И. Чаплина // дис... канд. психол. наук. – Курск.: – 2006. – 260 с.
148. Шаншиева, С. А. Английский язык для математиков: учеб. для студентов мат. фак. [Текст] / С. А. Шаншиева // – Москва.: Изд-во “МГУ” – 1991. – 400 с.

149. Широкова, Л.А. Обучение грамматике на начальном этапе средней школы на коммуникативно-когнитивной основе (на материале англ. языка) [Текст] / Л.А. Широкова // дис. ... канд. пед. наук. – СПб.: – 2000. – 182 с.
150. Штарина, А.Г. Компетентностный подход в преподавании английского языка Технологии. Разработка уроков [Текст] / А.Г. Штарина // – Волгоград.: Изд-во «Учитель» – 2008. – 191 с.
151. Щукин, А.Н. Методика обучения иностранным языкам [Текст] / А.Н. Щукин // – Москва.: Изд-во “УРАО” – 2002. – 288 с.
152. Юдин, Э. Г. Системный подход и принцип деятельности [Текст] / Э. Г. Юдин // – Москва.: – 1978. – 31 б.
153. Якиманская, КС. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. [Текст] / КС. Якиманская // – Москва.: Изд-во «ВЛАДОС» – 1996. – 96 с.
154. Якимчук, О. С. Обучение слушателей краткосрочных курсов коммуникативной грамматике английского языка с опорой на когнитивные стратегии [Текст] / О. С. Якимчук // дис. канд. пед. наук. – СПб., – 2004. – 198 с.